

Popper Péter

Holdidő

(Bővített kiadás)

Dr. Erdős Erzsébetnek,
a furcsa materialista orvosnak ajánlom,
aki beöntések és injekciók
elrendelése közben is, mindig fejet hajtott
a szellem méltósága előtt.

2. bővített kiadás

Borító: Malum Stúdió

© Popper Péter 2005

ISBN 963 7168 31 1

Saxum Bt.

Felelős kiadó: Jenei Tamás

Felelős szerkesztő: Debreczeni Ágnes és Zsolnai Margit

Tipográfia és műszaki szerkesztés: FeZo Bt.

Nyomdai előkészítés: Stúdió 23. Bt.

Felelős vezető: Jäckl Norbertné

Nyomtatta és kötötte a Kaposvári Nyomda Kft. – 261177

Felelős vezető: Pogány Zoltán igazgató

*„Az életünkben kell pszichológiát
csinálni, nem a tankönyvekből!”
(Mérei Ferenc)*

A HOLDIDŐ a múlt, a Napidő a jelen. A Napidő a legelsőbb valóság, éles kontúrokkal, és izgató várakozással, hogy mi lesz ezután? Minden tovább él az emlékezet éjszakájában. Ám, a Holdidő fénye reszketeg, bizonytalan és hideg, de ugyanakkor mesés és varázslatos, néha misztikus. Már megvilágítja a Párkák által szótt Törvényt, és a törvény szövedékének felbomlását is.

Életem Holdidejéből derengtek fel ezek a történetek, valaha volt világok, valaha élt emberek nyomai, a tegnap tanúságai, az általaj, amiből a mai Napidő halálosan izgalmas eseményei kisarjadtak.

Örüljünk és sírjunk! Nemsokára a Holdidő ringatja már őket is, az örök sötétség óceánja felé.

*Nevezd meg, mihez hasonlít vég és kezdet?
Mint mikor kis csónakon sok ezrek, az óceánra
kiveeznek,
S nem térnek vissza, mert mind belevesznek...*

Az állatkertben megszületik a lelkem

Karomat széttárva állok Zsizsike előtt, és fölnézve rá azt mondom: „*Ekkora oroszlánt láttam!*” Ez a legelső emlékem. Röhej. Hatvan valahány év telt el azóta, voltam áldozat és győztes, vadásztak rám és megértem több életveszélyt, körém sokasodtak a szerelem és a karrier dolgai, szenvedélyesen politizáltam, olyan is volt, hogy közel kerültem valamiféle misztikus beavatáshoz... De ezt az emléket magammal viszem a halálba: „*Ekkora oroszlánt láttam.*”

Azt kellett volna írnom: „*a halálig*”. Az élet addig tart, ameddig emlékezünk. Franz Werfel varázstava a télikertben kihúzza az emberből minden emléket. Aki belekerül, egyszer csak észreveszi, hogy minden, ami eddig benne élt, most már körülötte imbolyog: anyja, apja, szerelmei, barátai, ellenségei... Fájdalmas és extatikus jelenetek az életéből... Minden, amire csak emlékezett... Minden érzése, amit számon tartott... S akkor megérti, hogy menekülnie kellene, mert a vég közelít!

Százezer éve kérdezzük ugyanazt: Tényleg van lelkünk? És halhatatlan? Jött már híradás? A festő, aki egy puttonyban lakott és a szájával festett, mert végtagjait elvesztette a háborúban, azt feleli az orvosnak: „*Hogy ki vagyok én? Ha már nem lesznek ezek a városok, amiken átvonultunk, ha elporladnak az acélműszerek is, amikkel a testemet metélted, kérdezz engem akkor... s felelni fog valaki, túl az időkön, s az vagyok én!*” De a festő megölte magát, és a misztikus író – Török Sándor –, akinek az agyában kiformálódott, halálos ágyán folyton ezt ismételtette: Jaj, mibe keveredtem, jaj, mibe keveredtem...

Tudjuk, hogy halálra születik az ember. De hogy addig mi mindenbe keveredik... Micsoda súlyokat cipel magával... És miért is?

- Mester, hozzád jöttem, hogy tanítsál.
- Jól van. Tedd le a csomagodat.
- Üres kézzel jöttem.
- Hát akkor cipeld tovább.

A halhatatlan lelkünk emlékekből áll. Elvesznek az emlékeink – elvész a lelkünk is. Az emlékek tesznek minket Én-né. Egy folyamatosan létező valakivé. Az én emlékeimből állok össze én. A te emlékeidből te állsz össze. Ha egy embernek valamennyi emléke szétolvad a világban, már saját nevét sem tudja, nem emlékszik, hogy szülei, gyermekei, szerelmei, ellenségei voltak valaha, nem emlékszik arra sem, hogy tett volna valamit a világban, s azt

sem tudja, hogy van világ és ő benne él... a teste itt van, eszik és kakál. De hol a lelke? Hol van ő maga? Már csak egykori ismerősök agyában, akik emlékeznek rá.

Az örök élet? Lehet, hogy csak arról van szó, hogy Isten örökre megőriz bennünket az emlékezetében.

*...íme, megint szívembenylallt
Az a kis fájás, mégis oly végtelen mély
Halálos kintpadnál élesebb és mélyebb
És most már tudtam a szót, emlék az ő neve
Emlék az, ami itt suhan el velem messze, az éjben
Emlék ez a hajó, emlék a város emlék vagyok én
Elszáll és múlnak az évmilliók s nem lesz pillan-
nat, egy se*

.....
.....
*Hogy egymást messe mégegyszer szempillantásra
két út*

*Elvillanva, hogy lássalak s te is, és intsünk az
ablakon át*

*Csak ennyit, szervusz, isten veled, isten veled! élet,
Ifjúság, remegő remény, mámor, félszeg, gyöngye
mosoly*

*Halk, tehetetlen kis tiltakozás az Éjszaka ellen
Naiv gyufaláng, amit úgyis elfúj a szél
Isten veled, eltűnő mult, valaha valóság
Veled is, emlék, ismétlődő, elfogyó kép a tükörben
S még veled is, magaddal, én lelkem, tompa tükör
Isten veled, búcsúzó kezem is mellyel utolszor in-
tek utánad*

*Isten veled jóság, gyöngeség, elmúlás, isten veled
isten*

Isten velem, isten velünk, isten veled, Elza fiam.

Emlékekből van a lelkünk. Az én lelkem akkor született meg, amikor az időkön át, vinni kezdtem magammal magamat, Zsizsikét és az oroszánt. S akkor hal meg, amikor az emlékeim kiröppennek belőlem, és cikázva eltűnnek a fénylő csillagmilliárdok között.

A Mandelek

Zsizsike a nagynéném volt, anyám húga. 1914. április 14-én született Apostagon, és 1999 őszén halt meg Budapesten, 85 éves korában. Neve olvasható a Kozma utcai zsidó temetőben, a rabbi-soron, édesapja, Mandel Sámuel körzeti rabbi sírkövén. Közös sírjuk van. Amikor temettük, én 67 éves voltam, ismert író és pszichológus, pacemakerrel és vércukorszintmérő műszerrel felszerelve. Körülbelül egyenlő intenzitású rajongás és utálat vett körül. Az eredmény: zéró.

Anyám – született 1904-ben, meghalt 1985-ben – és Zsizi volt Mandel rabbi és felesége, Adler Eszter két lánya. Mandel Margit és Mandel Erzsébet. Volt még három Mandel fiú is, Sándor – Sanyi, Miklós – Misi és Jenő – Jimi. A családban mindenkinek volt beceneve, a rabbi nagypapa kivételével. Anyám a Bogyácska névre hallgatott, én Tuntuska voltam, Zsizi férje Csini, gyerekek Csillag Nanu, apám Pukó bácsi, a nagymama Ubul.

A numerus clausus miatt a fiúk külföldön

tanultak, a lányoknak ki kellett maradniuk a gimiből, mert az ő tandíjukra már nem telt. Mindkettőjükből jól kereső kozmetikus lett, bár anyám orvos, Zsizi tanár szeretett volna lenni. Anyámban örök nosztalgia nyöszörgött a diploma, a szellemi elit élete után. Ezért irodalmi, később zenei szalont tartott. A szalon havonként egyszer rendezett programot. Lényege volt: híres emberek, finom ennivalók tömege, jó műsor. A hidegtálak és süteményhalmok közelében fel-feltűnt a Góth színész házaspár, Török Sándor író és antropozófus, Nagy Emil horthysta igazságügyi miniszter feleségével, a későbbi Mária nővér antropozófus vezetővel, Kun Miklós pszichiáter, a Kommunisták Magyarországi Pártjának a futára, Mezei Árpád polihistor, Somogyi őrnagyné, Kósa György zeneszerző, félig-meddig spiritisza, Lossonczy Tamás és Ibolya, a kommunista festő-szobrász házaspár, Petényi Géza gyerekgyógyász professzor, a szabadkőműves-orvos páholy nagymestere, Szegi Pál esztéta, Sonkoly Ödön nőgyógyász, Kemény Endre karnagy és felesége, Molnár Ági hegedűs, Gönczi Tibor és Mancsi, mindketten fogorvosok, József András egykori rabbi, pszichoanalitikus, Hahn István vallástörténész, Nákó András gégész főorvos, Gergely Béla neurológus. Rájuk emlékszem, tehát ők még ma is járnak a mama délutánjaira. Közöttük kissé kényszeredetten házigazdászkodott apám, Popper Viktor, a Magyar Petró-

leum Ipar Rt. szociáldemokrata vezérigazgatója, született 1895-ben, meghalt 1969-ben.

Legkülönbözőbb foglalkozású, vallású, világnézetű emberek barátságukkal bizonyították, hogy a szellem legyőzheti a politikát, a kultúra az anyagi érdeket. Kapcsolatuk nem változott akkor sem, amikor hol feketébe, hol vörösbe fordult a világ. Számukra a barátság olyan valami volt, amiből csak kihalni lehet.

A Mandeleknél nőuralom volt. A férfit használati értéke szerint becsülték meg. Az értékelés szempontjai: karrier, pénz, ágy. Az értékelés számtalan apró tényből pontosan megfigyelhető volt: mosolyokból, ráfigyelésből, kiszolgálásból, raplik elviseléséből. Csini – Zsizsike férje – Bécsben végzett kitűnő orvos volt, de mint zsidó, Pesten nem kapott állást. Az ő dolga volt, hogy naponta mérje nagymama vérnyomását. A szertartás mindig a következőképpen zajlott le:

Nagymama: feltűri a ruhaujját, odatartja a karját.

Csini: mér.

Nagymama: Mennyi?

Csini: 160/85

Nagymama: Biztos?

Éveken keresztül e kérdés hallatán Csini mindig elsápadt. De hallgatott. Beletörődött, hogy egy olyan magas rangú nő, mint a nagymama, egy állástalan orvostól nemigen feltételezi, hogy megbízhatóan tud vérnyomást mérni.

A tankönyvek és a romantikus regények azt állítják, hogy az igaz érzelmek impregnálva vannak a sorscsapásokkal szemben. Én úgy vélem, hogy a nyomor és az unalom minden érzelmet fölzábal. A nyomort magam is megtapasztaltam, ami pedig az unalmat illeti: három évtizeden keresztül hordták hozzám a két ásitás között nemzett gyerekeket, akik – mint Ajar mondja – elfelejtették magukat időben elkürettálatni.

A Mandelek szigorúan vallásos zsidók voltak. A családban sok volt a rabbi – a nagypapán kívül Illés bácsi, Ignác bácsi, Béni bácsi, Adolf bácsi, Sándor bácsi – sőt a Misire is ez a sors várt. Sanyi Bécsben – ő importálta Csinit a hűgának –, Jimi Modenában tanulta az orvostudományt. Misire már nem jutott pénz, s ámbár ügyvéd szeretett volna lenni, Breslauba ment a rabbiképzőbe, mert ott, tekintettel édesapjára, ingyen tanították. Hála a numerus claususnak, mindegyik fiú folyamatosan beszélt két-három idegen nyelvet.

A család vallásossága olyan volt, mint a spanyol királyi udvar etikettje, mondjuk, a rokokóban. Halálos pontossággal betartották, de nem vették túlságosan komolyan. Igazán hívő egyedül a nagypapa volt. Misit sokáig sehoh sem választották meg rabbinak, ahol próbaprédikációt tartott. Végül feleségül vette Schwarz Benjámint Bethlen téri főrabbi picit és nagyon csinos lányát, Ágit. Így segéd-rabbi lett Béni bácsi mellett, akinek halála

után ő lett a főrabbi. Schwarzék mind igen apró termetű emberek voltak. A szülők aludtak a gyerekdíványon, a két lány, Ági és Klári pedig a kettős hitvesi ágyban, hogy nőjenek. Nem nőttek.

Misi és Csini a háború utolsó napjait egy rájuk hordott szénhalom alatt töltötték, nagyjából mozdulatlanul, hiszen ha ficánkoltak, azonnal zuhogni kezdett a szén. Amikor lehordták róluk, nem volt emberi formájuk, és Misi üvöltve támadt csinire:

– Te gazember! Nem húztad odébb a lábadat. Egy hétig nyomott egy rohadt széngöröngy!

Nekiment, meg akarta ölni. Le kellett fogni.

Tehát Misi számára a háború vége valóban felszabadulás volt, a reá súlyosodó szénhalom és a rabbiság kényszere alól is. Őrült bűntudat gyötörte, hogy nem ment el híveivel a deportálásba. Elhatározta, hogy optikus lesz. Napszemüvegeket fog készíteni. Így hát, hogy szinkronba hozza a külsőleg megvalósíthatót a belsőleg lehetőséggel, pszichoanalízisbe ment. Hermann Imre azonban kidobta, őszintétlensége miatt. A dolog így történt:

Misi összetalálkozott egy régi barátjával, és a „*Mi van veled? Hogy megy a sorod?*” kezdetű beszélgetésbe fogtak. A háború után ez különösen divatban volt. Misi elmesélte, hogy analízisbe jár.

– Ne mondd! És milyen?

– Nagyon, nagyon fontos dolgok történ-

nek velem. A tanár úr csodálatos ember. Csak...

– Csak?

– A dívány tele van poloskával. Minden órán agyoncsípnek.

A sors mefisztói kegyetlensége, hogy a barát is a tanár úrhoz járt, de erről nem szólt. Ám Hermann a következő órán felelősségre vonta, majd kidobta Misit.

– Kérem, ön nem őszinte!

– Tanár úr! Miért vádol ezzel?

– Egy szót sem szólt arról, hogy csípi a poloskák! Megszegte a terápiás szerződést!

Így hát Misi megmaradt rabbinak. Később sokra vitte. Bethlen téri főrabbi lett. Mellette az Anna Frank missziós zsidó gimnázium igazgatója. A Minisztertanács hiteles arab és héber fordítója.

Sanyi meghalt munkaszolgálatban, a voronyezi áttörés után, flekktífuszban. Nagyszerű ideggyógyász volt. Még nem volt főorvos, amikor már ezt a dalocskát énekelték róla:

„Doktor úr! Bolondok orvosa.

Doktor úr! Nem téved ő soha!

És pontos minden diag-diag-nózisa!”

Karcsú, arányos, fekete göndör hajú, nagyon szép férfi volt. Megőrültek érte a nők. A rendelési ideje alatt voltak órák, mindig betegek ottlétekor, amikor pisszenni sem volt szabad: *„Csitt! Sanyi bácsi hipnotizál!”*

Amit Sanyi bácsi hipnotizálásnak nevezett, azt Ági, Misi felesége pöntyözésnek hívta.

Egy időben sokszor megvitatott kérdése volt a családi agorának, hogy Ági vajon pöntyözik-e P. Miklós főorvos úrral. Misi egy idő után nem bírta tovább a feszültséget és rájuk tört. Pöntyöztek. Válóper. Ági férjhez ment a számára második Miklóshoz. Misi egy darabig egyedül élt, azután új rebbecent – rabbinét – vitt a házhoz. Sajnáltam, hogy Ági kiszakadt a családból. Nagyon kedves nő volt. A család sokszor együtt nyaralt. 1943 nyarán, amikor nagypapa ősszel meghalt, én tizéves voltam, és először láttam női kebleket. Ági félmeztelenül napozott a bérelt villánk tetőterasznán. Nagy mellei voltak. Elakadt a lélegzetem.

Jimike, bőrgyógyász, később pszichiáter, először csak azért került a család érdeklődésének középpontjába, mert selyem alsónadrágokat hordott. Akkoriban a tisztos polgár önmagában csíkozott fehér puplin vagy puha lenvászon gatyát, inget és bokáig érő hálóinget viselt. Az ing cserélhető gallérral és mandzsettával rendelkezett. Az úriember cserélte is naponta. Az inget csak kétszer-háromszor egy héten. A régimódiak ugyancsak cserélhető, kemény celluloid gallért hordtak. Mind-egy, Jimike selyem gatyáit végül is világszép felesége, Birike – Borbála – számlájára írták.

Modenából hazatérve Jimike érezte meg először a családban a közelgő politikai pestis keserű szagát. Felnyalabolta nejét, és visszavitte Itáliába. Kimentek a legközelebbi kikötőbe. 1939-et írtak, már nemigen indult hajó

sehova sem. A tengerek kikötői jórészt el voltak aknásítva. Végül hírt kaptak, hogy egyetlen hajó, olasz hadinaszádok védelme alatt még megpróbál kijutni az óceánra. Azonnal felszálltak rá. Sanghaiban kötöttek ki.

A hatalmas kínai város nyüzsgésétől széldülten, kivettek egy albérleti szobát. Úgy érezték magukat, mint az elveszett gyerekek. Mindennap kimentek a kikötőbe, és nézték a hajót, ami idehozta őket. Ez volt az egyetlen otthonos érzésük az új, érthetetlen, nyomasztó világban. Egy napon a hajó már nem volt ott. Egymásra borultak és sírtak.

Soha nem derült ki, hogyan, de Jimi viharos gyorsasággal karriert csinált. Néhány év alatt az angol kórház igazgató főorvosa lett. Vagyon, személyzet, elismertség. Tombolt a háború. Közeledtek a japánok. Az angolok elmentek Hongkongba. Őt is hívták. Ő maradt. Akkor már szerelmes volt Kínába. Ennek a szerelemnek volt egy villámcsapásszerű kezdete, mint a rossz lektűrökben.

Riksával ment valahova. A riksás öregember volt, saját magának zihálva rikoltotta a ritmust. Jimi majd meghalt székelyében. Pedig tudta, hogy az öregek riksáját kell keresni. Ha csap mellett futott el, megállt, és bocsátnatkérő mosollyal zúdította magára a vizet. Ha mindenki a fiatalokkal utazik, az öreg éhenhal. Mikor megérkeztek, nagy borraválót adott, és újsütetű kínai nyelvtudását gyakorolva ezt mondta:

– Barátom, igen nehéz a te munkád.

A kínai ránézett.

– Igen, uram! Valóban nagyon nehéz. Majdnem olyan nehéz, mint jó verset írni.

Egy napon a japánok megérkeztek. Jimit kirúgták, villáját elvették. Munkanélküliként albérletet béreltek Sanghai egyik külvárosában. Ám, Birike halálos rémületére, Jimi ragaszkodott ahhoz, hogy ugyanúgy éljenek, mint eddig. Megvette a legdrágább francia borokat és sajtokat, ritka európai gyümölcsöket, rákot, lazacot, mindent.

– Te örült! Olyan gyorsan elfogy a pénzünk, hogy éhen fogunk halni!

– Nem! Akkor fogunk éhen halni, ha most elkezdjük leszállítani az életnívónkat.

Kibérelt egy szobát rendelőnek, bent a városban, kitette a tábláját. Minden reggel pontosan megérkezett, és estig ott volt. Munkába járt. Később elmondta, hogy biztosra ment.

– A dolog titka az, hogy az üres órákban nem szabad olvasni, zenét hallgatni, bármit csinálni, még aludni sem.

– Hanem?

– Várni kell a beteget. Arra koncentrálni, hogy a betegnek jönnie kell.

– Egész nap?

– Egész nap.

– Meddig csináltad?

– Majdnem három hétig.

– És az alatt senki sem nyitott be?

– Senki sem.

– És azután?

– Megiött a beteg. Egy japán. Két éve viselkedett. Meggyógyítottam. A követség munkatársa volt. Szólt az érdekemben, hogy én nem vagyok angol kollaboráns, csak egy politikailag hülye orvos. Mindenemet visszakaptam. Az állásomat is.

– És aztán?

– Vége lett a háborúnak. Először az amerikaiak jöttek be. Engem nem ismertek. Nyilvánvaló volt számukra, hogy japán kollaboráns vagyok. Kirúgtak, mindenemet elvették. Visszamentünk az albérletbe.

– Örület. És?

– És aztán megérkeztek az angolok is. Megmagyarázták, hogy én csak egy politikához hülye orvos vagyok. Megint én lettem az angol kórház igazgatója.

– Hála Istennek.

– No, aztán végül győzött a forradalom. Engem mint egyesített angol-japán kollaboránst kirúgtak. Mindenemet elvették, és kiutasítottak Kínából.

– Nem igaz!

– De igaz. Miért ne rúgtak volna ki? Nem ez a politika? Visszamentünk az albérletbe. Levelet írtam Mao elnöknek. Felajánlottam, hogy helyezzen el körzeti orvosként bármelyik távoli faluba, ahol orvoshiány van. Mert én Kínában szeretnék élni és meghalni.

– Válaszolt?

– Nem személyesen. De a levél fenntartot-

ta, hogy távoznom kell az országból. Készülni kezdtünk. Akkor jött egy értesítés, ami további intézkedésig megtiltotta az elutazást. Néhány hét múlva reggel csöngettek. Egy külügyi tisztviselő állt az ajtóban, mögötte kínaiak.

– Felkutattuk azokat, akik az elmúlt évek alatt az ön szolgálatában álltak. – mondta a tisztviselő udvariasan. Cédulákat vett elő. – A gyarmati béreknek megfelelően, összesen ennyit fizetett a munkájukért. Ebben az időben egy angol komornyik átlagjövedelme ennyi meg ennyi volt. A különbözetet legyen szíves nekik megadni.

Olyan ügyesen számították ki az összeget, hogy minden készpénzük ráment. Épp csak annyi maradt, hogy megvehették a két hajójegyet Svédországba. 1958-at írtak akkoriban. 1960-ban meglátogattam őket Dél-Svédországban. Vaxjöben. Jimi már kórházi főorvos volt. A magánpraxisa is kiépült. Akkor már megint sokat keresett, de ez nem érdekelte őket. A kórház által adott kétszobás diáklakásban laktak. Birike az egyik szobában főzött, villanyrezsón. Autójuk nem volt. Késő délután Jimike befejezte a munkáját, kiült a tó partjára, és nézte a vizet.

– Mit csinálsz ilyenkor?

– Vágyódom Kínába. Ül le mellém.

– Szeretném látni Stockholmot.

– Minek? Nem láttál még nagyvárost?

– De láttam. Mégis jó lenne...

– Most hozzám jöttél, vagy turistáskodni akarsz?

Vacsora előtt hosszabb ideig állt fél lábon, a lelki egyensúlya érdekében. A kórházban szerették, és főleg azért tisztelték, mert soha nem hagyta magukra a haldoklókat, hanem elüldögélt az ágyuk mellett, amíg el nem jött a vég. Hazatérve kétségbeesetten mondta:

– Ma sem tudtam meg semmit a halálról.

Többször mondta, hogy hiányzik neki a család.

– Miért nem jössz haza?

– Mert nem lehet szabadon utazni.

– Mikor voltál bent utoljára a városban?

– Két éve.

– Hát akkor?

– De a lehetőség...

Birike halála után egy darabig egyedül élt. Csak zöldpaprikával és cukros feketekávéval táplálkozott. Akkor már milliomos volt. Azután rászállt két gyönyörű kurva, és mindeneből kifosztották. Nem bánta. Boldog öregkorban halt meg.

Apropó, öregkor. Anyámnak állandóan írta a leveleket.

– Mancika, sose aggódj. Neked külön sok pénzt tettem félre. Gondtalan öregkorod lesz.

Nyolcvanéves korában anyám megkérdezte tőlem:

– Mondd, nem tudod, hogy mikor kezdődik az én öregkorom?

Soha nem kapott tőle egy vasat sem.

A Popperek

Az ősök Rathenauban éltek. 1794 óta vannak meg a születési bizonyítványok. Foglalkozásuk következetesen „*handelman*”. Nyilván vándorkereskedő, nyúlőrös zsidó. A dédapa már átköltözött Csehországba. Nagyapa pedig a kiegyezés évében Magyarországra jött. Akkor még „*Popr*”-nak hívták. Popr Alajos. Megkapta a magyar állampolgárságot és a pesti letelepedési engedélyt. Az iratok akkor már Popper (Popr) Alajosnak nevezik. Borral foglalkozott. Karrierje csúcán már bornagykereskedő volt. A Viola u. 4-ben volt a házuk, nagy udvarral. Minden ott volt: lakás, iroda, raktár, istálló, lóval és teherkocsival. A felszereléshez tartozott egy súlyosan szívbeteg, sápadt, tünékeny asszony, név szerint Burián Izabella és hét gyerek: Hugó, Gyuri, Lola, Viktor, Richárd, Nusi és Olga. Izabella mama nagyon fiatalon meghalt. Hugóból belgyógyász lett, Gyuriból hitközségi adóbeszedő, Lolából laboros orvos Miskolcon, Viktorból vállalati vezérigazgató, Richárdból magán-

tisztviselő, Nusiból Vámos Erna néven festőművész Belga Kongóban, Olgából tanár Debrecenben. Lola, Olga férjükkel és két-két gyerekükkel együtt meghalt lágerben, Richárd ugyanezt tette munkaszolgálatban. Életben maradt Hugó, Gyuri, Viktor és Nusi.

Hugónak volt két fia. Egyikük – Péter Mihály néven – már diákkorában Leningrád büszkesége volt, majd a pesti bölcsészkaron lett a szláv nyelvészeti intézet professzora. A Mandelektől eltérően, a Popperek nem voltak összejáró család. Hugó és Viktor – az apám – minden születésnapjukkor levelezőlapot váltottak, örökké ugyanazzal az ércnél marandóbb szöveggel. „*Kedves Hugó – Viktor –, születésnapod alkalmával minden jót, sok boldogságot kívánok neked.*”

Gyuri érdekesebb figura volt. 1919-ben harcoló vöröskatona. Ezután évtizedekig feketelistán volt, a hitközségnél húzta meg magát mint pénzbeszedő. 1945-ben eljött az ő ideje, piederasztálra akarták emelni. De neki már nem kellett semmi dicsőség. Maradt a hitközségnél. Ezért meg a bolsevikok orroltak meg rá. Volt egy osztrák felesége, és attól egy lánya, Hertha. Hertha hivatalosan bártáncosnő volt, nem hivatalosan kurva. Mikor a zsidóüldözés komolyra fordult, elment Itáliába, és egy római lebuiban adta a műsort. Ott senki sem keresett zsidókat. Amikor megérkeztek a szövetségesek, sürgősen férjhez ment egy angol tiszthez, akinek Londonban

fotóügynöksége volt. Ott éldegéltek botránytól botrányig, ugyanis Hertha óriási összegeket vesztett pókeren. Ilyenkor Magyarországra menekült a férji indulat elől. Egyszer hozánk is beállított. Vesztettül csinos, ámbár akkor már kissé hízásnak induló nő volt. Én torokgyulladással nyomtam az ágyat. Odaült a szélére. A feleségem kiment teáért és süteményért. Amikor visszajött, elgondolkozva nézett minket, azután megkérdezte:

– Mit keresel a takaró alatt?

Richárd volt a legszebb Popper fiú. Volt egy csinos felesége, Juci, egy kamaszlánya, Marika, és a feleségének egy szeretője, akihez Richárd halála után férjhez ment. Engem Marika tanított meg csókolózni. A dolog így történt. 13 évesen Bár-micvó lettem, vagyis felvettek Izrael férfiai közé. A templomban apám mondott egy héber szöveget. Kérdeztem, mit mond.

– Hálát ad az Úrnak, hogy levette róla ezt a terhet.

– Miféle terhet?

– Hát, hogy mostanáig az ő fejére szálltak a te bűneid is. Gyerek nem követhet el bűnt. A szülő felel érte. De most már te is felnőtt vagy.

Úgy éreztem, hogy menten elájulok. Ezt eltitkolták előlem. Gazemberek!

Töprengtem, hogy ez a nap vajon hova tartozik. Hátha még a papáé. Este nálunk nagy fogadás volt a tiszteletemre. Az egyik

szobát apám átalakította ruhatárnak. Ide tuszkoltam be a nálam két évvel idősebb Marikát, hogy tanítson meg csókolózni. Az első osztály anyagát elvégeztük. Azon a nyáron a szünetben Marika sokszor volt nálunk, mert nekünk nagy kertünk volt, lehetett napozni, tusolni, aludni a fűben. És tovább folytatni a tanfolyamot. Én, a prúd rabbicsalád sarja, ijesztő mértékben voltam felvilágosítatlan. Amikor erekcióba kerültem, vinnyogva mutattam Marikának.

– Nézd, hogy megdagadt! Valami nemi betegséget kaphattam.

Tudtam, hogy máris elért az Úr büntető keze.

A tetejébe kifigyeltek minket, és megkezdődött a vallatás:

- Puszi volt?
- Simogatás?
- Hol?
- Hányszor?

Marikának megtiltották, hogy hozzánk járjon. Azt hiszem, nem láttam soha többé. Amerikában élt.

Már túl voltam az ötvenen, amikor egy nő felhívott telefonon.

– Találkozni akarok veled. Te vagy az egyetlen rokonom a világon.

Nem értettem a dolgot. Amikor találkoztunk, a karomba kaptam.

- Marika!
- Kibontakozott.

– Én a lánya vagyok, Juli. Az anyám régen meghalt Amerikában.

És még azt mondják, hogy az öregség nesztelenül lopózik be az ember életébe!

Apám lánytestvérei közül csak Nusi történetét ismerem. Nusi iparművészeti főiskolát végzett, de festőművészi ambíciói voltak. Fiatalon férjhez ment Vámosi Zsigához, egy kommunista orvoshoz, és elveikhez hűségesen a Szovjetunióban, Kijevben éltek. Ott született meg első gyerekük, Annuska. 1929-ben kitört a nagy kolerajárvány. Gyógyszer nem volt. A gyereket féltették, elhagyták Ukrajna földjét, és Párizsba mentek. Akkor még ilyen egyszerű volt. Párizsban született meg második gyerekük, Eszterke. Azonban Franciaországban nem tudtak egzisztenciálisan talpra állni. Zsiga elszegődött bányorvosnak Belga Kongóba. Ott született meg harmadik gyerekük, Illéske. A bányák bent voltak a dzsungelben. Egy éjszaka elhívták a közeli faluba egy vajúdo asszonyhoz. Átlovagolt, egy bennszülött szolga kíséretében. Hazafelé jövet egy leopárd ugrott a nyakába egy faágról. A bennszülött ugyan leszúrta, de addigra már jól megszabdalta a kommunista magyar zsidó bányorvost. Zsiga sok vért vesztett, nagyon legyengült, és néhány hét múlva maláriában meghalt. Nusi ott maradt Kongó közepén három gyerekkel.

Beköltözött az akkori fővárosba, Elizabethville-be. És festeni kezdte a gyarmati új-

gazdagok – fehérek és feketék – portréit. Rövidesen felkapta a hír a sznobságnak ezt az újabb lehetőségét. Nagyszerűen megélték. Kiállításokat rendezett. Az Erna Vamos képek ára a magasba szökött. Később már szolgálókról, csavargókról, varázslókról is festett valóban meghökkentően szép portrékat.

A gyerekek lassan felnőttek. Annuska férjhez ment Izraelbe, Eszterke Johannesburgba, Illéske Brüsszelben lett mérnök. Nusi egyedül maradt. Jó érzéssel, az afrikai szabadságmozgalmak kitörése előtt, visszajött Európába. Kiállítások Londonban, Párizsban, Brüsszelben. Kiröhögték. Európa a szürrealizmus, az absztrakt képzőművészet lázában égett. Erre megjelent Nusi a maga technikailag tökéletes, naturalista portréival. A portrék különben valóban jók voltak, lélek sugárzott belőlük. Apám, a Kulturális Kapcsolatok Intézetével meghívatta Nusit, mondván, hogy az annyi titkot és fájdalmat kifejező fekete arcok Afrika szabadságvágyáról beszélnek. 1965-ben, a Dorottya utcai kiállítóteremben megnyílt Nusi tárlata. Óriási siker volt. A gyarmatosítás ellen műveivel küzdő kövérkés öregasszony előtt még egyszer kitárult az élet. De ő nem akart Magyarországon maradni, minden meghívást, kínálkozó lehetőséget visszautasított. Úgy érezte, hogy itt fojtogató a légkör.

Így hát továbbállt. Kiment Annuskához, Izraelbe. Annuska kibucban lakott. Ott pofá-

kat vágtak a mama érkezésére, de végül is befogadták, és a tyúkászatba osztották be. Szabad óráiban festhetett, amennyit csak akart. Nusi két évig tojózta a tyúkokat, aztán megölte magát. Állítólag erős hámszín volt azokban a napokban, ami azt jelenti, hogy a szél a sivatagok felől fújt.

A kémények szaladni kezdenek

A nagyapáknak – néha a nagymamáknak is – mélyebb a hatásuk az unokák lelkére, mint a szülőké. Csakhogy ez lappangó, csöndes hatás, csak évtizedek múlva derül ki – ha egyáltalán kiderül – egy hangsúlyból, egy mozdulatból, egy váratlan reakcióból, hogy Uramisten, most a nagypapa szól, mozdult, reagált bennem. A lélektan kedvtelve ismételteti a leválás fogalmát, vajon a hősnek sikerült-e avagy nem leválnia anyjáról, apjáról. A nagypapáról és a nagymamáról nem kell, de nem is lehet leválni. Mert a szülőkkel vívott függetlenségi és szabadságharc ricsajos drámájában észre sem vesszük, hogy a még régebbi generáció belénk lopózott, és ott befészkelte magát. Az igazi tradíciót, az igazi erkölcsöt, az igazi érzelmeket tőlük kapjuk. Ők ítélnék fölöttünk, gerjesztik büntudatunkat, elégedettségünket, félelmünket és hősiességünket. Miattuk vagyunk érthetetlenek önmagunk előtt. Ők kapcsolnak össze minket a család, a nemzetség múltjával.

A nagyszülő mágikus hatalom. Félig valóság, félig már archetípus. A déd- és ükszülő túl messze van, a szülő túl közel. Az előbbiekről alig van személyes élmény. Az utóbbiról túl sok, amelyek nem teszik lehetővé a misztikumhoz szükséges szelekciót, kioltják egymást, s ezzel a mágikus hatást. A haragvó atya félelmetessé zsugorodik, ha a bűnös tudja, hogy milyen szag marad utána a WC-ben.

A mindig racionalitásra hajlamos pszichanalitikusok, persze, beugrottak a látszatnak, és máig az anya-gyerek kapcsolatot elemezzetik. Az apákkal már kevésbé tudnak mit kezdeni. A nagyszülők pedig mintha egyáltalán nem érdekelnék őket, mint ahogy a vallásalapító sem figyelt rájuk, pedig maga is valóságos patriarchaként viselkedett. Vagy éppen ezért. Nem kedvelte a riválisokat. Az is lehet, a kapcsolati séma egyszerűsödésének vallási oka van. Az Istenség-ember viszonyt kizárólag a projiciált szülő-gyerek viszony analógiájára tudjuk elképzelni. Isten a mi Atyánk, Mária a mi Szűz Anyánk, mi pedig az ő gyermekei vagyunk. Az Isten mögött nem lappang senki sem! Nagyszülőkről, ősookról szó sem lehet. Nekik nincs archetípusuk Isten vonatkozásában. Hiszen ő „*casua sui*”, vagyis önmaga oka.

Mandel Sámuel 1876-ban született Erdélyben. Korán teljes árvaságra jutott kisfiú, akit hat éves korától a hitközség nevelt fel. Mindennap más családnál „*evett napokat*”.

Chéderbe -- vallásos elemi iskola – járt, majd rabbiknál bóchereskedett – rabbinak készülő tanítvány, aki a rabbinál lakott, kosztolt, cserébe segített a házimunkában is, de főként tanult –, talán valami jesívába – felsőbb fokú vallásos iskola – is eljutott. Mindenesetre, amikor nagykorú lett, három ortodox rabbi előtt levizsgázott. Magyarországra jött, ahol több lehetőség kínálkozott egy fiatal rabbi számára. Ercsiben meg is választották rabbijuknak. Ma már nem tisztázható, hogyan került kapcsolatba Budapesten a hatalmas Adler Illés főbabbival, aki elárvult unokahúgát, Adler Esztert nevelgette. Valószínűleg egy házasságközvetítő, a sadchen segítségével. Mindenki számára nagy lehetőségek virradtak fel. Adler Illés már régen keresett valakit, aki hozomány nélkül feleségül veszi a lányt. Nem akarta tekintélyes vagyonát apasztani. Mandel Sámuelnek, jövője alakulása szempontjából, jól jött a nagy társadalmi presztízssű rokon. Adler Eszter pedig végre megszabadulhatott a kegyelemkenyéren élő, hozomány nélküli senkiházi szerepétől. Azonnal rebbecen lehetett, ami a zsidóknál nem lebecsülhető rang, egy helyi hitközség nagyasszonya, a nőegylet vezetője. Mellesleg Mandel Sámuel karcsú, szakállas, megnyerő férfi volt, Adler Eszter pedig gömbölyded, csinos lány. Nem lehetetlen, hogy egymásba is szerettek.

Ercsiben Adler Eszter megszülte anyámat és a három fiút. Méltóságteljes nőegyleti el-

nök lett belőle. Mandel Sámuel beszédeinek, Talmud Tóráinak pedig híre ment. Meghívták Apostagra, ami Ercsinél sokkal gazdagabb falu és hitközség volt. Ott volt bérlő a fullasztóan gazdag zsidó Hetényi család. Apostagon született meg Zsizsike, az első világháború kitörésének évében. Nagypapa tisztelték Apostagon. Valamiféle csodarabbi hírébe keveredett. Mesélték, hogy esküvőjük előtt, éjszaka titokban fölkeresték a katolikus parasztlányok, hogy áldja meg őket, és imádkozzon, hogy a házasságuk jól sikerüljön. Az összeomláskor pedig fejszés parasztok álltak őrt a háza körül, nehogy az arrafelé garázdálkodó különítményesek megtámadják. A húszas évek elején költöztek fel Budapestre. Nyilván Adler Illés ajánlására, megválasztották az Aréna úti – ma: Dózsa György út – templomkörzet rabbijává, sőt hittantanári állást is kapott az Izabella utcai kereskedelmi iskolában. Először a Lónyai utcában laktak. Azután a Csáky utca 14-ben – ma: Hegedűs Gyula utca – béreltek egy négy szoba hallos, első emeleti lakást. Nagypapa onnét ment el a szanatóriumba meghalni.

Nagypapa és a rabbiság szétválaszthatatlanul összeforrt. Mandel Sámuelnek nem a foglalkozása vagy a hivatása volt rabbi. Mandel Sámuel rabbi volt. Ez ritka dolog az emberek világában. Egy nyúl csak nyúl, semmi más. Nincs is lehetősége másvalaminek lenni. Nem ismeri a kételkedést saját nyúlágá-

ban. Néha van ilyen mutáns az emberek között is. Például talán a főorvosok, a költők, festők, színészek és a papok között.

Amikor Abody Bélának gimnazista osztálya, a szomszédos lányközépiskola közreműködésével előadott egy színdarabot, bevették Latinovits Zoltánt is. Nem tartották tehetségeseznek, soha „nem adott hozzá magából semmit” a szerephez. Azért került be a csoportba, mert mélyen vallásos prudériája kizárta, hogy a próbák hevében bármiféle lányszemérmeteket sértő vagy izgató ordenáréság elhangozzon. Az egyik diáknak rokona volt Bajor Gizi. Eljött a nagy sikerű előadásra. Utána, az öltözőben elragadtatottan dicsérte a szereplőket, gesztusaikat, hangsúlyozásukat, hatásos megjelenésüket. Ám, amikor Latinovitshoz ért, hallgatott néhány pillanatig, majd csak ennyit mondott: „Maga színész. Tanuljon.” Nagypapának egykor nyilván „megesküdött az Úr és nem bánta meg esküjét: pap vagy te most és mindörökké, a Melkizédek rendje szerint!” – A Melkizédek rendje szerint való papok nem mutatnak be véres áldozatot.

Egy rejtélyes jelenséghez érkeztünk. Már Szerb Antal megjegyzi a Pendragon legendában, hogy a világ egyik legtitokzatosabb dolga, hogy mi váltott ki Miss White-ben húszéves kora körül ellenállhatatlan érdeklődést a jurakorabeli lábasfejűek iránt, ami aztán végigkíséri egész életét. Nem biztos, hogy így írja, de ezt írja. Miért áll egy férfi oda Isten és

ember közé, közvetítőnek, de egyben nyilvánvaló akadálynak is? És ezt miért fogadják el a többiek?

Valljuk be, hogy az ember fél az emberfelettitől, az értelmén túlitól. Kétségbeesik, ha felmerül, hogy nincs is, és eliszonyodik, ha találkozik vele. Amikor Jákob megálmodja az égisz érő létrát, felsejelenve azt mondja: Milyen rettenetes ez a hely! Rettenetes? Mandel Sámuel ott állott az Örökkévaló és zsidó hitközsége között, vállalva a hívek kicsinyes hitét, az Úr unott érdeklődését irántuk, és a rengeteg lemondást, ami ezzel járt. A halála előtti hónapokban bevallotta, már annyiszor halotta, hogy az emberek operába mennek, kíváncsi, mi lehet az. A család páholyt bérelt, a nagypapa az előadás megkezdése után taxin érkezett, hátul ült, hogy szégyent ne hozzon úgynevezett papi civiljére, és a befejezés előtt eltávozott. Napokig beszélt az Örökkévaló kegyelméről, hogy ezt megnézhetette. Nem tudta, hogy ennyi szépség van a világon.

Persze, a papsággal együtt járt néhány de-rűsebb szeméremi akadály is. A szlovákiai Krapinára mentek nyaralni. Gondban volt, hogy onnan ő hogy küldjön üdvözlőlapot. A szemtelen Zsizsi kisegítette:

– Apuka, írja azt, hogy Krapunci!

Persze, a hívek nemigen voltak hajlandók arra az önátadásra, ami felkelthette volna az Úr figyelmét, s akitől mégis első osztályú testi és lelki ellátást vártak. Sújtott ember volt

tehát, mint Thomas Mann Mózes. Talán ő volt Mózes, egy huszadik századbeli kicsiny Mózes, örök reménytelen harcban a szörny-államokkal, a szörnyvezérekkel és a szörny tökmag Jankókkal körülöttünk.

Mandel rabbi szeretett kihajolni az ablakon, és egy párnára támaszkodva elnézni az emberek nyüzsgését. Szerette, ha ötéves unokája odakönyökölt mellé, és ő elmondhatta neki: „*Szaladnak, mint a bolondok, füstölnek, mint a kémények.*” S én hűségesen utána mondtam: „*Szaladnak, mint a kémények, füstölnek, mint a bolondok.*” Igen, akkoriban kezdtek szaladni a kémények. Bombázások, cirkogejírek elől szaladtak el, és ma már mind eltűnt a házak tetejéről. A bolondok is már csak alig füstölnek. Megtanulták, hogy a nikotin árt az egészségüknek.

Nagypapa később felajánlotta egész hátralevő életét egyik munkaszolgálatos fiának, dr. Mandel Sándor idegorvosnak. Következésképpen hatvannyolc éves korában engedelmesen meghalt leukémiában, hogy a fia élhessen. A halála előtti pillanatokban azt mondta: „*Két alak áll mellettem. Az egyik vigasztal, a másik fenyeget.*” Odafönt hamarosan találkozott Sanyival, és jókat derültek az Úr huncutságán. Amit valaha úgy mondtak, hogy „*odafönt*”, ma már úgy mondják, hogy „*a semmiben*”! Most is ott ülnek a semmi lombos ágán, ami vigasztalóan hajlik fölém, ma már csak fölém. Figyelik, hogy az évek

lassan elhúznak magukkal. Valószínűleg két-féle ember létezik a világon. Az Apollinaire-féle, üdvösségre méltó keresztény, akit ott-hagy az idő, és a kárhozatra váró zsidó, akit magával visz.

Popper nagypapa, akit a megkülönböztetés kedvéért ópának hívtunk, nem ismert szaladó kéményeket. Kemény és gazdag üzletember volt, uralkodott a családja felett, amíg hazafias lelkesedésében minden vagyont hadikölcsönbe nem fektette. Attól kezdve kemény és szegény egykori üzletember volt, aki semmit sem tudott kezdeni magával. A családját szívből utálta, mert rájuk szorult. Sorba lakta mind a hét gyerekét, amíg össze nem vezett velük. Dühében megsüketült, és öregkorára csehül és németül jobban beszélt, mint magyarul. Utoljára hozzánk költözött. Velem lakott egy szobában. Vastag szemüvegen át egész nap német újságokat olvasott. Barátságtalan, mogorva, kevés beszédű bácsi volt. Anyámat nagyon szerette – ezt mondogatták a családban, hát én is utánuk mondom. Én egyetlen barátságos megnyilvánulására emlékszem. Este, amikor lefektettek, énekelt nekem. Mindig ugyanazt a cseh dalt, amiből egy szót sem értettem. Ideírom, valószínűleg hibásan és fonetikusán:

*Nyelszemke holkarát
Ustyemá kámárád,
Nyelszemke holkarát*

*Ustyenestyi.
Tákovó opici,
Lájdónát olici,
Fákoszestyi.*

Kedves volt tőle, nem? Évtizedekkel később, Izraelben egy cseh nő lefordította nekem. Hát valami szerelmi dalocska volt.

Eszembe jut, hogy esténként apám is énekelgetett nekem. Ő héberül:

*Élijóhú hánnoví,
Élijóhú hátisbí,
Élijóhú hágilódi
Élijóóóóó húúú...*

*Síru sir, sir, sir,
Gílu gil, gil gil,
Kodlánicú nica nír.*

Ópapa már nem értette meg a fasizmust, a deportálást, hogy el kell mennünk hamis iratokkal bujkálni. Elhelyeztük a zsidó szeretetotthonban, és mi eltűntünk. Csak a háború után találkoztunk megint. Megtudtuk, hogy mi történt vele. Miután teljesen süket volt, nem hallotta a szirénákat légiriadókor. Ezért soha nem ment le a pincébe, végigaludta a bombázásokat. Egyik éjjel egy légiakna törte át a födémet, ami a padlóval együtt lezuhant a pincébe, és mindenkit megölt, aki ott volt. Ópapa nyugodtan aludt. Később felkelt pisil-

ni, és belelépett abba a lyukba, amit a légiakna vágott. Zuhantában széttárta a karját. Így hát ott maradt függve, mint egy öreg zsidó Krisztus. Két nap múlva találták meg. Ezt is túlélte.

De már nem akart élni. Néhány hétig értetlen okból reménykedett, hogy most visszakapja a vagyonát. Amikor rájött, hogy ez csak hiú ábránd, be akarta fejezni az életét. Azt mondta apámnak: „*Fiam, én már semmit sem értek az életből. Kommunisták vannak a kormányban. Hát a kommunistákat föl kell akasztani. Én nem akarok tovább élni ebben a világban. Kérlek, intézd el, hogy ne tápláljanak mesterségesen, inni fogok, enni nem.*” És apám elintézte. Békésen éhen halt, 1945 tavaszán. Nyolcvanöt éves volt.

Ballada Hermann tanár úrról

Hermann tanár úr, minden magyar pszichoanalitikusok doyenje anyám szerzeménye volt. Legtöbb ismerősünket, barátunkat anyám importálta a családba. A pszichoanalízis – mint téma és gyakorlati konzekvenciákkal járó tapasztalás – nálunk állandóan jelen volt. Nap mint nap láthattam, hogy milyen tökéletesen elégíti ki a vallásos igényeket. Akárcsak később a marxizmus. Szerintem nem az emberekre kell gyanakodni, akik vallásos hittel és buzgalommal csatlakoznak valamelyik szellemi konstruktumhoz, hanem arra a konstruktumra, amelyikből – nevezze magát természet- vagy társadalomtudománynak – könnyen lehet vallást fabrikálni.

Anyám negyvenhárom évig járt pszichoanalízisbe, az első huszonnégy évben Hermann tanár úrhoz. Azután még elfogyasztott néhány analitikust. Sőt, hetvennégy éves korában megint előállt azzal, hogy analízisbe fog menni.

– Nézd – mondta –, nekem eddig már van

három sikeres analízisem. Hadd legyen egy negyedik is.

Szerette, ha foglalkoznak a személyével.

Máskülönben tökéletesen impregnálva volt a pszichoanalízis ellen. Veszekedtünk egyszer valamin.

– Nézd – mondtam –, neked is van tudatalanod.

– Nekem nincs!

Több évtizednyi analízis után ez meglepő volt.

– Honnét veszed, hogy nincsen?

– Ha volna, tudnék róla! – vágta rá diadalmasan.

Hát én is Hermann tanár úrhoz jártam pszichoanalízisbe tizenkilenc éves koromban. Kihez máshoz? Én is ott feküdtem, azon a díványon, ahol anyám, sőt annak idején poloska-ügyes rabbi nagybátyám. Akkor már nem voltak poloskák.

Mai eszemmel vállvonogató csodálkozással veszem tudomásul, hogy a tanár úr elfogadott engem páciensének, a nyilvánvaló anyai kíváncsiságom, az irreális mértékben felfokozott anyai imádat, a fiával közös dívány utáni vágy ellenére. Micsoda önteltség azt remélni, hogy megbirkózik a még majdnem kamasz kliens, előbb-utóbb szükségszerűen ki-robbanó óriási ellenállásával!

Az én szememben az idős tanár úr küllemében volt valami vénasszonyos. De ez nem izgató. Izgatott viszont megtörhetetlen néma-

sága az analitikus órákon. Hamar rájöttem – nehogy félreértsenek! –, hogy a tanár úr a seggével kommunikál. Amikor úgy értékelte, hogy csak fecsegek, mozgolódott, fenekével recsegtette a fotelt, amiben ült. Ám ha fontosnak ítélte mondanivalómat, halálos csend borult a szobára.

Némaságával elérte, hogy amikor hetek múlva váratlanul megszólalt, úgy éreztem magam, mint Mózes az égő csipkebokornál. Negyvennyolc év telt el azóta, és szó szerint tudom, hogy mit mondott.

– Kérem, maga méricskéljni akarja a szeretetet. A szeretetet nem lehet méricskéljni. Vagy van, vagy nincs.

Az Úr szólott. De én, a „kemény nyakú” nép gyermeke, azóta is méricskéljni próbálom a szeretetet. Sok kapcsolatot gyilkoltam le méricskélő próbatételeimmal.

Egyszer órára baktattam felfelé a Lórántffy Zsuzsanna lépcsőn. Észrevettem, hogy mögöttem jön. Bevártam. Megállt. Köszöntem. Köszönt.

Álltunk. Nem értettem a helyzetet. Végül jeges hangon megszólalt:

– Tessék továbbmenni.

Szóval nem megy velem végig az utcán. Az utca kilóg a terápiás keretből. „Kinyalhatod!” – gondoltam, és egyedül továbbmentem. Megérkeztem. Másfél percig vártam rá. Akkor ő is megérkezett. Mondanom se kell, ő

volt a pontosabb. Én korábban jöttem. Másfél perccel.

A viharfelhők gyülekezni kezdtek a fejünk felett. Elhatároztam, hogy mérsékelni fogom a kettőnk közötti jogos, de szerintem mégis túlzásba vitt aszimmetriát. Az egyik óra elején megkérdeztem:

– Volt a tanár úr életében igazi nagy szerelem?

Csend.

– Volt a tanár úr életében igazi nagy szerelem?

Csend.

– Addig nem beszélek, amíg nem válaszol. Volt a tanár úr életében igazi nagy szerelem?

Csend.

– Volt a tanár úr életében igazi nagy szerelem?

Csend.

És így tovább, az óra végéig. Remekül szórakozhatott. Ám, percekkel az óra befejezése előtt, váratlanul megszólalt:

– Na és, ha volt?... Na és, ha nem volt?...

Jéghideg hangon ennyit mondott. Soha nem tudta meg, hogy milyen közel volt ekkor a halálhoz.

Közel egy évig jártam már a tanár úrhoz, egyre nehezebben hordozva a rajongó tisztelet és a pokolba kívánó düh ambivalenciáját. Rajongásom főként a Hermann-legendáknak szólt. Például annak, hogy 1944-ben kezelt egy nyilas vezért. A gyógyító ember elfogulat-

lanságának ennél mellbevágóbb példáját még nem hallottam. A nyilas figyelmeztette:

– Tűnjön el, tanár úr, talán egy védett házba, mert néhány napon belül ezeket a házakat kiürítik, és önt beviszik a gettóba.

A tanár úr nem mozdult. Családostul bevitték a gettóba. Ott talált rá a nyilas páciens, kihozta őket, és hevesen korholta a tanár urat:

– Hiszen figyelmeztettem!

– Analitikus órán mondta. Nem használhattam fel.

Igaz? Nem igaz? Ami a tanár úr jellemét illeti, a történet feltétlenül hiteles.

Utálatomat viszont személyes kapcsolatunk váltotta ki. Pontosabban kapcsolatunk személytelensége. Én emberhez akartam terápiára járni, nem egy ruhafogashoz, amire bármilyen indulat-áttételes érzés ráakasztható. Ez az analitikusok kedvenc hasonlata volt akkoriban. Ez az attitűd egyik oka volt eltávolodásomnak a klasszikus pszichoanalízistől. Máig azt vallom, hogy az emberek lelke kapcsolatban betegszik meg és kapcsolatokban gyógyul. A gyógyítónak nem szabad rejtőzködni. Mutatnia kell magát. Nem baj, ha identifikációs lehetőséget nyújt a páciensnek.

Akkoriban ismerkedtem meg dr. Pető Andrással, és lettem heti vacsoravendége.

Egy napon megemlítettem a nevét.

– Ön kapcsolatban áll Pető doktorral?

– Gyakran szoktam hála vacsorázni. Beszélgetünk.

Kis csend után:

– Akkor most választania kell!

– Hogyhogy?

– Vagy hozzám jár, vagy Petőhöz.

– De hát én Petőhöz nem analízisbe járok.

– Nem számít, hogy minek nevezzük. Pető olyan szuggesztív ember, hogy hatása felér egy analízisével.

Petőt választottam.

A további évtizedek során már csak három „találkozásom” volt a tanár úrral. Díványáról – a szent analitikus cauchról – felemelkedve, egyre növekvő számú tisztelői és tanítványai szemében, árulóvá lettem. Akkorra már kialakult körülötte az egyre dogmatizálódó kultusz, ami végül fojtogatóvá tette a Hermannkör atmoszféráját. Tanítványai szakmai előadásokon mindig az ő nevével kezdték a bevezető mondatokat, tiszteletkört róva az általa felfedezett megkapaszkodási ösztön körül. Felerősödött hajlamuk az eretneküldözésre, vagyis mereven és támadóan elzárkóztak minden tisztos analitikus műhely elől, amelyik néhány kérdésről másképp gondolkodott. Szinte vallásos áhítat vette körül. Kialakult az apostoli atyák köre, akik személyesen feküdtek díványán. Természetesen rám csak a Júdás szerepe juthatott.

Sok-sok évvel „szakításunk” után P. Liebermann Lucynál fejeztem be analízisemet.

Néhány év múlva, 1967-ben, Liebermann rákban meghalt. Két napra rá felhívtam Hermannt.

– Tanár úr, kérek egy órát. Van valami, amit szeretnék megbeszélni Liebermann halálával kapcsolatban.

Mondott egy időpontot, három héttel későbbre.

– Tanár úr! Hiszen tudja, mit jelent egy analitikus halála az egykori páciensének. Nekem most van szükségem az órára.

Megismételte a dátumot. Köszönés nélkül letette a kagylót. Farkasházi Menyus bácsihoz mentem el, aki azonnal fogadott.

Később tanúja voltam egy számomra meg-rázó epizódnak. Meghirdették valami jubileumi előadását. A tanár úr akkor már jóval el-múlt kilencvenéves. Felsegítették a színpadra, leült egy karosszékbe. Elkezdte felolvasni az előadását. Az előadás nagyszerű volt. Ám egymás alá tette a lapokat. Nem vette észre, hogy mikor fejezte be. Újra elkezdte. A feleségének kellett figyelmeztetnie.

Últem a nézőtéren, és az járt a fejemben, hogy mennyi rajongója van. De senki sem szereti annyira, hogy vállalja a figyelmeztetés feszültségét:

– Tanár úr. Most már ne tessék nyilvános szereplést vállalni!

Annak idején nyilván nekem sem fog szólni senki sem. Rossz lesz. Ez már a végleges szellemi magány.

Biztos voltam benne, hogy ha a tanár úr bizonytalankodik is a nyilvánosság előtt, ott-hon, saját környezetében még igen jó formá-ban van. Akkoriban Budapestre látogatott a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesület egyik vezetője, és szerette volna meglátogatni a ma-gyar műhelyeket. Minket kikerültek. Mások-hoz – akiknek semmi köze nem volt az analí-zishez – elvitték. Ezen bedühödve felhívtam a tanár urat, és időpontot kértem tőle.

– Magánügyben vagy hivatalos ügyben?

– Hivatalos ügyben.

– Akkor csak vasárnap délelőtt tudok ren-delkezésére állni.

– Köszönöm.

– Tíz órára várom.

Becsöngettem. Bevezetett a rendelőjébe. Lélekben megtántorodtam. Minden ponto-san olyan volt, mint évtizedekkel ezelőtt. A dívány, a karosszék, a függöny... Semmi sem változott. Ő kezdte a beszélgetést.

– Mielőtt elmondaná, hogy miért jött, jó lenne, ha rendeznénk személyes viszonyunkat.

– Kérem, tanár úr! Nagyon haragudtam önre.

– Miért?

– Hát, először is azért, hogy válaszút elé ál-lított a Pető-ügyben. Még lehetőséget sem adott, hogy feldolgozzuk a helyzetet.

– Nincs igaza – mondta makacsul. – Régen figyeltem, hogy önnel történik valami. Akkor kiderült, hogy teljesen Pető hatása alatt van.

Ez kizárta az analízis folytatását. Én hajlandó lettem volna rá, de egy pillanatig sem volt kétséges az ön választása.

Hallgattunk egy keveset. Nyilván egyikünknek sem volt kedve vitatkozni.

– És miért haragszik még?

– Mert nem adott azonnal időpontot, amikor Liebermann meghalt.

– Adtam időpontot.

– Három héttel későbbre. Ön orvos. Tudnia kellett, hogy lelki elsősegélyre van szükségem.

Elgondolkozott.

– Ebben igaza van. Hibáztam.

Ezzel meghatott. Mit vádolom én régmúlt dolgokért ezt az öregembert. De ekkor folytatta.

– Kérem... Ön nem mondta le azt az órát. Ha nem jön el, az órát le kell mondani.

– Nagyon haragudtam.

– Azóta évek teltek el. Biztosan csökkent valamit a haragja. De ön máig sem exkuzálta magát.

Elnevettem magam. Ez volt Hermann Imre, teljes hitelességében.

– Bocsánatot kérek, tanár úr. Tényleg le kellett volna mondanom.

– Kérem. És most térjünk rá, hogy tulajdonképpen miért kerestett fel.

Elmondtam neki, hogy milyen rossz taktikának tartom, hogy mi, analitikusok egymásra fújunk, ahelyett, hogy összefognánk. Példákat soroltam fel. Szóba hoztam, hogy én valóban egyben s másban eltávolodtam az ortodox felfogástól, de hát azért analitikus szemléletű vagyok. Az orvostanhallgatók tölem hallanak a pszichoanalízisről. Mint a folyóirat szerkesztője, tíz analitikus cikkből ötöt közlök. Az analitikusok azért utálnak, hogy miért nem hozom le mind a tizedet, a más felfogásúak azért, hogy minek jelenik meg egy is.

Miért zárjuk el egymástól szemináriumainkat, esetmegbeszéléseinket, miért nem tudunk együtt fellépni korlátozó rendelkezések ellen stb., stb.

Hallgatott. Azután azt mondta:

– Kérem, önök mégis túl sok engedményt tettek a pszichoanalízis elmélete és gyakorlata szempontjából.

– Tanár úr! Tekintsen minket rohamcsapatoknak. Hiszen mi közvetlenül verekszünk a különböző bizottságokban, társaságokban, minisztériumokban, az Akadémián éppen a pszichoanalízis ügyében. A rohamcsapatok mindig el vannak egy kicsit piszkolódva.

Kis humor csillant fel a szemében.

– Hát ez az, kérem. Annál inkább kell lenni egy körnek, amelyik megőrzi elméleti és módszertani tisztaságát.

– Persze. De az mégis áldatlan és igazságtalan, hogy ellenségként kezelnek minket.

– Kérem, ön túlbecsül engem – mondta sóhajtva. – Én egy öregember vagyok. Én nem felelhetek a tanítványaim túlkapásaiért.

Tanácsstalanul néztünk egymásra. Végül folytatta.

– Annyit ígérhetek... Ha szól nekem, hogy az analízis szempontjából fontos ügyről van szó... megpróbálom előmozdítani az együttműködésünket.

Kikísért. Mikor kinyitotta az előszobaajtót, mélyen meghajolt.

– Öreg vagyok már. Nem tudom, találkozunk-e még az életben. Elnézését kérem, ha valamikor megbántottam volna.

– Én is... – dadogtam megrendülten. – Én is...

Nem találkoztunk többet.

Buddha Budapesten

Azonnal megismertem. Széles, kerek kopasz fej. Óriási fülek. Kövér, különösen a pocakja táján hullámszik a hár. Tömzsi, rövid lábú. Kis kezek. Arcán hamiskás Nirvána-mosoly. Egy Buddha.

Összesen egy fogsora volt. Azzal büszkélkedett, hogy ahol fönt hiányzik, ott van lent és fordítva. Ha összezárta a száját, éppen egy teljes fogsora volt. Lába között görögdinnye nagyságú heresérvet viselt, amitől csak döcögős terpeszben tudott járni. Ezt tapasztalatlan nők gyakran félreértették. Minden nyelven tudott. A lélek fenekéig látott. Néha mélyebbre is.

Még életében legendák keltek róla szárnyra. A legendák hol szentnek mutatták, hol csirkefogónak. Ma már csak a szentség ragyog körülötte. Ha van derű a Köztes Létben, akkor, ha jól fülel az ember, hallhatja az ő jellegzetes nevetését is. Gyakran mondogatta:

– Nem tisztellem a szenteket. Mert elvonnak a világtól egy kolostorba, egy barlang-

ba. Ott nem kunszt a szentség. Egy kupleráj közepén tessék szentnek lenni! Az a mutavány.

Vajon kolostorként értékelhetjük-e az általa létrehozott Mozgásterápiái Intézetet a Vilányi úton? Szexuális szempontból biztosan nem. Egyébként... Lehet, hogy kolostor-féle volt, valamilyen Szangha, a nagy társadalmi kuplerájban.

Neve: dr. Petó András

Címe: V., Stollár Béla u. 4. V. emelet. Egy üressé vált ötszobás lakás cselédszobája. A lakás baráti urai, Bródyék, disszidáltak.

Foglalkozása: Petó András. Egyébként orvos, tüdőgyógyász, mozgásterapeuta és filozófus.

Állása: Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Bp. VII., Bethlen tér 2. kihelyezett Mozgásterápiái Tanszéke

Életkora: Akkoriban a hatvanas évei elején

Származása: Zsidó

Vallása: Vallástalan

Híte: Mahajana buddhista

Hobbija: Hallgatva vagy beszélve gyógyítás
Esténcént hányszor lehetett ilyesfajta beszélgetést hallani: A telefon csengett. – Öröké csengett. Felvette. – Mindig felvette.

– Petó.

Csend. A vonal túlsó oldalán beszéltek.

– Nem. Ma még ne ölje meg magát.

Csend. Valaki tovább beszélt vagy kérdezett.

– Csináljon magának egy jó hagymás rántottát. Szereti, ugye?

Csend. Valamit válaszoltak.

– Na látja! Hívjon szerdán. Várni fogom.

Tudni lehetett, hogy ebben a négy mondatban benne volt a Föld, az Ég és Minden Seregi.

A főorvos élete alig rekonstruálható abból, amit ő maga mesélt el. Szombathelyen született, apja béna volt. Minden éjszaka felébredt, hallgatta, ahogy a mama szidja a béna férjét, hogy ki kell segítenie a vécére. Ifjú publicistaként a Pester Lloyd munkatársa lett. Az újságtól kapott egy bécsi ösztöndíjat irodalom szakra.

– Véletlenül, magam sem tudtam, hogy miért, az orvoskarra iratkoztam be. Később rájöttem, hogy számomra ez volt az egyetlen lehetőség arra, hogy életben maradjak a világháború alatt.

Orvosként rövid ideig az egyetem élettani intézetében dolgozott. Azután megkezdődik Petó életének „sötét korszaka”. Némely utalásokból arra lehet következtetni, hogy sokat utazott, talán Ázsiába is. Az európai országok nagy részét biztosan bejárta. Egyszer megkérdeztem:

– Főorvos úr, sohase nősült meg?

– De.

– És hol a felesége?

– Nem tudom.

– Hogyhogy nem tudja?

Mérges lett.

– Mit kérdezel folyton? Elvesztettem. Elmaradt tőlem, valahol Németországban.

A harmincas évek második felében Franciaországban élt. A legenda szerint volt egy kis tüdőszanatóriuma, ahol ingyen gyógyított. A szanatóriumot egy pornográf kiadó jövedelméből tartotta fenn. Egyszer valami nagy szívességet tett neki az akkor ugyancsak Párizsban élő dr. Kun Miklós pszichiáter. Kun a háború után minisztériumi főosztályvezető, majd a Hévízi Gyógyfürdő igazgatója volt, végül címzetes egyetemi tanárként az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézet főorvosa lett. Pető azt mondta:

– A világon a legritkább az önzetlen szeretet. Maga önzetlenül tett értem valamit. Kap tőlem egy kitöltetlen csekket. Bármit kérhet cserébe.

– Ezt a lehetőséget elteszem magamnak.

Idő múltán Kun beállított az éppen reggeliző és újságot böngésző főorvoshoz.

– Kiutasítottak. Negyvennyolc órán belül el kell hagynom Franciaországot. Rövidesen háború lesz.

A főorvos őszintén sajnálkozott.

– Van egy kérésem. Jöjjön velem vissza Magyarországra.

– Megőrült? Én, a zsidó? Akinek itt egzisztenciám van?

– A főorvos úr azt mondta, hogy egy kérésemet teljesíteni fogja!

– Ilyet nem kér tisztességes ember.

– Úgy érzem, hogy el fogok pusztulni a főorvos úr nélkül. Ha maga is ott van, megúszom.

– A maga szorongása miatt romboljam össze az életemet? Végiggondolta, hogy mit kér?

– Mégis ezt kérem.

A főorvos sokáig hallgatott, aztán felsóhajtott.

– Hát, akkor menjünk...

A dolog megértéséhez csak egy adattal szolgálhatok. A főorvos azt mondta nekem:

– Az a legfontosabb, hogy az ember a sorsa szerint éljen.

– Honnét tudhatja, hogy mi a sorsa?

– Onnét, hogy megteszi, amire konzekvensen unszolja valaki. Nem zárhatja ki, hogy egy angyal beszél belőle.

Pesten bekerült Kun Miklós baráti körébe. Sokszor okozott megbotránkozást.

Valakinek a kezében meglátott egy Thomas Mann-kötetet.

– Maga ilyen szemetet olvas?

– Hát mit olvassak?

– Kafkát.

Híre járt, hogy Márai Sándor depressziós. Kun Miklós kezelte, nem sok eredménnyel. Elvonszolta hozzá Petőt. Márai egy besötétített szobában feküdt és nyögdécselt. A számára ismeretlen Pető megállt az ajtóban.

– Sándor! – mondta sztentori hangon. –

Keljen fel és írjon! Mert ez a maga dolga a Földön!

– Majd ha az Úristen elküldi hozzám egyik angyalát – lehelte Márai –, akkor felkelek.

A kopasz, kövér, heresérves Pető akkorát ordított, hogy remegtek a falak:

– Sándor! Itt az angyal!

És a mellére csapott.

Akkor Márai felnézett az Angyalra, és lassan kikászálódott az ágyból.

Megismerkedésünk drámai volt. Már hónapok óta könyörögtem dr. Kun Miklósnak, hogy juttasson el Petőhöz, akinek legendás híre borzasztóan izgatta a képzeletemet. Tizenkilenc éves voltam, egyetemi hallgató, forradalmár, írójelölt több megjelent verssel és prózai írással, valamint Hermann tanár úr páciense, mint már említettem. Akkoriban lehetetlennek éreztem, hogy tisztos zsidós nevenem írjak, ezért Pogány Péter, Kristóf Péter és Péter Illés művészneveket használtam. Kun nyilván sokat duruzsolhatott rólam, mert végül diadalmasan hozott egy vacsora-meghívást Petőhöz, egy csütörtök estére.

Izzasztóvá fűtött, zsúfolt cselédszoba. Ez máris növelte Pető misztikumát, mert azt olvastam, hogy a szellemi beavatottak nagyon fázékonyak. Augusztust írtunk, kint is volt vagy huszonöt fok. Az íróasztal mögött maga Buddha ült. Volt még egy kis dohányzóasztalka, két terítéssel, egy dívány, egy sublót és rengeteg könyv, folyóirat stószokban a föl-

dön. A másik vendég egy fiatal, sötét hajú, csúnyácska nő volt. A nevét nem értettem.

Menü: valamilyen leves, rántott hal krumplipürével, salátával. Az étkezés végén kaptunk egy teli vizespohár meggydzsemet és egy nagy pohár méregerős feketekávé. A főorvos ragaszkodott hozzá, hogy azt is elfogyasszuk, mert szerinte mindkettő jót tesz a szívnek. Meglepett, hogy a főorvos sajtószerű módon eszi a halat: nagy darabokat kapott be, és a szálkákat kiköpdöste. Egy idősebb házvezetőnő-féle szolgált fel. Egyébként teljes némaságban ettünk, egészen addig, amíg a fekete nő köhögni kezdett, és megköszörülte a torkát.

– Marika! Köpd ki a slejmot!

A nő összeszorította az ajkát, és a fejét rázta.

– Marika! – harsogta a főorvos. – Orvosok vagyunk. Tudjuk, hogy árt a slejm. Köpd ki! Fejrázás.

– Mars ki, te barom!

A nő szótlánul kiment. Az este során már nem került elő. Ketten maradtunk. Nagyon hosszú csend következett. Miután gyanús lett számomra, hogy a főorvos elmebeteg, nem mertem megszólalni. Ő is hallgatott. Nézett. Nagyon nagy idő elteltével azt mondta:

– Spinoza negyven éves korában már hallgató ember volt, fiam.

És újra örökké tartó csend. Végül megszólalt:

– Itt a dívány, a sublótban van az ágyne-mű. Ágyazz meg nekem!

Rémült voltam. Átfutott a fejemen, hogy talán buzi is. Mindegy, ki szerettem volna már jutni onnét. Ebből a hallgatag öregemberről, az izzóra hevített parányi szobából valamilyen vonzó és egyben nyugtalanító erő áradt. Éreztem, hogy időtlen idők óta ismerem. Azt éreztem, hogy közöm van hozzá. Megágyaztam. Nézett.

– Köszönöm, fiam. Most menj haza. Minden csütörtökön a vendégem vagy.

És hozzátette:

– Huszonhárom éve nem ágyaztak meg nekem szeretettel.

Rövidesen bekövetkezett a Hermann-féle istenítélet.

– A főorvos úr miatt kidobtak az analízisből.

– Mondd, fiam, rendesen fizetél ennek a Hermann-nak? Mert ezek az análitikusok nagyon kényesek erre.

Így mondta, á-val.

– Rendesen fizettem.

Mármint az anyám – tettem hozzá gondolatban –, lévén, hogy saját jövedelemmel nem rendelkeztem.

– Mondd csak el, hogy is volt!

Nagyon tetszett neki a dolog. Vidáman csillogott a szeme.

– Hát, fiam, miattam dobtak ki, akkor nekem kell rendbe hoznom a dolgot. Mert én is tudom azt, amit ezek az análitikusok, csak kicsit gyorsabban dolgozom. Hát, miért is jártál te ehhez a Hermánnhoz?

Mondtam neki valamit a bajaimról saját magammal. A szülőbosszantásul az érettségi másnapján kötött házasságom felkeltette a figyelmét.

– Te nős vagy?

– Nős.

– És hol a feleséged?

– A Balatonon nyaral.

– Nélküled?

– Ő már befejezte a vizsgaidőszakot. Nekem még hátravan két kollokviumom.

Bömbölni kezdett:

– Pali! Pali! Pali!

Pali hivatalsegéd-féle volt. Bicegve közeledett.

– Hozzon levélpapírt, borítékot és tollat. Azután üljön taxiba, és vásároljon húsz horgot a horgászboltban. – Felém fordult. – Te pedig írd, amit diktálok. Hogy hívják a feleségedet?

– Zsuzsa.

– Kedves feleségem, Zsuzsánna!

– Zsuzsa.

– Zsuzsánna, ha mondom! Hallom, jól nyaralsz nélkülem a Balatonnál, és felcsaptál horgásznőnek. Érezd továbbra is jól magad. Küldök horgokat. Üdvözl volt férjed, Péter. Leírtad?

– Le – mondtam rémülten.

– Na, fiam, ezt a házasságot befejeztük. Foglalkozzunk okosabb dolgokkal.

Megjött Pali. A horgokat betettük a borítékba.

– Adja fel postán. Nem kell ehhez a Hermánn! – tette hozzá.

Hogy merete? – tűnődöm azóta is. Hogy mert így visszaélni egy tizenkilenc éves, labilis fiú befolyásolhatóságával? Persze, igaza volt. De nem tudhatott semmit a mi házasságunkról. Vagy mégis tudott? Voltak rejtett információs csatornái? Egyszer elrohantam hozzá:

– Anyámnak nephrózisa van!

Egy darabig csendben volt.

– Nincs nephrózisa.

– De kórházban van. Ott állapították meg.

– Akkor sincs nephrózisa. Onnét tudhatod, hogy én itt ülök. Ha nephrózisa lenne, már rég az ágya mellett lennék.

Nem volt nephrózisa.

Rendkívül segítőkész volt. Mondhatnám, aggasztóan, néha agresszíven segítőkész. Mégis, néha váratlanul megmerevedett, ha megkértem valamire. Ilyenkor behunyta szemét és csendben üldögélt. Egy idő után már tudtam, mi következik.

– Nem érzem feladatombnak, hogy ebben segítsek neked!

Az európai modor, szokás, jogérzék szemmel láthatóan meg sem érintette. Egyik orvosa nősült, átépítette a lakását. Megkérte a főorvost, hogy három szoba bútorát elhelyezhesse az egyedül lakott cselédszoba mögötti öt üres szobában. Az építkezés elhúzódott. Mikor eljött a bútoraiért, már egy darab sem volt meg belőle. Kishíján elájult.

– Úristen, mi történt a bútoraimmal, főorvos úr?

– Mi történt, mi történt? – dohogott a főorvos. – Elajándékoztam őket.

– Az én bútoraimat?

– Nem érted? Az Erzsi nővér férjhez ment. Nem volt szekrényük. Az a nagy háromajtós pedig itt rohadt... Hát odaadtam nekik.

S lassacskán így a többit is.

Egy alkalommal egész fizetését cukorkába és csokiba fektette, és szétosztotta az intézetben gyógyítandó gyerekek között. Megélhetésre egy fillérje sem maradt. A barátai tartották el, mint Széchenyit.

Egy alkalommal felfedezte, hogy a köpenyem legalsó gombja hiányzik. Úgy ordított, mint a vad oroszlán:

– Nem érted? Ha itt bárki lezserkedni kezd, rosszabbul gyógyul a beteg! Nem érted?

Akkor nem értettem. Ma már igen.

A mozgásterápián nem volt pártszervezet, sem párttitkár.

– Egy intézetnek nem lehet két vezetője!

– De pártalapszervezetnek lennie kell.

– Legyen. De én leszek a párttitkár is.

– Pető elvtárs belép a pártba?

– Dehogy lépek be. De meglátják, becsületesen ellátom a párttitkár minden feladatát.

Az intézetben dolgozó párttagok a területi pedagógus alapszervezethez kerültek.

Az intézetet meglátogatta Kiss Ferenc

anatómus professzor. Amikor távozni készült, Pető rámordult:

– Kiss! Áldja meg az intézetet!

Kiss Ferenc levegő után kapkodott.

– Nem maga a Szabadegyházak feje?

– De igen, kérem.

– Akkor áldja meg az intézetet.

És Kiss megáldotta. Amikor elment, megkérdeztem:

– Főorvos úr, miért csinálta ezt?

– Mert láttam, hogy szégyenkeznek. A Szabadegyházak vezetője ne szégyelljen áldani!

Bejárt hozzá beszélgetni egy közeli templom plébánosa. A barátságunk úgy szakadt vége, hogy a plébános panaszkodni kezdett:

– Nehéz időket élünk. Ki tudja, mit hoz a jövő az egyházaknak?

A következő pillanatban már rémülten rohant a kijárat felé. Nyomában kacszótt üvöltve Pető.

– Gazember! Mi köze egy katolikus papnak a jövőhöz, a holnaphoz? Hát nem maga imádkozta naponta többször, hogy mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma?!

Emlékszem egy szovjet delegáció látogatására. Én voltam a tolmács. Nyugtalanul láttam, hogy a főorvosnak gyanúsán csillog a szeme.

– Az általam kidolgozott konduktív mozgásterápia jelentősége, hogy egyedül a nagy októberi forradalommal vethető össze. Popper, fordítsd!

Így kezdte az előadását.

Tényleg, mi volt Pető módszerének a titka?

Kezdjük a végén, az eredményeknél. Az a véleményem, hogy terápiás eredményeink – egy kivétellel – nem voltak lényegesen jobbak, mint ősi ellenségünké, a hagyományos gyógytornászoké. Ez az egy a spasztikus bénulás volt.

A terápia módszertani felépítésében volt egy zseniális komponens. A napi ébrenlét majdnem teljes ideje a terápia szolgálatában állt. Előírt volt, hogy azon a héten hogyan kell fognia a kanalat, hogyan törli ki a fenekét, melyik lábára nehezedik először, amikor lépni tanul. Ez az intenzivitás egyedülálló volt a maga nemében. Hozzájárult ehhez a sajátosan szuggesztív, kissé misztikus-mágikus hangulat, ami kizárólag Pető személyének szólt.

Akkor is, ma is úgy vélem, hogy a konduktív módszer kitűnő ugyan, de valójában összekötő vezetékként funkcionált Pető – a kezelők – és a betegek között. Pető erejét továbbbították hozzájuk.

Ámde Pető és az intézet nemcsak a mozgásterápiát jelentette. Egyrészt sok vegetatív neurózisban – akkor így mondtuk – szenvedő ember járt be kezelésre, másrészt a főorvost guru-éhségben leledző emberek sokasága vette körül, hetekig, hónapokig várva, hogy kapjanak egy találkozási alkalmat. Abban az időben ez egyedülálló lehetőség volt. A valódi szellemi vezetővé válás rizikói elriasztották

az önjelölt hamis prófétákat, akiknek szavazaga-pénzvérsége ma már-már elviselhetetlenné teszi az úgynevezett spirituális élet atmoszféráját.

A főorvost mind a főiskolán, mind a minisztériumokban gyűlölték. Keil-e magyarázni, hogy miért? Szakmai körökben azt terjesztették róla, hogy nem is orvos, kuruzsló. Évente egyszer-kétszer megpróbálták nyugdíjba küldeni. Ebből a cirkusból számomra csak ennyi volt látható:

Berohant dr. Palotás Gábor – akkor adjunktus, később a Logopédiai Tanszék vezetője –, és azt lihegte:

– Főorvos urat nyugdíjazták!

– Már megint?

– De most komoly. Molnár miniszterhelyettes már alá is írta.

Pető elnézően mosolygott.

– Tudod, hogy Magyarországon mekkora pouvoárja van egy miniszterhelyettesnek? Mint Svájcban a portásnak. Ez nem probléma. Az a probléma, hogy az újságos két sarokkal messzebb ütötte fel a tanyáját.

Felhívott valami nagyon nagy embert a pártközpontból.

– Itt Pető. Megint nyugdíjaztak... Köszönöm.

Egy hét múlva a miniszterhelyettes őriöngve visszavonta a nyugdíjazását, a főiskola vezetővérsége megszakította a készülődést Pető búcsúünnepelésére, és elnézést kért.

Ki volt a titokzatos támogató? Ezt addig nem árulom el, amíg hazánkban ki nem alakul egy demokratikus, toleráns és előítéletek nélküli kormányzat, amelyik nem tetűnek nevezett politikai ellenfelei földbedöngölésében leli biztonságát és élvezetét.

Fiókjában mindig volt két határidő nélküli meghívó, egyik a zürichi, másik a jeruzsálemi egyetemre.

– Főorvos úr, miért nem utazik soha?

– Én nem utazhatok, fiam, mert ha Soroksárnál messzebb megyek, már nem tudok visszajönni.

– Miért nem?

– Mert én annyira utálok, amit csinálok.

– A mozgásterápiát?

– Azt.

Elképedésem miatt dadogva kérdeztem:

– És akkor miért nem hagyja abba a főorvos úr?

– Mert félek, hogy valami rosszabb jön helyette. Infarktus... Agyvérzés...

Most persze felsikolthat az áhítatos Petőimádó. Pedig csak két egyszerűen belátható léttörvényről van szó. A főorvos mindkettőt szerette emlegetni:

– Előfordulhat, hogy egy különösen rossz ízű falatra harapsz rá. Edd meg! Mert ha százszor kiköpöd, százszor visszakerül a szád-ba, és egyre keserűbb lesz.

– Vécés néninek tett meg az élet és utálok a szarszapot. Mi a teendő? Neked kell a leg-

jobb vécés néninek lenned. Mert akkor egy idő után kiemelnek a vécék felügyelőjévé. S miközben utazgatsz egyiktől a másikig, már jó levegőn vagy. Azután te leszel a vécék referense a központban, és véglegesen megszabadultál. De ha elhanyagolod a munkád, azt fogják mondani, hogy ez még vécés néninek se jó!

A pszichológiáról lesújtó véleménye volt. Ezt többször kinyilvánította.

– A lélektannak tíz alapkérdése van. Minden alapkérdésből újabb tíz kérdés következik. Tehát van összesen száz kérdés. Felteszem neked az elsőt: létezik-e emberi individualitás? Ha tudod a választ, jelentkezz a második kérdésért, akár még ebben az életben, akár sok megtestesülés múlva.

Egyszer nagyon kedvesen felvilágosított.

– Látod, mostanáig én azt hittem, hogy a pszichológiának semmi értelme sincsen. De mióta téged megismertelek és megszerettelek, már tudom az értelmét: az, hogy te megélsz belőle.

A tesztekéről kijelentette:

– A teszt a pszichológia gramofonja. Sok ember szeretne szépen muzsikálni, de nem tud. Hát vesz magának gramofont, és azzal muzsikál. Sok ember szeretne jó emberismerrő lenni. De tehetségtelen. Ezek tesztelnek. Ha neked egy háromórás beszélgetés után a teszt tud még valami újat mondani, akkor pályát tévesztettél. Nem szabad pszichológusnak lenned.

Nagyszerű emberismerete bizonyítékeként idézem egy kijelentését:

– Fiam, ha egyszer abba a kellemes helyzetbe kerülsz, hogy két nő marakodik érted, a te kötelességed az, hogy ne csinálj semmit. Majd az agresszívebb nő elvisz téged, és az neked jó lesz.

A nők rajongtak ezért a rendkívül csúnya, idősödő férfiért. Állandóan körülötte nyüzsögtek, nem lehetett őket elhessegetni. Lelki értelemben az intézet az ő háreme volt. Azonnali kirúgással járt, ha a kevés férfi munkatárs közül valaki bármelyik nő körül legyeskedni kezdett. Azt viszont jó néven vette, ha valamelyik nő egy beteget a kegyeiben részesített. Különben azt hiszem, hogy nőügyekben ugyanolyan idétlenül bukdácsolt, mint a legtöbb férfi. Volt egy elbocsátó szép üzenettel eltávolított ex-barátnő, akitől annyira félt, hogy még évek múlva is küldött neki apánázst. Én voltam a kézbesítő. Munkám rituális beszélgetéssel ért véget.

– Otthon volt?

– Otthon.

– Átadtad neki?

– Átadtam.

– Mondott valamit?

– Mondott.

– Mit mondott?

– Azt nem mondom meg a főorvos úrnak, mert ideges lesz.

– Jól teszed. El tudom képzelni – tette hozzá –, és legyintve elment.

Hetenként egyszer voltak a betegbemutatók. A stáb összegyűlt, és mindenki beszámolhatott azokról a nehézségekről, amelyeket nem tud megoldani. Én, az externista diák is bemutattam egy gyereket, akit sehogy sem tudtam a lépcsőn járásra megtanítani. Mindig összecsuklott, a végén már sírt, ha meglátta a kis hordozható falépcsőt. A főorvos odadöcögött a gyerekekhez.

– Illés! – mondta mély, prófétai hangon. – Nagyszerű gyerek vagy te, Illés. Nagyszerű gyerek! Csodálatos gyerek! – Egy ujjával megérintette a vállát. És egyre jobban felémelte a hangját:

– Átmész. Átmész! Átmész!!!

És Illés átment.

Akkor világossá lett számomra, hogy mit érek ebben a szakmában. Kétségbe voltam esve. Titokban már a főorvos majdani utódjának láttam magam. Elhatároztam, hogy nem foglalkozom többet mozgással. Ezután ahhoz sem volt kedvem, hogy az eddigiek szerint bejárjak az intézetbe. A Szőlő utcai javítóintézetben szívesen fogadott Adonyi Jenő igazgató. A főorvosnak beszámoltam a terveimről. Hallgatott. Eljött az utolsó medikus óra, amin még részt vettem. Előadás közben a főorvos egyszer csak elhallgatott, és váratlanul hatalmasat csapott az asztalra.

– Ez a barom Popper! – dörögte. – Elcserélt engem Adonyi Jenőre!

Haláláig nem állt velem szóba.

A hideg és a forró szellem

Lukács György és Füst Milán bontakozik ki szállongó ködből, ami egyre jobban beburkolja, üres foltokkal zilálja szét az emlékezést.

Kit érdekel ma, hogy az ötvenes évek közepén mit jelentett Lukács György a rossz nivójú sablonokkal mérgezésig telített, szellemi kalandra vágyó, egyetemi diákoknak. Tévedés ne essék! Akárcsak Lukács, kommunisták voltunk, de nem sztálinisták. A Lukács-legendák. Harminc éves korában már egyetemi tanár Heidelbergben. A katedráját otthagyva, hazajön népbiztosnak. Ő is akar előadást tartani a parasztoknak. Lebeszéli. Ragaszkodik hozzá. Néhány népbiztos elkíséri, hogy röghessenek. Valahol vidéken megtartja az előadását az új társadalmi rendről. Meglepetésre hatalmas siker. Percekig tapsolják. Azután felemelkedik egy paraszt bácsi.

– Köszönöm a népbiztos elvtárs szavait. Mindent megértettünk mi, egyszerű emberek is. Csak azt nem tetszett megmondani, hogy ki lesz ezután a király.

És a többi. Lukács a tiszai front parancsnoka. A Blum-tézisek. A polgári és a szocialista realizmus. A „különösség”.

Igen, a tiszai front. Az akkor lapító urak mára már sietve elfelejtették, hogy a Tanácsköztársaság nem fogadta el a Vyx-jegyzéket, vagyis a későbbi Trianont. És a Vörös Hadserg szállt szembe Felvidéken a szlovák, a Tiszánál a román csapatokkal. Eörsi István – aki talán a legmélyebben szerette Lukácsot, és soha nem tagadta meg – azt az egyet nem tudta sem megemésztetni, sem kiírni magából, hogy a humanista Lukács kivégeztette a dezertálókat. Számomra ez nem okozott problémát. Ma is azt gondolom, hogy a tiszai front parancsnokságát el lehet vállalni vagy vissza lehet utasítani. De ha elvállalja, ebből számos magatartásforma és helyzetmegoldás következik és tiltatik. Például a szökevényeket agyon kell lövetni, ha nem akarja, hogy felbomoljon a rá bízott hadtest.

Körülöttünk pedig megmozdult a világ. A Petőfi Kör. Napokig tartó egyetemi viták, növekvő politikamérgezés, lassan kialakuló megszállottságok. És közben a Lukács-tanszék. A szellemi szabadság tanszéke.

Évek óta nem tanították Nietzschét, csak megemlégtették, mint a fasizmus szellemi előfutárát. Nádor György rabbiból lett filozófus előadására tömegek gyűltek össze. Ott volt Mészáros István, aki a szatírával foglalkozott, Hermann István, aki akkoriban Freudról írt

könyvet, Heller Ági, aki nem tudom, mivel foglalkozott, de feleségül ment Hermannhoz. Lukács György körül mindig izgalmas dolgok történtek.

Élete végén elmondta, hogy hatéves korában lett filozófus. Nagypolgári zsidó család, jólét, nevelőnők. Gyurikának hatéves korára kialakult a meggyőződése, hogy a felnőttek kizárólag hülyeségeket beszélnek.

- Húzd ki magad!
- Mosd meg a füledet is!
- Rakj végre rendet a szobádban.
- Szépen egyél, ne csámcsogj!

A gyerek néha ugyancsak hülyeségeket mond, de olykor mondhat okosat is. Ám egy napon új nevelőnő érkezett. Bent olvasott a gyerekszobában, amikor Gyurika odament hozzá.

- Nem találom a vonatomat. Hol van?

A nevelőnő felnézett.

- Ahová tette, Gyurika. Ott van.

Lukács Gyurika megdermedt. Nem hitte, hogy felnőtt ilyen okosat mondhat. És ekkor eldőlt a sorsa. Hiszen mindenki ezt kérdezi egy életen át.

- Hol a boldogságom?
- Ahová tette, asszonyom, ott van.
- Hol vannak a sikereim?
- Ahová tenni tetszett, drága uram.

Minden ott van, ahová tette az ember. A hite, az orgasztikus képessége, a szemüvege, a kulcsai, a becsülete, a bizakodása, a reményei... Minden.

Lukácsból filozófus lett. És talán erről szól a pszichoterápia is. Megkeresni, hogy hova tette az ember, ami hiányzik az életéből.

Lukács tanszéke a szigorúság birodalma volt. Egyszer egyik ifjú tanársegéde kísérte a folyosón. Lukács hirtelen a kezébe nyomott egy könyvet.

– Kérem, referálja ezt a következő tanszéki összejövetelen.

Német könyv volt, gót betűs.

– Lukács elvtárs, én nem tudok németül.

– Kérem, én ezt nem hallottam meg. Az én tanársegédem tud németül.

A tanszéken mindenki lázasan fordított a szerencsétlennek. Referált. Azután neki a német nyelvnek. Mikor már eljutott valameddig, szóba hozta a dolgot.

– Lukács elvtárs! Aki nem tud németül, nem lehet filozófus?

– Így van. Aki nem tud németül, sok minden lehet, de filozófus nem.

Én akkoriban egy pimasz diákocská voltam, semmiféle személyes kapcsolatban nem álltam Lukáccsal. Mégis ennek a szigorúságának lettem az áldozata.

A szemináriumára jártam. Mondott egy nevet, már nem emlékszem pontosan, kiét. Dereng, hogy Jacob Böhme, egy középkori misztikus került szóba. Mindegy, maradjunk ebben. Feleltem a mellsőmet.

– Lukács elvtárs, ki az a Jacob Böhme?

Kicsit hallgatott.

– Kérem, én már a múlt héten is említettem Jacob Böhme nevét.

– Akkor sem tudtam, hogy kiről van szó – feleltem vidáman. – De nyilván fontos ember, ha már kétszer is említeni tetszik.

– Hánykor szokott ön lefeküdni aludni?
– Éjfél felé.

Újra hallgatott. Azután így szólt:

– Kérem, hagyja el a szemináriumomat. Akkor vettem csak észre, hogy nagyon nagy baj van.

– Miért dob ki, Lukács elvtárs?

– Mert ha ön éjfélkor nyugodtan elalszik, holott nem ismer egy nevet, akit említettem... ahelyett, hogy hajnalig kutatna utána lexikonban, szakmunkában... akkor ne járjon hozzám. Én ugyanis undorodom a szellemileg lusta emberektől.

Akkor meggyűlöltem Lukácsot. Visszatekintve, látom ennek a történetnek a katartikus hatását. Megváltoztatta az életemet. Fölbresztette bennem a szellemi igényességet önmagammal szemben. Lukács mondata nélkül soha nem lett volna belőlem egyetemi tanár.

Minden évben elmesélem ezt a történetet a diákjaimnak. A reakciójuk mindig ugyanaz:

– Ebből is látszik, hogy Lukács teljesen hülye volt.

És mondják rendületlenül:

– Tessék már belátni, hogy nekünk az az érdekünk, hogy a legkisebb erőfeszítéssel jusunk át a vizsgákon.

– Én belátom, de nem ebbe fogok én belehalni, ha egyszer a beteged leszek?

Megbocsátó kínvigyor.

Oly korban élünk most a Földön, amikor az ember egyre jobban utálja a szellemi erőfeszítéseket. Álmában, hipnózisban, relaxációban megtanulni nyelveket, már az egyszerűet sem tanulja meg, hiszen ott a kis kalkulátor. Földrajz? Művészettörténet? Ugyan. Internet van. Mindez megnézhető, vagy akár letölthető. Ha bent van a gépében, majdnem annyi, mintha benne lenne a fejében is. Ez a „majdnem”, a szellemi erőfeszítésekből született kultúra agóniájának a szava. Majdnem zseniálisak vagyunk, majdnem tisztességesek, majdnem kulturáltak, majdnem jószívéek, majdnem igazi apák, majdnem igazi anyák, majdnem igazi hívők, papok, miniszterek, majdnem igazi állami méltóságok... Mi hiányzik? Ez a Szfinx kérdése a harmadik évezred hajnalán, mielőtt lerúgna minket a szakadékba. Naponta új Oidipusz-jelöltek tűnnek fel és zuhannak alá, vajon útban van-e már az igazi?

Füst Milán író, költő és gondolkodó, legszívesebben taxin, sőt helikopteren száguldott volna oda, ahol Lukácsot vagy Thomas Mannt gyalázni lehetett. Ez a nehéz testű zseniális filozófus a szárnyalás, a könnyed felszíkrazás apostola volt. Ideálja a virtuóz, aki nemcsak fellibben a napkorongig, ám úgy száll, hogy

semmi erőfeszítés nem látszik rajta, egyetlen verejtékcsepp sem hull alá. Thomas Mannt éppen a súlyos veretősége, a körülményessége, az élet lassúságával kibontakozó ábrázolási technikája fosztotta meg a szemében a művész rangjától. Lukács pedig...

Amikor igazán be akartam hízelegni magam Füst Milán kegyeibe, aljasul azt kérdeztem tőle:

– Professzor úr, mi lehet az oka annak, hogy ha az ember Lukácsot hallgatja, mindig valami szellemi éhség marad benne, kielégítetlenül?

Füst Milán ragyogott.

– Kérem, ennek az az oka, hogy Lukácsnak egész életében nem volt művészi élménye!

Megdöböntem. Az akció túl jól sikerült.

– Professzor úr, nem túlzás ezt állítani Európa legnevesebb esztétájáról?

– Nem, kérem. Nagy Endre egyszer tökéletesen megfogalmazta a racionális esztétika tragédiáját. A racionális esztéta az a geológus, aki műszereivel odamegy a Szent Péter székesegyházhoz, és kopogtatni kezdi: ez dolomit, ez mészkő, ez cararraí márvány... Nem lehet vele vitatkozni, mert mindig igazat mond. Csakhogy a San Pietro nem ásványtani gyűjtemény, hanem műalkotás, kompozíció. Így kopogtat Lukács is: ez polgári realizmus, ez a különös kategóriájába tartozik... Érti már?

Kompozíció? Shakespeare-t „*fércelőnek*” nevezte. Hamlet a harmadik felvonásban elmondja a nagymonológját: „*lenni vagy nem lenni?*” Vagyis hogy nem lenne-e jobb megölni magunkat, mint végiggürcölni ezt a komisz életet. A bökkenő az, hogy nem tudhatjuk, mi történik a halálunk után. Van-e személyes létünknek folytatása? Miféle „*álmok*” közelítenek felénk? Mármost a drámában egyetlen egy személy van, aki biztosan tudja, hogy a lélkünk tovább él, tudata van, és kapcsolatba is kerülhet az élő és a halott. Egyedül Hamlet tudja mindezt, hiszen az első felvonásban találkozott, beszélgetett apja szellemével. Amennyiben ezt hallucinációnak tartaná – nincs dráma. Ám Hamlet tudja, hogy a találkozás valóban megtörtént, és apja véres igazságokat közölt vele. Akkor meg hogy kerülhet be ez a monológ a harmadik felvonásba? Füst Milán megoldása az, hogy „*ott olyan jól hangzik*”. És valóban jól hangzik. Félezer éve egyik néző sem kérte számon Shakespeare-től ezt a dramaturgiai abszurdumot. Avagy a Macbethben olyan jelenetekre történnek hivatkozások, amiket elfelejtett megírni. Na és? Zavar ez valakit?

Mind kiderül, bepofátlankodtam Füst Milán pátriárka végtelen Shakespeare-szemináriumára is. Beszélt. Az óra után is beszélt. Többek szokása volt, hogy hazakísérték. Útközben beszélt. Ha akadozó szíve elszívta előle a levegőt, akkor szétnyitott egy vászon-

tetejű kis horgászszéket, leült és beszélt. A diákok körülállták. A járókelők vagy mosolyogtak, vagy megrezdült bennük a lélek ős rétegeiből felszivárgó emlék: Ahá... az Agora... Szókratész. Egy pillanatra megálltak, aztán gyorsan továbbmentek.

Szembetűnő volt végletes hiúsága és szcenikus hajlama. Kegyetlenül elűzött köréből mindenkit, akiben csökkenni érezte a prófétának kijáró áhítatot, és imádott nagy drámai jelenetek rendezője, főszereplője lenni. Ám erről a teatralitásáról sokat írtak, Déry Tibor az Ítélet nincsből talán túl sokat is. Füst Milán szellemi boltjában annyi osztályon felüli minőségű áru volt kapható, hogy érdektelené vált a kirakat görögötüzes kivilágítása.

Eszem ágában sincs belebonyolódni a művek bibliográfiájába. Számomra az jelzi a könyvek rangját, zsenialitását, ha napi olvasmányaimmá válnak, beépülnek az életembe, egyszerűen nem tudok úgy élni, hogy újra meg újra bele ne olvassak valamelyik fejezetbe, időnként pedig újraolvassam az egész alkotást. Ez hozzátartozik otthonosságérzéshez, biztonságomhoz az egyre ridegebbé, fenyegetőbbé váló világban. Szubjektív? Az egész művészet, az esztétikai érték és az ember érzelmi és gondolati világa szubjektív. Az objektivitását hangsúlyozó ember szívtelen, gonosz és buta, a tetejébe még mutogatja is magát. Ítéletei a mennyei bíróság előtt semmisnek számítanak.

Esztétikája, Látomás és indulat a művészetben, igen nagy telitalálat. Műalkotáshoz elegendő energiát, „*ihletet*” csak a valóság elleni lázadás, az el nem fogadás dühe adhat. Ám ez kevés. Önmagában csak destrukcióhoz vezet. Kell hozzá egy látomás is arról, hogyan lenne jobb. Ezért írja: a művész kijavítja a Teremtést! Én ezt úgy képzelem el, hogy például Csontváry Libanonban döbönt csodálkozással bámulta a satnya cédrusokat.

– Uramisten, hát csak ennyi telt tőled? Na, majd én megmutatom neked, hogy milyennek kellene lennie egy cédrusnak!

Olyan cédrus, mint Csontváryé, nem volt a világon. Most már van. Mint ahogy Picasso is végső soron azt tartja élete értelmének, hogy olyan formákat alkotott, amelyek előtte nem léteztek. Thomas Mann négy kötetben újrírja a Biblia egyik epizódját. Klee így összegezi életművét: „*talán valamivel közelebb kerültem a teremtés műhelyéhez, de még mindig nem elég közel*”.

A feleségem története, a féltékenység nagyregénye, csodálatos módon Nobel-díjra volt felterjesztve, de még ez sem von le az értékéből. „*Ez mind én voltam egykor*” címmel jelent meg kétrészes filozófiai Ezeregyéjszákája. S ezen belül Hábi szádi küzdelmeinek könyve, amiről nem lehet mást mondani, mint amit Lí Csi mester felelt a tanítványainak, akik megkérdezték:

– Mester, mi a Tan értelme?

– Vigasztalás.

Bizony, nem vettem észre, amikor a holdvilágfaló Hábi Szádi és a tajtékos-viharos Schöndorf úr kilépett a regényből és hozzám csatlakozott. Mindig mellettem vannak. Őket nevezem démonjaimnak.

Füst Milán remek pszichológus is volt. Talán eddig csak ő tudott értelmeset mondani a dohányzásról. A gondolat – nem szó szerint idézve – ez volt:

„Egy fiatalember megy az utcán, augusztusi hőségben. Kirúgták az állásából, elhagyta a szeretője, nem tud lakbért fizetni, és még egy pohár sörre sincs pénze. Találkozik egy barátjával, aki meghívja sörözni. Tehát négy gyötrelme közül egy csillapul. S ettől a másik három miatt is kevésbé szenved. Így hát kialakít magában az ember egy művi szükségletet, amit bármikor ki tud elégíteni: rágyújt. S ettől az élet bajai elviselhetőbbekké válnak.”

C. G. Jung előtt tizenegy évvel Füst Milán felfedezte az introspektív és az extraverzív típus. Le is írta őket a „lesütött szemű ember” és a „nyílt tekintetű ember” parabolájában. Hiába! Nem volt akadémiaiilag nyilvántartott tudós.

A feleségem története nagyregény hőse Störr tengerész kapitány, egy hatalmas természetű holland mackó, aki feleségül vesz egy bájos, könnyed francia nőt, és ebbe a házasságba kis híján belepusztul. Egy alkalommal az óriási kapitány dührohámában rípiyára

töri a felesége szobáját. Először az asszonyt üti le, utána ledönti a könyvespolcot, letépi a csillárt, felrúgja a virágállványt, a szoba percek alatt romhalmaz. Akkor feltűnik neki, hogy nem esett bántódása az ő kedvenc ébresztőórájának, amit mindig magával vitt újaira, s egy külön asztalkán állt. S ekkor valahogy így szól magához:

– Ezért nem bíztam soha az emberi természetben, mert játékos, mint a majomé. Bármit csinál, rögtön élvezni is kezdi, amit csinál.

Nagy felismerés. Dühöngök, szeretkezem, és azonnal konstátálom, hogy dühöngök vagy szeretkezem, és élvezem magam. De Störr folytatja.

– Eddig még nem igazán veszélyes. De rendkívül veszélyessé válik az ember, ha leleplezik ebben a játékában. Így történt most is. Mert a feleségem a földön fekvé, egyszer csak megszólalt: „Hagyja abba! Mit játsza meg magát?” S akkor éreztem, hogy a derekam táján megindul bennem valami, nehéz mozdulással, mint a barom, s tudtam, hogy most megölöm. Mert leleplezett.

Ez nem pontos idézet. Ide másolhattam volna a szó szerinti szöveget. Mégis azt írtam le, ahogy bennem megmaradt és él. Mert egy kerek esztendő szántam arra, hogy megtudjam, valóban létezik-e ez a kétfázisú paroxizmus, ami egy erős felindulásban elkövetett gyilkosságot megelőz. Jártam a börtönöket és

a fegyházakat, és megtudtam: Füst igazat írt. A dűhroham első hulláma még kontrollált. Kell történnie még valaminek, amikor felzúdul a minden gátat elsöprő második.

Füst Milán – minden lélektani kísérletet megelőzően – tett hitet amellett, hogy az ember öngerjesztő lény. Azóta ezt a kísérleti lélektan szinte minden központi idegrendszerrel rendelkező lényen kimutatta. Megszűnt a kezdetben annyit hangoztatott „külső inger” vagy „jutalom” hatásának túlbecsülése. Az író világosan látta, hogy az emberben először felkeltődik a feszültség, az izgalom, a kockázat, az extázis iránti vágy, és létrejön egy belső állapot, amiről Tóth Árpád így vallott:

*Várom: még egyszer tán zengő vihart hoz
az élet, s halk hajóm a tengeren
Hazard, utolsó táncra engedem:
Zúzódjon szét, vagy lengjen drága parthoz!*

Vagyis kinyitja magát a kaland, a szerelem előtt. Füst Milán játszott a gondolattal, hogy ezt az életérzést prózaiban juttatja a világ tudomására:

*Apróhirdetés
Meglévő szenvedélyekhez tárgy kerestetik!*

Vallomásaiban – megint csak a saját szavaimmal elmondva – arról beszél, hogy az ő életében az érzelmek nemigen bukkantak fel

spontán módon. Először meg kellett játszania magát, például mímelni a szerelmet. „*Kurbilizni kellett magamat*” – mint a régi pesti taxikat, amelyeknek a motorja sehogy sem gyulladt be. De amikor begyulladt, mindjárt úgy, mintha szét akarná vetni az öreg kocsit. S hozzáteszi: „*Látod, fiam, ez volt az én életem legnagyobb titka, s íme, most már ezt is elbocsátom.*”

Egy sírfeliratot szerkesztett magának.

*Itt nyugszik Füst Milán magyar író.
Csak kevés embert szeretett, és azokat is utálta.*

Ebben az utólagos örömben sem részesülhetett. Elhamvasztották, bedugták a halálméhkas egyik sejtjébe. Most már ott marad föltámadásig.

A Luxor

Ott állt a nyurga, angol lord külsejű Zsoli, és megjátszott dühvel magyarázott.

– Nézze meg az ember! Ez felcsinálja, én meg fizethetem a küretet.

Az „ez” én voltam, egy a „lapítók” közül. Akit felcsináltak, az én régi, Zsoli új barátnője volt, nevezzük Borinak. Vagyis lecsapta a kezemről, és csak aztán derült ki, hogy éppen terhes. Zsoli, becsületes nevén Jékely Zoltán költő, Áprily Lajos fia. A Luxor állandó közönsége Devecseri Gábor költő, műfordító és honvédtiszt, a Sztálin Akadémia tanára, Tamási Áron író, Ladányi Mihály költő-filozófus, Zelk Zoltán költő, Kolozsvári Grandpierre Emil író, Faragó Katalin pszichológus, Hermann István filozófus. Néha feltűnt Nagy László költő is, és nyilván még sokan mások, akik kilúgozott az emlékezetemből az idő. A „lapítók” néhány egyetemi diák voltak, akik bejárhattak a nagyok közé – óriási megtiszteltetés! – de kussolniuk kellett. A Luxor zárt köréhez tartozott még két lány, egy

szőke és egy fekete, akik csak a kör tagjaival feküdhetek le, akkoriban egy százasért. Így hát a kör nagyjából védve volt a nemi betegségektől. A filigrán fekete lányt Évának hívták.

Éva egy alkalommal dülva-fülva rontott be, és Ladányit kereste. Ám Misi felszívódott. Évike nem titkolta fölháborodásának okát. Az éjszakát Ladányival töltötte, és mire felébredt, egy cédula várta: „*Te kétszer élveztél, én csak egyszer. 100 forinttal tartozol. Misi.*” Misiről köztudott volt, hogy imádja a frigid nőket. Ha hallott egyről, még ha Nyíregyházán lakott is, utánautazott. Megkönyékezte, s az első orgazmusig vele maradt. Akkor közömbössé vált számára, és a tömzsi szexuális megváltó más kaland után nézett. Ladányi Misit mintha egy kicsit Villon szelleme vette volna körül. Az volt a mázlija, hogy csodálatos felesége eltartotta, leginkább disznóhízalásból. Férje pedig járta az országot, kocsmákban beszélgetett az iszogatókkal.

Ladányi talán nem is volt igazi költő, hanem filozófus, aki versekben találta bölcseletét.

*Csak a megfeszítés, Uram,
Már-már ecetes szívacs sem,
Kezdetben két latorról volt szó.
Mi ez a sereg körülöttem?*

Avagy.

*Az embernek lakása van,
És lakásának kulcsa van,
És kulcsainak van kulcskarikája.*

*Az embernek jó teste van,
Testének jó testrésze van,
És testrészenek van jó Marikája.*

*Az embernek ruhája van,
És ruhájának zsebe van
És zsebéhez illő politikája.*

A Luxor igazi szellemi bölcsője lehetett annak a szerencsés fiatalembernek, akit megtértek, mert felfedezték, hogy elég világosság, műveltség, alázat és humor rejtőzik benne.

Amit Ladányinak a frigid, Hermann-nak azt jelentette az ismeretlen nő. Odalépett például egy kirakatot nézőhöz, és a fülébe súgta: „Nagyságos asszonyom, basszunk egy jót!” Statisztikájában nem volt rossz azoknak az arányszáma, akik elfogadták a javaslatot.

A börtönből kiszabadulva megjelent a Luxorban Zelk, és tömören összefoglalta politikai nézeteinek esszenciáját:

– Korunk tragédiája, hogy két, történelmileg elavult társadalmi rendszer küzd a világuralomért.

Akkor még ismeretlen messzeségekben rejtőzött a rendszerváltás mámoros lehetősége. A Szovjetunió, a szocializmus rendíthetetlen-

nek tűnt. Azóta megtapasztalhattuk a költő intuíciójának komor igazságát.

A luxoristák kebelén Zelk így panaszzkodott:

*Asszonyok, lányok, szervusztok, szia,
Kezdődik nálam az impotencia.*

Véletlenül ott volt Nagy László is. Percek alatt elkészült a válással:

*Nyelve, ha van Zelk úr,
Haláláig az elkúr.*

A prúdek nyugodtan háborodjanak fel nagy költőink meggyalázása miatt. Csak azt is értékeljük, hogy ezek a fiúk milyen lélegzetelállító biztonsággal ismerték a magyar nyelv lehetőségeit. E költői levélváltás fellelkesítette a jelenlévőket, és trágár versírási versenyt rendeztek. Emlékezetem szerint a győztes Kolozsvári Grandpierre lett.

*A fiú kérdése apjához:
Apám, mit kezdjek horgas faszommal?
Jó tőke az fiam, forgasd haszonnal.*

Lehet, hogy egy mai ifjú – felvillanyozva ennyi trágárságtól – megkérdezi, hogy kik ezek az emberek. Ezeket az embereket végtelen szellemi szabadság – mint élmény és igény – jellemezte. Vállalták ennek minden

rizikóját. De azt is vállalták, hogy ez a szabadság mindenkinek kijár, és ezért baráti jó viszonyban lehettek egymással marxisták, katolikusok, zsidók és cigányok. Közös istenük volt, a magyar irodalom. Adyval szólva:

*S ha a Lehetetlent nem tudtuk lebírni,
Volt egy szent szándékunk: gyönyörűket írni.*

S persze fantasztikus műveltségük, nyelvtudásuk és tehetségük is meghökkentette az embert. Devecseri – aki az Iliászt és az Odüsszeiát mellékesen lefordította, ami emberi lehetőséget meghaladó teljesítménynek tűnik – szívesen válaszolt ógörögül vagy latinul, ha erre kérték. Jékely bármikor rögtönzött egy háromórás előadást a magyar virágénekekről, Hermann a freudizmus bölcséleti és esztétikai hatásáról, Tamási a székely őskultúráról, vagy a népi kerámiaégetés alagút kemencéiről.

A Luxorban trécselő, vitatkozó, viccelő emberek zöme a gondolatok kifejezéséből élt. A magyar nyelv volt az a talaj, amibe a gyökereik nyúltak. S a gondolati tartalmakat, amelyeknek a kifejezésére vállalkoztak, szinte a világkultúra egészéből szívták magukba. Egyszerre voltak markánsan magyarok és felszabadultan kozmopoliták. Lehetséges-e ez az érzelmi-szellemi állapot, vagy önbecsapás? Azt gondolom, hogy az első nagy világgégés óta ez az egyedüli állapot, ami keservesen

ugyan, de lehetővé tesz előrelépéseket a szembe fújó szelek erősödő viharában. Minden más lezárása vagy talajtalansága a kulturális orientációnak imponáló mélységű meghülyüléshez vezet.

– Tulajdonképpen kik a ti igazi ellenségeitek? – kérdeztem egyszer népiesen jobboldali ismerőseimet. – Ugyanis mindig a bolsevikokat szidjátok, de a liberálisokat próbáljátok a földre taposni.

– Például te! – vágta rá az atyafi. – Te vagy a mi igazi ellenségünk és a te fajtád. Mert miattatok nem tudjuk otthon érezni magunkat a saját országunkban.

– Mit mondasz?

– Igen. Ti, akik nyelveket tudtok, és mindenkit azzal vertek fejbe, amit összeolvastatok. Tóóókvill – ugye, így kell hangsúlyozni? – Tóóókvill aszonta, Tóóókvill eszonta... Hát ki a lófasz az a Tóóókvill? Ki nem szarja le?

– De...

– Ti, akik, ha szakad a part, kilógtok külföldre. De nem ám mosogatni, egy büdös vendéglőbe! Egyetemi tanárnak, professzornak...

– Figyelj ide...

– Tudod, mit akarunk mi? Rendesen dolgozni. Jókat zabálni. Nagyokat fingani. Zsugázni. Borozgatni. Csajozni. De ti mindenütt ott vagytok. Nekünk pedig le kell sunyni a fejünket.

Tragikus. Végül az is előfordulhatna, hogy

valaki büszke arra, hogy az országnak van egy külföldön is elismert szellemi elit rétege. De nem nálunk. Például nálunk egy értelmiségi párt soha nem szerezhethet magának tömegbázist, és ha valakiről kiderül, hogy Schillerről nem gondolja azt, hogy opeles, sem azt, hogy haramia, hanem olvasott is valamit tőle, akkor már felmerül a gyanú, hogy az illető valószínűleg zsidó.

A háború után serdülni kezdő nemzedékben fellobbant egyfajta műveltségéhség és politikai indulat, ami sajátos utakra és tévutakra sodródott. Mi a luxorokban, lakás-egyetemen, filozófiai, irodalmi és zenei magánkörökben váltunk értelmiségiekké, ahová elmenekültünk az egyetemnek nevezett legmagasabb szakiskola unalmából, valami szellemi kalandra. S azt tartottuk, hogy a tévút is út, jobb, emberibb, mint az egy helyben toporgás.

Az impulzusok erdejében

*Az én szívemben isteni lelkierő van,
Az én fejemben isteni szellemi világosság,
Az én kezemben isteni akarati cselekvés.
Ezt soha nem szabad elfelejtenem!*

Tizennégy éves koromban kaptam ezt a „*spruch*”-ot Mária nővértől, mielőtt véglegesen elutazott Dornachba, ahol a Goetheanum munkatársaként fejezte be életét. A Goetheanum egykor fából készült, ma furcsa tervezésű kőépületében működik az antropozófiai mozgalom központja.

Mária nővér csak a háború végétől létezett. Előtte Nagy Emilnének hívták, és „*kegyelmes asszonynak*” kellett szólítani. Nagy Emil ugyanis egy ideig magyar igazságügyi miniszter volt. A negyvenes években a kegyelmes asszony volt a magyar antropozófusok vezetője. Akkoriban jelentős alakjai voltak a mozgalomnak, Szilágyi Rózsi, a Jankovich házaspár, Papkovách Elvira néni, Göllner Lajos fogorvos – Nagy Emilné testvére – és Török

Sándor író. Ők a „Zweig”, a belső kör tagjai voltak, természetesen másokkal együtt, akiket nem ismertem.

Az antropozófia szellemtudományos mozgalmat dr. Rudolf Steiner alapította. Steiner 1913-ig a Teozófiai Társaság titkára volt, 1913-ban kivált a teozófusok közül, és megpróbált a modern európai ember szellemi és érzelmi igényeinek megfelelő filozófiát és tudományos igényű ezoterikus – vagy ahogy akkor szívesen nevezték: okkult – tanítást létrehozni. Rudolf Steinerről A tegnap világa című könyvében részletesen megemlékezik Stefan Zweig is. Rajongva ír Steiner ragyogó szelleméről, lenyűgözően sokoldalú tehetségéről, természettudományos és irodalmi-filozófiai képzettségéről. Valami nagy alkotást vagy felfedezést vártak tőle. Csalódottan jegyzi meg: kár, hogy „csak” egy vallásalapító lett belőle.

Steiner elképesztő mennyiségű könyvet írt, előadást tartott meghökkentően széles körben szórt témákról. Isten tudja, kevesebb talán meggyőzőbb lett volna. Nem biztos, hogy egy szellemtudományos irányzatnak a filozófián, a szellemtörténeten és az ezoterikus tapasztaláson túlmenően illetékesnek kell lennie a pedagógiában, a pszichológiában, a mozgásművészetben, a színház világában, az orvostudományban, a gyógyszergyártásban, kozmetikumok előállításában, építészetben, orientalisztikában és a lingvisztikában is.

Mindegy. Steiner, a „Doktor”, ahogy nevezni szokták, rendkívüli képességekkel megáldott ember volt, beavatott, szellemi látó. S amit látott, annak egy részét nyilvánossá tette. Ezen túlmenően modern megfogalmazású szintézisre törekedett a távol-keleti bölcsesetek és a kereszténység között, mindig prioritást adva a keresztény gondolatnak. Hajlott arra, hogy az egész szellemtörténeti fejlődést a golgotai misztérium előtörténetének tekintse. A világ millió éveken át – beleértve a hyperboreus, a lemuriai kort és Atlantiszt is – a krisztusi istenmegtestesülésre készül elő. Bölcsességét bizonyítja, hogy a vallásos igényű tanítványok számára létrehozta a Christen Gemeinschaftot, ami nem tévesztendő össze a jezsuiták Jézus Társaságával! Ez az egyesület tiszta antropozófiát képvisel, kultikus elemekkel feldúsítva. Maga a Doktor csak egy évvel a halála előtt „kötötte össze személyes karmáját az antropozófiával”, azaz lépett be az általa létrehozott mozgalomba. A Doktor az antropozófusok egyetlen „szentje”, tanítása vitathatatlan. A „*Doctor dicit*” bizonyító erejű, akár Aquinói Tamás esetében volt. A mozgalom immár évszázados története során alig-alig bukkant fel olyan követő, aki részletkiegészítéseken, értelmezési magyarázatokon kívül valami lényegeset tett volna hozzá Steiner gondolataihoz. Halála után Albert Steffen, közepes-rossz költő lett a társaság vezetője. Mindkettejük, majd köve-

tőik kedvenc szava az „*impulzus*” volt. Krisztus-impulzusról beszéltek, különböző szellemi irányzatok impulzusairól, sátáni és anyagi impulzusokról. Az Antropozófiai Társaság folyóirata ma is az Impulzus nevet viseli.

Tapasztalható, hogy a csatlakozás az antropozófiához általában nem tett jót az alkotó művészetnek. Christian Morgenstern, a korszak jelentős költője, az abszurd vers megteremtője is így járt. Antropozófus lett, és attól kezdve eltűnt az irodalom színpadáról. Vagy Török Sándor antropozófussá válása óta jelentősen rosszabb regényeket írt, mint annak előtte. Úgy látszik, hogy a szándékos didaktikus igencsak pusztítja a spontán művészi invenciót.

Az antropozófia szempontjából az én szüleim problematikus emberek voltak. Egyrészt a rabbinikus háttér, másrészt az újsütetű kommunistaság, harmadrészt az ezoterikus érdeklődés. Úgy látszik, mégis hajlamosak voltak némi kompromisszumra. Az antropozófus kezdő csoport előadásai vasárnap délelőttönként nálunk voltak. Mária nővér, Kristóf nevű legkisebb fiával – még kettő volt neki –, hónapokig lakott nálunk sokszobás hűvösvölgyi lakásunkban. Hetenként egyszer Nagy Emil ex-miniszter is megjelent feleséglátogatóba. Akkor már valószínűleg egyáltalán nem működött a házasságuk. Mégis ez a jovialis, tömör bajszú, igazi magyar úr, aki nagyokat mosolygott felesége spirituális ve-

zéségén, mindig vette a fáradságot, hogy útban mifelénk szedjen valami mezei virágot, amiből némi zöld gaz segítségével csokrot formált, és ünnepélyesen átnyújtotta Mária nővérnek. Ilyenkor mindig nálunk is ebédelt. Valószínűleg nem volt egy fityingje sem, de ez jottányit sem rontott életszereteten és humorán.

Szóval, ez a Mária nővér ajándékozott meg az idézett spruch-hal. Nem tudom, teljes mértékben világosan látta-e, hogy ez mekkora telitalálat. Mert ha valamiről újra meg újra megfeledkeztem, az a fejemben lévő világosság, a szívemben lakó lelkierő és a kezem cselekvőképességének isteni eredete volt.

Török Sándor volt a közvetítő köztünk és az antropozófia között. Ő anyám társaságához tartozott. Tagadhatatlanul volt némi pikantéria abban, hogy a rabbilány vendége és baráti tisztelője a Krisztushívó Zsidók társaságának az elnöke volt. 1944-ben, ebben a minőségében volt a Zsidótanács tagja. Sőt a ma már közismert, Auschwitzból kicsempésztett jelentést ő juttatta el Horthy menyéhez, azzal a kéréssel, hogy adja azt közvetlenül a kormányzó úr kezébe. A Krisztushívó Zsidóktól sodródott át az antropozófusokhoz. Teljes szívvel elkötelezettje lett a steineriánizmusnak, és ő volt a kezdő csoportok állandó vezetője. Derűs, varázsos lényre különösen alkalmassá tette.

A kezdők számára írt bevezető jegyzete a

magyar nyelvű antropozófiai írások legélvezetesebbje. Egyszerű, okos, hittel átszótt, meggyőző. Később csalódás fogja érni a tanítványt, ugyanis Steiner könyvei stílárisan elrettentők. Lassú, körülményes, egy-egy gondolatot négyszer-ötször megismétlő szövegek. Először azt hittem, hogy a fordítók bűnösök. De nem, kiderült, hogy a Doktor szándékosan ír ilyen nehezen megemészthető, izapos stílusban, hogy elriassza a kíváncsiskodókat. Akinek van ereje átrágni magát ezen a tömény unalmon, az komoly ember. Megérdemli a továbbjutást.

Török Sándor végtelenül toleráns volt. Megértette, hogy ifjú lelkünk szemérmét zavarta a nyilvános, sőt mutogatott áhítat. Mert a kezdők között mindig voltak idősek is, akik az ezoterika iránti érdeklődésükkel halottjaik nyomába eredtek, az óra elején már elaludtak, és „*bizony-bizonyt*”, és „*óh, be gyönyörű és igazi*” nyögdécselve ébredtek fel. Voltak fiatalok, akik az antropozófiát megtérésnek fogták fel, és azonnal harcoss neofiták lettek. Villámlott a szemük és fölborzolódott a szőrük, ha valamire azt találtam mondani:

– Hát, Sándor bácsi, ezt elhalasztom a következő inkarnációmra...

Voltak öregek, akik egyéni kivitelezésre spekuláltak. Például mikor arról volt szó, hogy az állatoknak csoport-lelkük van, a faj viselkedik egyénként, a fajnak van Énje, akkor nyivogva megszólaltak:

– Sándorkám, de az én Snuki kutyámnak... ugye, van énje?... Ugye, ő egyéniség, nemcsak ág a fejlődés törzsén?

Sándor mosolygott. A Snuki kutya természetesen kivétel volt.

Egyszer szomorúan mondta:

– Tudod, csak azt ne érzük meg, hogy mi kerülünk hatalomra. Akkor a pártbizottságok helyén Kerületi Beavatási Hivatalok működnének. Az elemi iskolai tankönyvekben történetek szólnának a jó antropozófus gyerekekről, akik segítenek megjavulni a rossz kis materialistáknak.

Kezdjük megérni.

A csoport úgy működött, hogy a Doktornak egy könyvét tanulmányoztuk, vagyis minden összejövetelkor felolvastunk egy fejezetet belőle, és azt a vezető segítségével megbeszéltük. A könyvek kiválasztásában nyilvánvalóan működött egy központi tanterv. Ezenkívül mi, fiatalok mindenféle jó bulit is csináltunk, például előadtuk Thornton Wilder *Özönvíz* után című háromfelvonásos darabját, vagy Goethe-estet szerveztünk valamelyik ünnep alkalmából. A Doktor Goethét tartotta a modern ezotéria atyjának. Ezért is nevezte el róla az intézetét. A Goetheanumban ma is évente előadják a teljes Faustot. Három napig tart. Akik látták, hümmögtek, ha az előadás művészi értékeiről vallattuk őket.

És ha már itt tartunk, be kell számolnom

arról is, hogy az Eurythmia, a Waldorf pedagógia, a Weleda Gyógyszergyár, a vérkristályosítási diagnosztikus eljárás mind-mind antropozófus alkotás. Ezt tartottam a mozgalom túlduzzadásának. Egyidejűleg természetesen kifejlődött egy antropozófus gőg is, az igazi úton járók segítőkész fölénye a tévelygőkkel szemben.

Mikor hat év után kiváltam az antropozófusok köréből és Indiába mentem, visszatértemkor már tapasztaltam tékozló fiúi mivoltomat, az atyai kebelre ölelés nélkül. Egyedül Török Sándor vágatott tulkot a tiszteletemre. Akkoriban 1971-et írtunk, India még alig megközelíthető, egzotikus országnak, a titkok birodalmának számított. Sándor bácsit rendkívül érdekelték indiai történeteim, mást senkit az antropozófusok közül. Amikor könyveim jelentek meg spirituális kérdéseket érintve, szinte eretnekké váltam a szemükben.

Török Sándor egyetlen és örök szerelme volt felesége, Hédi néni. Legjobb barátja Kenyeres Imre jogász. Sokszor dolgozott együtt Tóth Eszterrel, Tóth Árpád lányával. A pletyka látszatától félve újra meg újra kihagytam az alábbi sorokat. Most mégis vállalom őket, mert Török karakteréről valami lényegeset árul el. A kérdés: mit tehetünk, ha egymásba szeret az a két ember, akiket a legjobban szeretünk a világon? Graham Greene írja: „*Talán a szexualitás az élet nagy próbája. Ha túléljük úgy, hogy megőrizzük szívmele-*

günkben azokat, akiket szerettünk és ragaszkodásunkban azokat, akiket megcsaltunk, akkor nem kell túlságosan aggódnunk a bennünk lévő jó és rossz miatt. De féltékenység, bizalmatlanság, kegyetlenség, bosszú, megtorlás... akkor megbuktunk. A bukás akkor is bukás, ha áldozatok vagyunk, nem hóhérok. Az erény nem mentség.”

Ezt a próbát Török Sándor apostoli fényességgel állotta meg. Elvált Hédi nénitől, tanú volt szerelme és barátja házasságánál. Az esküvő után a Margitszigeti Nagyszállóba mentek ünnepelni. Ott pillantottam meg hármukat pezsgős vacsora mellett. Török arcán végtelen kedvesség, mosoly és megértés látszott. Azt hiszem, befelé sírt.

Felajánlotta, hogy lakjanak nála. Így is történt. Harmonikusan éltek. Kenyeres Imre korán meghalt. Hédi és Sándor házaspárként éltek tovább.

A két manós könyv – *Kököszi és Bobojsza, Gilikoti* – és a *Csilicsala varázsló* és *Gyuszi kalandjairól* szóló regényei miatt a köztudatban elsősorban ifjúsági íróként tartották számon. Nemigen vették észre a manókról szóló legenda alcímét: „*Egészen kis gyerekeknek és egészen nagy felnőtteknek írta Török Sándor.*” Jobbadára átsiklottak Csilicsala bácsi jellemzésén is, „*aki hívásra azonnal megjelenik, hívás nélkül kicsit előbb*”. Akár egy angyal, vagy maga a Jóisten.

Azonban regényei és színdarabjai között

van néhány osztályon felüli. A *Valaki kopog*, az *Örök vasárnapok*, a *Szappanbuborék*, a *Tolvajok*, *A hazug katona*, *Az idegen város*, *A szemtanú naplója*.

Az *Örök vasárnapok*ban meséli el, hogy gimnazista korában „*napokat evett*” korán elhalt apja barátainál. Mindennap más családnál étkezett, románoknál, magyaroknál, szászoknál. Vasárnaponként azonban maga a bárónő hívta meg. Oda nem mert elmenni. Elszántan végigéhezte a vasárnapokat, és a szállásadó bakteréknek este gyönyörű meséket hazudott össze ezüst evőeszközökről, kristálypoharokról, francia előételekről, a bárónő puszijáról, a kis báró amerikai játékaikról. Így lett író.

Közel harminc éves ismeretségünk alatt nem láttam őt haragudni, nem hallottam, hogy szidott volna valakit, hogy pletykált volna. Lehetséges ez? És volt benne valami nagyon férfias, biztonságos, vonzó derű és elnéző megértés. Szent lett volna? A tekintete gyakran túlnézett az embereken, félig lehunytt szeme valahova belülré figyelt...

Munkaszolgálatos korából mesélte, hogy Erdélyben egy felrobbantott vasúti hidat kellett helyreállítaniuk. Amikor elkészültek, egy alezredes beszédet mondott, magyar testvéreinek nevezve őket, akik ásóval és lapáttal harcolnak a győzelemért. Azután átment a próbavonatra, és a híd leszakadt. Az alezredes üvöltöni kezdett:

– Nyomorult zsidók, aljas szabotőrök. Elrendelem a tizedelést!

Halálra váltan álltak. Ám Sándor hallotta, hogy mit motyog maga elé a mellette álló öreg Grünfeld bácsi:

– Nü, első hídnak nem is rossz...

Nyolcvanadik születésnapján unszoltuk:

– Mondj magadról valamit, Sándor bácsi! Egy darabig hallgatott.

– Tudjátok, gyerekek, én egész életemben úgy éltem, hogy csináltam valami nagy zúrza-vart, kalamajkát, s évekig tartott, amíg kidolgoztam magam belőle. Akkor megcsináltam a következőt...

Akkor már saját nemzedékét következetesen „*menetszázadnak*” nevezte. Vártak a sorukra, hogy mikor szólítja őket berukkolásra a Sötét Angyal.

Haldokolva egyre ezt hajtogatta:

– Jaj, mibe keveredtem, jaj, mibe keveredtem...

Merre járhatott? Nem egyszerű dolog meghalni. És visszatérni a halálból? Nemes Nagy Ágnes írja Lázárról:

*Amint lassan felült, balvállá-tájt
e teljes élet minden izma fájt.*

Halála úgy letépvé, mint a géz.

Mert feltámadni éppolyan nehéz.

Boszorkányok

Pszichológusi pályafutásomat dr. György Júlia Kossuth-díjas pszichiáter egyik asszisztensként kezdtem. Ennyi dicsekvés jár nekem. Kerek fejű, almaképű, kövérkés néni volt, nagyon művelt, képzett, és tele kamaszlányos lelkesedéssel, az elhagyott és rossz útra tért gyerekek sorsa iránti missziós tudattal. A háború előtt-alatt a Patronage – Patronázs – gyermekvédő mozgalom főorvosa volt. Sajnos, zsidónak tetszett lennie. A német megszállás után hamis iratokkal bujkálni kényszerült. Pirospozsgás almaképe segítette abban, hogy igazi paraszt nénit fabrikáljon magából, aki a rokonoknak tejfölt, túrót, tojást hozott Pestre és itt rekedt. Ostromkor üldögélt hát az óvóhelyen, és ágyúszó mellett szelíden kötögetett. Egyszer csak berontott néhány nyilas suhanc, magukkal cipelve sebesült társukat. A combjánál lévő artériája sérült meg, ritmikusan lövellte magából a vért, nyilvánvaló volt, hogy hamarosan elpusztul. A hungarista testvérek körülötte ügyetlenkedtek.

Dr. György Júliának szívébe nyilallott a Hippokratészi eskü. Szó nélkül felkelt, odament a sebesülthöz és kezdte szakszerűen ellátni. A haverok puskatussal oldalba vágták.

– Menjen innét, nyanya, maga ehhez nem ért!

Most leplezze le magát, hogy ő egy bujkáló zsidó orvos? Ezt túlzásnak érezte. Megtetete, amit saját életének kockáztatása nélkül megtehetett. A második puskatustaszításra visszaült a helyére, és sápadtan nézte, ahogy a deli ifjú elvérzik. Haláláig nem heverte ki ezeket a perceket. Évtizedek múlva is azzal gyötörte magát, hogy mit tehetett volna.

Megjegyzem, hogy ez a fajta lelkiismereti tragédia nem volt ritka abban az időben. Járt hozzám egy depressziós férfi, orvos, aki megállapodott a feleségével, hogy nem hagyják magukat deportálni. S amikor a nyilasok körülzárták a házat, ahol bujkáltak, és kezdték átkutatni a lakásokat, a feleségének is, önmagának is beadott egy halálos adag morfint. Mire a nyilasok betörték a lakásba, mindketten eszméletlenek voltak, tehát kínzásra, menetbe sorozásra, kivégzésre pillanatnyilag alkalmatlanok. Otthagyták őket, csak a pénzüket, ékszereiket vitték el. Távozásuk után a jólelkű szomszédok kórházba vitték őket. A feleség meghalt, ő életben maradt, és túlélte az egész fasiszta rendszert.

Dr. György Júlia – Júlia néni – életében polarizált hatások érvényesültek. Karrierjében tem-

pósan vitte előre, hogy annak idején mint kalódó serdülőt, a későbbi Aczél Györgyöt hatékony pártfogásába vette, s egy életre szóló barátság alakult ki közöttük. Aczél személyesen élte át a felnőttek közönye által kísért kamasz fiú sodródásának kínjait. Feltétlenül támogatta György Júlia missziós törekvéseit a gyermekvédelemben. A Páfrány úti, a Gárdonyi Géza úti, a Fodor utcai gyermekotthonok, a Trefort utcai Gyermekpszichoterápiás rendelés, a Faludi utcai Rendelőintézet létrehozásában és működtetésében Aczélnek fontos és aktív szerepe volt. Júlia néni életművéért – amibe könyvei, tanulmányai is beleértendőek – kandidátusi fokozatot kapott. Főorvossága mellett részállású kriminálpszichológus munkatársa lett az ELTE Anyagi Büntetőjogi Tanszékének, dr. Kádár Miklós professzor vezetése mellett. Végül Kosuth-díjat kapott. Ez a pozitív pólus és hatása.

Viszont negatív pólusként hatott az a közismert tény, hogy Júlia néni lesbikus, és évtizedes, nagyon harmonikus homoszexuális házasságban él Hacsó Erzsébet költőnővel. Ezt különösen az előítéletek nélküli pszichoanalitikusok vették tőle rossz néven. Bár elméleti és módszertani felkészültség terén sok működő analitikust zsebre tett, következetesen megakadályozták, hogy az Egyesület tagja lehessen. Ez örök bánata lett Júlia néninek, aki semmire sem vágyott jobban, mint hogy szellemi magányát otthonra cserélhesse, és szakmailag is tartozzon valahová.

Persze, néha felszínre bukott belőle a kamasz lány. Jó pszichológusnak soha nem szabad komor felnőtté válnia, sokat meg kell őriznie játékosságából, gyermeki lelkéből. A jogi karon történt bemutatkozása után a sírás szélén ragadta meg a karomat.

– Péter, azt hiszem, véglegesen elrontottam a dolgomat Kádár professzorral.

– Mi történt?

– Annyira izgultam, hogy beszélgetés közben az íróasztalára hánytam.

– Ne tessék izgulni – szóltam a bennfentes biztonságával. – A professzor nem mindennapi ember. Értékelni fogja a jelenet komikumát.

Legnagyobb szakmai riválisa P. Liebermann Lucy, az I. Gyermekklinika Pszichológiai Osztályának vezetője volt. Liebermann a legkeményebb Rákosi-időszak alatt is – az országban egyedül – megőrizte tagságát a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesületben. A Ferenczi-iskola követője volt, a nemzetközileg elismert Bálint Mihály analizáltja. Hiúságom nem állja meg, hogy ne dicsekedjem a Ferenczi-iskola genealógiájával:

Ferenczi analizálá Bálint Mihályt,
Bálint analizálá Liebermann Lucyt,
Liebermann analizálá Popper Pétert,
e sorok íróját. Így hát én Ferenczi szellemi dédunokájának tekinthetem magam.

Liebermann nyávogó hangú, kis törékeny öregasszony volt. Személyesen nem ismer-

tem, de hallgattam egy-két előadását. Ellen-szenvet éreztem iránta. Egy napon György Júlia megkért valamire.

– Péter, át kellene mennie Liebermann-hoz, és tisztázni valamit a középtávú tudományos tervben. Látja, itt egy helyen szerepeltetnek minket. Intézze ezt el a kedvemért. Tudja, hogy milyen nehezemre esik Liebermann-nal találkozni.

Így hát mint egy rivális nagyhatalom köve-te, megjelentem az I. Gyermekklinika Pszi-chológiai Osztályán. Néhány pillanatig elnéz-tem a VIII. Bókay János u. 54. szám alatti ronda épületet. Az istenek hallgattak. Nem éreztem meg az elkövetkező huszonöt évet, amikor fontosabb lesz számomra, mint az otthonom.

Liebermann kijött elé az irodába.

– Ne haragudjon, de még tart az esetmeg-beszélésünk. De hát jöjjön be, hiszen maga is szakmabéli.

Bementem. Egy sor idegen, fehér köpe-nyes férfi meg nő üldögélt egy íróasztal körül. Amögé telepedett vissza Liebermann. Nem tetszett, amit hallottam. Ez nem a mi meg-szokott stílusunk volt. Az idegenség légköre vett körül. A megbeszélés hamar véget ért. Mindenki kiment, kettesben maradtunk. Én, mint méltóságteljes majom, kimérten előad-tam küldetésem célját. Liebermann rendkí-vül megértőnek mutatkozott. Tíz perc alatt végeztünk. Elkészöntem és elindultam az aj-

tó felé. Amikor a kilincsre tettem a kezem, megszólalt mögöttem Liebermann.

– Miben lehetek még a segítségére?

Megfordultam. Kihajolt az íróasztala mö-gül, és nézett utánam. Akkor hangot hallot-tam, a saját hangomat, de tompán és messzi-ről, mintha víz alól szólna:

– Vállaljon el analízisre.

Megrémültem. Én ezt nem akartam mon-dani. Hiszen én György Júliához tartozom. Liebermannékat utálok. Valaki szólt belő-lem. Később azt gondoltam, hogy először hallottam a tudattalanom hangját. Sóbál-vánná váltan álltam az ajtóban.

– Jöjjön vissza!

Visszamentem, leültem.

– Mi baja van?

Nem tudtam megszólalni.

– Depressziós?

Hallgattam. Felmérve a helyzetet, gyors fordulattal így szólt:

– Igaz, jobb, ha nálam beszéljük meg. El tud jönni kedden 6 órára? A Bem rakpart 54-ben lakom, a harmadik emeleten.

Az első órán kipróbáltam, hogy rátaláltam-e az igazira. Elmeséltem neki találkozásomat a manókkal. Egyetemista voltam, a barátnőm-mel Fonyódon nyaraltunk. Kevés pénzünk volt, a faluban béreltünk szállást. Éjszaka ar-ra ébredtem, hogy nagy nyüzsgés van a szo-bában. Láthatatlan apró lények merészked-tek egyre közelebb az ágyamhoz, hogy szem-

ügyre vehessenek. Szorongani kezdtem. Amikor észrevették, hogy ébren vagyok és félek tőlük, örült jókedvre derültek. Tényleg, hozzájuk képest egy ilyen behemót nagy ember. Felmásztak a párnámra, a takarómra, nevetgéltek, engem lestek. Ijedtemben elmondtam a Miatyánkot, hátha az elkergeti őket. De elbakiztam. Így mondtam:

– Jöjjön el a Te országod, legyen meg a Te akaratom, miképpen a Földön, azonképpen a Mennyekben is.

Na, szépen vagyunk. Jól fog kinézni a Menny! Még egyszer elmondtam. Elbakiztam megint ugyanúgy. A manók visítottak a gyönyörűségtől, és táncot jártak a párnámon. Tehetetlen düh fogott el. Öklömmel közéljük csaptam. Hirtelen csend lett. De ott voltak, most már rosszindulatúan lapítottak körülöttem. De mert nem történt semmi, elaludtam. Reggel még mindig éreztem, hogy nem vagyunk egyedül. Erre mégsem figyelmeztethettem a barátnőmet. Szeretkeztünk. Szeretkezés közben beúszott egy kép. A hátam izmai között ült egy manó. Kaján pofával két kezébe fogta egy izomrostomat és várt. Hirtelen megrántotta. Én vinnyogva elterültem a lányon, aki alig tudott kimászni alólam. Attól kezdve tíz napon át nemigen tudtam mozogni, még budiról sem lehetett szó, ágytálat kaptam. A körzeti orvos naponta járt hozzám, és Lidocain blokáddal kedveskedett.

Néztem Liebermannt, mit szól hozzá.

Kicsit hallgatott, azután közönyösen azt mondta:

– Igen. Egyszer a férjemmel Kőszegen nyaraltunk. Ő korán lefeküdt, én meg kimentem az erdőbe sétálni. Gyönyörű meleg éjszaka volt. Egy patakra bukkantam, leültem a partjára. Egy idő után én is azt éreztem, hogy láthatatlan apró lények közelednek, körülvesznek.

– És mit csinált?

– Semmit. Egy darabig hagytam, hogy nézegessenek, aztán felkeltem és hazamentem.

– Miért ment el?

– A manók néha csatlakoznak az emberhez. Nem akartam, hogy bármiféle sleppem legyen.

Hát ő volt az igazi. Nem nézett elmebetegnek. Tudta, hogy több dolgok vannak földön és egen...

Már három hete jártam Liebermannhoz, és még mindig nem világosítottam fel Júlia néni a nagy változásról. Liebermann rám riakodott.

– Péter, ezt nem teheti meg Júliával. Tudja, mennyire nem szívelhetjük egymást. Ha nem intézi el, megszakítom az analízist.

Így hát bekopogtam a főorvosi szobába. Júlia néni akkor már évek óta szorongatott, hogy be kell fejeznem a Hermann-nál megszakított analízisemet. Sok analitikust megszemlélttem, de egyikük sem tetszett.

– Mi újság, Péter?

- Júlia néni, én analízisbe járok.
- Na végre, Péter! És kihez?
- Liebermannhoz.

Isten bizony, megsajnáltam. Tenyerébe hajtotta a fejét, és sokáig mozdulatlanul ült. Azután nagyot sóhajtott.

– Péter, maga tudja, hogy mit csinál. De, ugye, nem lepi meg, hogy most el kell válnunk? Én nem vállalom azt, hogy Liebermann minden szóról értesül, ami nálunk elhangzik.

Állás nélkül maradtam. György Júlia nagyon nehezen heverte ki árulásomat. Még hetek múlva is panaszkodott közös barátainknak.

– Képzeljétek, a Péter liebermannista lett.

Évek teltek el. A Trefort utca helyett már a „Faludi” működött. Én lettem Liebermann utóda és a Magyar Pszichológiai Szemle szerkesztője. Tudományos fokozatot szereztem. György Júliával nem találkoztam.

Egy napon íróasztalomon megszólalt a telefon.

– Itt dr. György Júlia beszél.

Azt hittem, hogy cikket akar megjelentetni.

– Parancsoljon, Júlia néni.

– Péter! Nagyon öreg vagyok már. Rendezzük a dolgainkat. Jöjjön el hozzám vacsorára.

És itt megint megmutatkozott, hogy ezek a pszichoanalitikusok mégiscsak különös emberek. A lelki rend Grál-lovagjai, s ha erről

van szó, bizony legények a gáton, vállalják a legkínosabb helyzeteket is. Hermann Imre utolsó meghajlását, György Júlia vacsoráját, a haldokló Liebermann Lucy búcsúzását remélem, halálomig viszem magammal, az emlék elhalványulása nélkül.

Elmesélték, hogy amikor infarktust kapott, Júlia néni az intenzív osztályról irányította a „Faludit”. A kollégák állandóan rohantak végrehajtani az utasításokat, és féltek a délutáni számonkéréstől. Júlia már kiszabadult az intenzívről, már a rehabilitációs belosztályon volt, amikor furcsán elcsöndesedett. Befelé fordult. Beszédében valami tétováság keletkezett. A helyettese szóvá is tette:

– Júlia néni! Amikor az intenzíven feküdt, akut életveszélyben, annyira aktív volt, irányított minket, részt vett a rendelés munkájában. És most? Mi történt?

– Tudod – mondta Júlia néni némi hallgatás után –, ahogy itt tanyáztam, és teltek a napok, a hetek, valahogy kicsúsztam az életből. És nem bírok visszatalálni...

Többé nem is talált vissza.

Pető főorvos mondogatta:

– Sohase feledkezzetek meg arról, hogy a betegségben rettenetesen el lehet fáradni. Előfordulhat, hogy orvosilag minden rendben van, de a beteg elfáradt, feladja az életét és meghal.

Liebermann Lucy végül is addig gyötörte Gegeri Kiss Pál professzort, a klinika igazga-

tóját, amíg kandidátus létemre besuszterolt engem egy tudományos segédmunkatársi állásba. De jól éreztem magam, mert mellette lehettem. Külön világ voltunk. Delente felhangzott a kiabálás: Falééé! Faléznek hívtuk a naponta ismétlődő esetmegbeszéléseket. A szót Liebermann importálta. Harmadik férje bányamérnök volt. A német anyanyelvű munkások „*Fórlézent*” kiáltottak, amikor össze kellett gyűlniük az aznapi utasítások felolvasására. Ebből lett a magyar bányászok ajkán a faléz.

Nálunk nem volt jelenléti ív, jöhettünk-mehettünk, amikor dolgunk akadt. Egy volt a lényeg: el kellett végezni a munkát.

Valamilyen nőgyógyászati műtét következtében nem lehetett gyereke. Első férje valami festő volt, a második Pátzay Pál szobrász, a harmadik Anti bácsi, bányamérnök. Kérésre Lucy elmesélte, hogy miért hagyta el Pátzayt. Jól éltek, sok barát, ismerős művészkörökben, villa a Rózsadombon. Aztán jött a háború, és ahol nem volt óvóhelynek alkalmas pince, úgynevezett légóárkokat kellett ásni, amelyek legalább a repeszek ellen védtek. 1943-ban volt az első légitámadás Budapest ellen. A rádió elkezdte mondani:

– Légiveszély, Mohács. Légiriadó, Mohács. Légiveszély, Baja. Légiriadó, Baja. Légiveszély, Paks.

Akkor már tudtuk, hogy Pest ellen jönnek. Készülni kezdtünk.

– Légiriadó, Paks. Légiveszély, Budapest. S végül: Légiriadó, Budapest.

Megszólaltak a szirénák. Hullámszó erősségű hanggal üvöltöttek. Lucy és Pátzay a légóárkokban ültek, és hallgatták Pest felől a becsapódások dörrenéseit. Másfél óra múlva a szirénák egyenletes hanggal lefújták a riadót. Kimásztak, és Lucy azt mondta:

– Pali, elmegyek.

Pátzay megdöbbsent.

– Amíg az árokban ültünk – folytatta Lucy –, rájöttem, hogy veled nem lehet egy háborút végigcsinálni. Te békében ragyogó férj vagy. Ha a háborúban melletted maradok, elpusztulok.

És elment.

Lucy zongoraművésznék készült. Harmadéves akadémista korában ínhüvelygyulladászt kapott, és ezzel a művészetnek befellegzett. Átment zeneszerző szakra, elvégezte, de ehhez nem volt kedve, sem tehetsége. Pszichoanalízisbe ment, analitikus kiképzést kapott, felvették a magyar és nemzetközi egyesületbe. Közben mozgásművészetet is tanult Szentpál Olgánál. Pszichoanalitikusként bekerült az akkori Zsidókórházba – ma Orvostovábbképző Egyetem –, Richter Hugó híres neurológiai osztályára.

Ott tanulta meg egy életre, hogy nem szabad fanatikusan gyógyítani, meg kell keresni egy pszichés eredetű tünet értelmét, funkcióját a beteg életében. Behoztak egy teljesen le-

bénult paraszt bácsit. Bénaságát hisztériás eredetűnek tartották. Kiderült, hogy házát, vagyonát a lányára íratta, aki férjhez ment, és a papa fölöslegessé vált az életükben. Egyre kijebb szorították a házból, a végén kimeszelték neki a disznóólat. Ott megbénult.

A fiatal Liebermann meg akarta mutatni a szkeptikus orvoskollégáknak, hogy mit tud a pszichológia. Ismételt hipnózisokkal két nap alatt feloldotta az öreg bénaságát. A beteg előtt megnyílt a perspektíva, hogy mehet vissza a disznóólba. Hazaindultában elesett a lépcsőn, medencéje, combcsontja eltörött. Most már biztosítva volt, hogy bennmaradhat a kórházban.

Lucy megtanított arra, hogy csak hidegen érdemes agresszívnek lenni. Egyszer Gegesi nagy veszekedést csapott velünk. Liebermann némán nézte. Ez annyira felhúzta a profot, hogy a szó szoros értelmében toporzékolni kezdett. Akkor Lucy megszólalt, jéghideg hangon:

– Mi ez, professzor úr? Dackorszak?

– Azonnal menjetek ki! – üvöltötte.

Negyedóra múlva telefonált.

– Már nem dühöngök. Gyertek vissza.

Lucy négy nyelven beszélt: angolul, németül, franciául és lengyelül. Olyan szintű nyelvtudása volt, hogy nemcsak magyarul vállalt analízist. Jan Malewsky, aki később a lengyel pszichoanalitikus mozgalom feltámasztója lett, ugyancsak nála tanult. Lieber-

mann időről időre Bálint Mihályék megbecsült vendégeként megfordult Angliában és a Tavistock klinikán. Szakmailag mindig up to date volt.

Itthon? Volt egyszer egy gyűlés, ahol Mária Béla költő és pszichiáter, a Lipótmező igazgatója azt harsogta:

– Nem az a fő baj, hogy pszichológusok takarítónői státusokban dolgoznak, hanem az, hogy takarítónők pszichológiai osztályokat vezetnek.

Természetesen Liebmanna célzott.

1966-ban együtt voltunk Moszkvában a Pszichológiai Világkongresszuson. Hazaérkezésünk után közölte:

– Jogos volt, hogy már befejeztem az analízisét. Maga megáll a lábán. Sőt olyan, mint a gumimalac: szinte össze lehet gyúrni, teljesen kimegy a formájából, már éppen siratni kezdik, de amikor újra odanéznek, már megint kerek és ép. Mindig visszaugrik a régi formájába.

Egy évre rá rákban meghalt. Amikor még lett volna esélye, nem engedte megoperáltatni magát. Irtózott mindenféle csonkolástól. Egyszer mondtam neki:

– Így meg fog halni, Lucyka.

Nézett rám.

– Miből gondolja, hogy én annyira szeretek élni?

Halála előtt két nappal még otthon ápoltuk. Akkor már erősen morfinozták. Egyik

este én voltam ügyeletes a szobájában. A kislámpa fényénél olvasgattam. Megszólalt.

– Ki van itt?

– Én, Péter.

– Mondja, Péter, sokáig tart még?

– Nem tudom, Lucyka.

Sóhajtott.

– Hát, nem baj. Idebent már minden rendben van.

Professzorok

Gegesi Kiss Pál lófő székely zseniális gyermekorvos, kardiológus, a festmények szerelmese, lírai költő, hét gyerek apja. Kevés embert utáltak annyian és annyira Magyarországon, mint őt.

Miért utálták? Először is a hatalom miatt. Cseterki Lajosnak, a párt egyik főemberének a támogatója volt. Túl sok mindent el tudott érni, amit akart. Mégsem volt „*pártkádér*”, hanem a háború előtt és alatt elismert gyermekgyógyász, szívspecialista, Hajniss professzor helyettese a klinikán. Nagyon mélyről küzdötte fel magát. Fiatalkorában volt teniszedző, sőt parkett-táncos is. Mégis volt a modorában valami vérlázító fölény, biztonság abban, hogy több esze van, mint partnereinek. Én a mosolyát, sőt egész arckifejezését De Gaulle-éhoz hasonlítottam. Az emberek között idegen magasabbrendűség, némi ironia, sőt csodálkozás ült ki rá, amikor másokat hallgatott. Ettől a legtöbb ember azonnal legalább öt centimétert zsugorodott. Hiú em-

ber volt. A telefonban mindig így mutatkozott be:

– Itt Gegesi akadémikus beszél.

Utálták kíméletlen agresszivitása miatt is. Hányszor voltam tanúja a viziteken elhangzott párbeszédnek.

– Hol a beteg koponyaröntgene?

– Nincsen, professzor úr.

Gegesi szája mellett kidagadtak a masszéter izmok, ahogy Úristenként sivította:

– Legyeeseen!

És lett.

Később már nem vizitelt. Hosszú ideig az egyetem rektora volt, a klinika vezetését Gerlőczy professzorra bízta. Ő csak tudománypolitikával foglalkozott. Mégis emlékszem egy alkalomra, amikor egy kolléganő, titkárnőjén keresztül megkérte Gegesit, hogy nézze meg a gyermekét. Mindenki hülyézte.

– Megőrültél? A prof már harminc éve nem látott beteget.

– Nem baj. Aki jó orvos, az jó orvos marad.

Gegesi lejött hózentrógerben. A gyerekek fájdalmai voltak. A prof megvizsgálta, majd azt mondta a jelenlévő sebész adjunktusnak:

– Appendicitis acuta. – Vagyis akut vakbélgyulladás.

– Ne haragudj, professzor úr – szállt vitába vele a sebész –, teljesen atipikus helyen jelez fájdalmat. Mintha a vese okozná. Várjunk még, figyeljük meg.

– Nem érted? Valószínűleg az átlagosnál

hosszabb vakbél, hátracsapódva, odasülve a vesetájékhöz. Operáld meg!

– Nem várhatnánk mégis...

– Nem. Azonnal kezd el a műtétet.

– De...

– Ez utasítás!

A kislányt megoperálták. Gegesi diagnózisa pontos volt.

Persze, nagy ritkán azért bejutott hozzá egy-egy protekciós beteg. Egy alkalommal telefonon áthívott.

– Biztos valami pszichológiai ügyről lesz szó. Jobb, ha kezdettől maga is itt van.

Langaléta, pironkodó kamasz fiút vonzolt be az anyja.

– Professzor úr, nagyon kérem, tessenek vele valamit csinálni. Ennek a fiúnak egész nap áll a fütyülője.

Gegesi két lépéssel a fiú mellett termett és magához ölelte.

– Simulj hozzám, fiam. Hátha ragályos ez a betegség!

Gegesi első felesége Hahn Erzsébet, egy zsidó festőnő volt. A fasiszta idők alatt formálisan elváltak. Gegesi bujtatta. Azután valahogy megismerkedett későbbi második feleségével, akitől öt gyereke született. Ám nem költözött össze vele, amíg Hahn Erzsébet élt. Bent lakott a klinikán. A kettő plusz öt gyerek bent rohangászott a klinikán. Felfedezték, hogy az egyik bikatermészetű adjunktus szerelmi kalandjait az ügyeleti szobában bonyo-

lítja le. A kulcslyukon át leskelődtek. Az adjunktus leukoplasztal leragasztotta a kulcslyukat. Gegesinek nagyszerű hírszolgálatát működtette a klinikán. És mert tapintatos ember volt, nem szólt semmit. De november 4-én az adjunktus kiemelt jutalmat kapott, és Gegesi a boríték mellé még egy tekerces leukoplasztot is átnyújtott neki.

Külön bekezdést érdemel Benjámín László legendája. Benjámín László klinikai osztálymacska volt, akit párnapos kiscica korában munkatársunk, Elkán doktor lopott el az Élettani Intézetből. A kiscicák kísérletre voltak előkészítve. Elkán elsétált mellettük, és az egyiket zsebre tette. Ma már nem rekonstruálható, hogy a cica miért lett az enyém. De mert az enyém lett, Benjámín László névre kereszteltetett. Miért éppen Benjámín Lászlóra? Benjámín László költő volt, aki bennem irodalmi tehetséget fedezett fel, és bevitt az Írószövetség Fialat írók Munkaközösségébe, amit Bajai Ferenc vezetett. Ezt háláltam meg. Az osztály többsége utálta, ám a cica szent és sérthetetlen volt, mert Liebermann is a védelmezői közé tartozott. Ám egyszer megbetegedett. Elkán doktor Trabantján bevitt az Állatorvosi Főiskola kisállatok belgyógyászati osztályára.

– Hogy hívják a kis beteget?

– Benjámín Lászlónak.

Az állatorvos letette a tollat.

– Ez nem macskanév! – mondta durcásan.

– De így hívják – makacskodtam.

– De miért hívják így? – makacskodott.

Dühbe jöttem.

– Mert fiú.

– És ha lány lenne, hogy hívnák?

– Akkor Zelk Zoltánnak.

Erre kirúgott. Félóra múlva visszaszégyenkeztünk.

– Most már Cirimuccnak hívják...

Hazafelé menet azt mondta Elkán nekem és Lucynak:

– Látjátok, nekem ezért nincs állatom. Pedig annyira szeretnék. De megbetegszik, megöregszik, és csak fájdalmat okoz.

Mire Liebermann:

– Igaz, Gyurikám. De mondja, érdemes így élni?

Szóval, Benjámín László osztályunkon éldegélt. A tepszi tisztítása az én feladatomból volt, és ebből lett a baj. Gegesi ellenőrző körútját tartotta. Megtorpant.

– Kollégák, nagyon erős az istállószag ezen az osztályon.

Benjámín László előjött a szekrény alól.

– Nini – mondta az akadémikus –, egy kiscica! Nem azért erős az istállószag, mert ez a kiscica ide defekál?

Kínos csend. Varga nevű munkatársunk előrelépett.

– Professzor úr, hogy hova defekál, ezt nem tudjuk. Szarni itt szokott.

Gegesi megdermedt, sarkon fordult és el-

tűnt. A világ legprűdebb embere volt. Tíz perc sem telt el, hivatott.

– Elmebeteget hoztál a klinikámra. Hallottad, mit mondott!

Ha akkor tudtam volna, hogy milyen igaza van...

Amikor Hahn Erzsébet meghalt, zsidó temetése volt. A szertartás végén a rabbi felszólította a férfiakat, hogy álljanak mögéje, és együtt mondják a halotti imát. Rákosi-korszak volt. Senki nem mozdult. Én se. Akkor a rabbi mögé lépett Gegesi Kiss Pál, unitárius lófő székely, és hangosan mondta a rabbi után: „*Jiszgádál, vöjiszkádás sömé ráboh...*”

Nagy szégyenkezés volt akkor a zsidó temetőben.

Gegesi minden reggel fél kilenckor megjelent a szobájában, és tízig egy szék támlájának támasztott képet nézett. Azután elkezdte a napot. Otthonában és a klinikán fantasztikus képgyűjteménye volt. Vette őket, honoráriumként kapta, vagy bajba jutott festőket segített ki képekért. Amikor a klinikán lakott, néha éjjel is megjelent nála egy-egy festő, hóna alatt a képével, és a professzort kereste. Őket nem volt szabad elküldeni. Amíg a professzor lejött, a portás elbeszélgetett a művésszel, aki éppen túl sokat vesztett pókeron. Végül megjelent Gegesi, bokáig érő fehér hálóingben, vállára terített fekete bársonygalléros hosszú télikabátban. Sunyorogva nézett a képre, amit a festő elébe tartott.

– Négyszáz.

– Ezer.

– Ötszáz.

– Legyen hat.

– Na, jó.

Gegesi az új szerzeményt lóbálva aludni tért, a festő rohant vissza a pókerasztalhoz. Mellesleg a Pécsi Képtár modern magyar művek kiállítása jórészt Gegesi adományából állt össze. Vezető szerepet vitt az Európai Iskola létrehozásában. Később a Szinyei Merse Társaság elnöke volt. Olthatatlan szerelem fűzte Csontváryhoz és Egryhez. Nagyon sok képük volt a birtokában, rosszakarói szerint többségükben hamisítványok. Ma már ki tudja?

Gegesi másik szerelme a pszichológia volt. Bonthatatlan barátság fűzte Liebermann Lucyhoz, akit a pszichoanalízis és a tesztológia elleni nagy támadások idején is megvédett, még Molnár Erik főideológussal szemben is. A klinikán megszakítás nélkül használtak tesztek, folytak az analitikusan orientált terápiák.

Emlékszem egy akadémiai vitára, ahol azt felelte Molnár Eriknek:

– Kérem, ha majd ad nekem egy módszer-tant, ami marxista-leninista alapon szünteti meg a bevizelést, azonnal bevezetem. De nekem addig is gyógyítanom kell.

Sajnos, azt is ambicionálta, hogy új személyiségpszichológiai elméletet alkosson. Eze-

ken a könyveken mindig érezni lehetett a lelkes dilettáns szellemi atmoszféráját. De a lényeg az volt, hogy felismerte a pszichés faktorok jelentőségét a gyógyításban. Magyarországon először nem párhuzamosan működött, egymás mellett függetlenül, az orvoslás és pszichológia, hanem a klinikai pszichológia szervesen és egyenrangúan beépült a klinikába. Például minden szakorvosjelöltnek legalább három hónapot el kellett töltenie a pszichológián, a pszichológusok részt vettek a viziteken és a tudományos referálónkon, valamint két szemeszteren át hallgatniuk kellett a gyermekgyógyászati előadásokat. Kialakult egy közös nyelv, közös látásmód. Kezdtük érteni egymást.

Rossz néven vettem tőle, hogy nem látogatta meg a haldokló Liebermannt, legjobb barátját és munkatársát. Ekkor láttam először megrettentnek.

– Úgy akartam őt megőrizni magamban, ahogy egészségesen láttam.

Hallgattam. Akkor hozzátette:

– Csak az a vég... Csak azt tudnám feledni!

Megfordult és elment. Áttörhetetlen magány burája vette körül.

Dr. Petényi Géza, európai hírére gyermekgyógyász, a szabadkőműves alapítású Fehér Kereszt Gyermekkórház – ma: SOTE II. Gyermekklinika a Tűzoltó utcában – igazgatója, családunk barátja volt. A legenda szerint

egyéves koromban, amikor tüdőgyulladásban a véghez közeledtem – még nem volt antibiotikum –, ő mentette meg az életemet. Mint Karinthy barátja, tagja volt a Gézák székének. Az Utazás a koponyám körül lapjain megemlékezik róla. Anyám egy életen át szerelmes volt belé, természetesen csak plátóian. Ez nagy mutatvány lehetett, mert Petényi híres nőfaló volt, még hozzá olyan tehetséges, hogy elhagyott szeretői is imádatlással emlékeztek meg róla. Soha nem tudtam rájönni, hogyan hozta létre ezt a csodát. Halálának első évfordulóján anyám beavatott egy szép tervébe: egy szál fehér rózsát visz a sírjára, s mellette meggyújt egyetlen fehér gyertyát. Sírva jött haza. Mire odaért, már legalább harminc rózsacsokor borította a sírt, és megszámlálhatatlan gyertya égett. És még mindig jöttek a nők.

A háború után volt egy válságos időszak szüleim házasságában. Egyszer anyám megkérdezte, hogy mit szólnék hozzá, ha elválnának, és Petényi Imre lenne az apám. Tizenkét évem minden dühével tiltakoztam. Nem is váltak el. De az ötlet szöveget ütött a fejembe. Kamaszkoromban sokat játszottam a gondolattal, hogy nem vagyok-e kakukkfióka. Tettszett a lehetőség, és volt is némi okom a gyanakvásra. 1944-ben Petényi megjelent a zsidóházban, és felajánlotta, hogy elvisz a kórházába, ott biztonságban leszek. A dologból azért nem lett semmi, mert anyám ra-

gaszkodott ahhoz, hogy nem válik el tőlem, ő is jön. Halála után pedig értesítést kaptam, hogy Petényi végrendeletileg százhuszezer forintot hagyott rám. Akkoriban nyolcvanezer volt egy Zsiguli. Anyám jelenetet rendezett, meg kellett esküdnöm, hogy nem fogadom el. Petényi ugyanis igencsak későn megnősült, és ezt nem bocsátottuk meg neki.

Élmény volt látni, ahogy Petényi vizsgált. Egy plédet terített le a földre, ráültették a meztelen csecsemőt vagy kisgyereket. Petényi háttal nekitámaszkodott az ajtófélfának, és percekig nézte. Csak azután nyúlt hozzá.

Híresek voltak botrányos konzíliumai. Egy alkalommal kihívták az egyik gyerekórházba. Referálták a beteget, és eléje tettek egy halom leletet. Gondosan átnézte valamennyit, azután hallgatott. Egy idő után a főorvos megkérdezte:

– Hát, Gézám, nagyon várjuk a véleményed.

S Petényi szólt:

– Nem ártana, ha egy orvos megvizsgálná.

Kell-e mondanom, hogy nem hívták többé. Ma még rosszabb a helyzet. Már a pszichológiában sem kell a beteg. Elég, ha a teszteket átnézik.

Egy másik alkalommal négy híresség tartott konzíliumot. Hárman elmondták a diagnózisukat, mindegyik mást. Petényi szokása szerint hallgatott.

– Géza tanár úr, neked mi a diagnózisod?

– Én sem tudom, hogy mi baja van.

Anyám álma az volt, hogy egy napon én leszek Petényi utódja. Vadul szembeszálltam vele. Ezért nem lettem orvos. Boldog voltam, amikor klinikai pszichológusként hangsúlyozottan a rivális klinikára, Gegesihez mehetttem. Amikor mint pszichológus én lettem az első egyetemi tanár az Orvosegyetemen, automatikusan a Kari Tanács tagjává is avanzsáltam. Első alkalommal kerestem a helyemet. Rácz, a bőrgyógyász professzor már ott szunyókált. Leültem mellé, és üdvözöltem. Felriadt, és mit sem sejtve, váratlanul azt mondta:

– Tudod, kinek a helyén ülsz, A Petényi Gézáén.

Azt hittem, kiesem a karosszékből. Petényi utódja lettem, anyám akarata szerint! Ma is borzongás cikázik végig rajtam, ha erre gondolok.

Dr. Kádár Miklós, az ELTE Jogtudományi Kar Büntetőjogi Tanszékének professzora 1963 őszén engem kapott meg tudományos ösztöndíjasnak, ahogy akkor nevezték, aspiránsnak. Akkor éppen dékán is volt. Bemutatkoztam, bemutatkozott. Nem ültetett le, némán álldogáltam. Szemügyre vett. Majd szólt.

– A tudós arról ismerszik meg, hogy mindig dolgozik az agyával. Ezért, ha arról informálnak, hogy ön egész nap a Palatínus strandon napozik, tudom, hogy szorgos munkában van.

– Ketten fogjuk ezt tudni, professzor úr. Egy pillanatra elmosolyogta magát.

– Foglaljon helyet.

Leültem.

– Még annyit kell tudnia, hogy csak olyan emberrel dolgozom, aki az átlagos teljesítmény hatszorosára képes. Tehát, ha holnap azt kérem öntől, hogy egy éven belül szerezzen egy építészmérnöki diplomát, ön legfeljebb csak annyit kérdezhet, hogy ragaszkodom-e a jeles minősítéshez.

– Megértettem, professzor úr.

– Akkor viszontlátásra. Annál jobb, minél kevesebbet látom a tanszéken.

Szeptemberben, októberben valóban a Palatinuson napoztam. Gyönyörű, meleg ősz volt. Hurrá! Van három szabad évem. Januárban majd munkához kezdek. Egy november eleji reggelen megszólalt a telefon. A titkárnő közölte velem, vár a professzor úr.

– A karácsony közeledik, és lapos a pénztárcám. Kérem, abszolválja kandidátusi vizsgáit, amelyek után ötezer forint üti a markomat. A családomnak ajándékokkal kívánok kedveskedni.

– De professzor úr! Hat tárgyból kell vizsgáznom.

– Azért szólok időben. Nem szeretném, ha december közepe után kapnám meg a pénzt, mert akkor már nagy a tumultus az üzletekben.

Nekiültem. Anyagi büntetőjog, büntető el-

járásjog, kriminalisztika, szociálpszichológia, személyiségpszichológia, pszichopatológia. December elejéig gyakorlatilag az ágyban tartózkodtam könyvekkel, jegyzetekkel, enni- és innivalókkal körülrakva. Ha elfáradtam, aludtam, ha felébredtem, tanultam. Ez volt a módszerem. November közepére mindenről volt valami fogalmam, a kriminalisztika kivételével. Ezt a könyvet kinyitni sem volt időm. Mindegy, összevont kandidátusi vizsgára jelentkeztem, hogy megőrizsem a becsületem és Kádár prof jóindulatát.

A nagy vizsgabizottság összeült. A pszichológia részéről tagja volt Kardos Lajos bölcsészprofesszor is. Húztam a tételeket, és mindegyiket hangosan felolvastam. A kriminalisztikai tételemnél Kardosra néztem. Empátia villant a tekintetében. S egyszer csak hallom, hogy azt mondja Kertész Imre rendőr ezredesnek, a jogtudományok doktorának, kriminalisztikai vizsgáztatómnak:

– Professzor úr, amíg a jelölt úr készül, nem mondaná el röviden nekünk, hogy mi is az a bizonyítási kísérlet, hogy követni tudjuk majd a jelölt válaszát?

Kertész lelkesen magyarázni kezdett. Füleltem, jegyzeteltem. Olyan szép kriminalisztikavizsgálója, mint az enyém, azóta se volt senkinek.

Elmenetkor köszönetet rebegtem Kardosnak. Nevetett:

– Láttam, Popper kolléga, hogy bajban van.

Ezután jött a nagy szegedi ramazuri. Valamikor, még 1954 táján, a Tiszaháton megölték az állami gazdaság pénzbeszedőjét. A dolgozók fizetését hozta ki, feltehetően sok pénz volt nála. Csakhogy a bank valami adminisztrációs hiba miatt nem fizetett. Három forint negyven fillérrel a zsebében kerekezett hazafelé, amikor ledöntötték a biciklijéről, és egy halászpákával összeszurkálták. Nagy felhajtással folyt a nyomozás. A környéken felgyűlt néhány tettes nélküli gyilkosság. A rendőrség presztízskérdést csinált a sikerből. A gyanú egy középkorú tiszai révészre terelődött. Az akkori módszerek bevetése. Sikerral. Vallo más: ő ölte meg. Tárgyalások. Első fokon, másodikon: halál. Eljut a Legfelsőbb Bíróságig. Ott visszavonja beismerését. Kényszervallatást alkalmaztak. Ő ártatlan. Az elnök figyelmezteti:

– Önnek egyetlen enyhítő körülménye a beismerés. Valóban vissza akarja vonni? A tárgyalást tíz percre felfüggesztem. Gondolja meg.

Szünet után újabb beismerés. Az ítélet: életfogytiglan. Hat évig ült. Azután alibit igazolt. Azonnal ki kellett engedni. Megdönthetetlen alibije volt.

Amikor Kádárral Szegedre érkeztünk, már szabadlábon volt. Tucatnyi rendőr, jogász vette körül, és kérdezgetni próbálták, vajon miért tette. Ám egy tiszai révész úgy tud hallgatni, mint a szfinx. Megkértem, hogy négy szemközt beszélhessek vele. Nem állt szóba

velem sem, de tesztelni hagyta magát. Nem hitt ebben a marhaságban. Játéknak tekintette, szórakoztatta. Kétnapos vizsgáldás után az alábbi feltételezések köré építettem jelentésemet.

1. Tudja, ki a gyilkos.

2. Ismeri az indítóokot is. Egyetért vele.

3. Nem pénzért ölték meg, hanem más okból, talán bosszúból. A látszat véletlenek egybeeséséből eredt. (Fizetésnap.)

4. Egyetértése miatt nem vallott a tettesre, helyette ült.

5. Hat év után miért igazolt alibit?

– A tettes meghalt.

– A tettes külföldre távozott.

– Összevesztek. Nem fedezte tovább.

6. Miután a két első lehetőség számunkra lezárja az ügyet, a harmadik lehetőségre kell rájátszani.

7. Családja megtagadta, postát soha nem kapott. Akkor a tettesnek is be kellett kerülnie a Csillagba, hogy találkozhasanak és összeveszthessenek.

8. Hogyan lehetne megtudni, hogy ki az igazi tettes?

– Irrattanulmányozás. Ki érkezett egy éven belül a börtönbe, akivel ismerhették egymást, összeveszthettek, és aki elég agresszívnek tűnik egy gyilkosság elkövetéséhez.

– Ha akad ilyen, a téglákon keresztül el kell terjeszteni, hogy a révészgyilkosság ügyében újra indul a nyomozás.

– Az illetővel közölni kell, hogy még egy ügyére derült fény, amit a gyilkosság időpontjában, de a helyszíntől távol követett el. (Hamis alibi felkínálása.)

– Ha felháborodva elutasítja a lehetőséget, akkor számunkra nem érdekes. Ha elfogadja, akkor ő a gyilkos.

A manőver bevált. Találtunk valakit, aki megfelelt a feltételeknek. Többszörös nemi erőszakért ítélték el. Az elkövetési módja az volt, hogy kint a földeken magányosan kerékpározó asszonyokat ledöntött a bicikliről. A téglák működni kezdtek. Pár nap múlva hívatta a parancsnok, és közölte: még egy erőszakolásra derült fény, a gyilkosság időpontjában, de attól huszonkét kilométerre. Lehajtott fejjel forgatta a sapkáját.

– Hát, ha már erre is rájöttek...

– Hány rendbeli elkövetésért ítélték el?

– Ötrendbeliért.

– Na tessék, és most itt a hatodik! Hát mi-féle ember maga?

– Százados úr, most már mindegy.

– Szóval maga volt. Beismeri?

– Mit tehetek? Százados úr szerint sokkal megfélemlik a büntetésemet?

A lélektani csapda bevált, a gyilkos megvolt. De az eltelt hét év már minden nyomot elmosott. Nem lehetett vádat emelni ellene. Leülte a nemi erőszakért kapott büntetését, és kiszabadult. A hallgatag tiszai révész bácsi pedig már fél év múlva visszakéredzkedett.

volna a börtönbe. Gyilkosnak tartották, csaldája, minden egykori barátja megtagadta.

Kádár tehát büszke lehetett a pszichológusára. Amikor az első nap késő délutánján holtfáradtan elhagytuk az ügyészség épületét, Kádár megkérdezte:

– Tudja, hogy most hova megyünk?

– Nyilván a szállodába. Én tusolni és aludni szeretnék.

Rosszallóan nézett rám.

– Ugyan. Most bridzselni megyünk.

Rövidesen megérkeztünk az egyetem jogi karára, ahol Fonyó professzor, az ottani büntetőjogi tanszék vezetője és egyik adjunktusa már várt minket. A prof íróasztalán szendvicsek, sütemények, innivaló.

Azon az éjszakán több mint hatszáz forintot vesztettem. – A havi ösztöndíjam kétezer-egyszáz forint volt. – A fáradtság és a düh már minden energiámat leszívta.

– Tudja, hova megyünk most? – kérdezte Kádár, amikor hajnaltájt elhagytuk a kártyacsata színhelyét, és mellette araszoltam.

– A szállodába – nyögtem.

– Ugyan. Most elmegyünk a Hágihoz, és eszünk egy jó forró halászlét. Nincs annál jobb reggeli. Önt is rendbe fogja hozni.

Így is történt. A Hágiban a professzor így szólt:

– Na, az első leosztásban önnek három pikkje volt, négy kőr a dámával...

Reggel nyolcig sorolta emlékezetből a le-

osztásokat, és elemezte az általam elkövetett hibákat. A magyar bridzs válogatott tagja volt. Én hűségesen mímeltem, mintha én is emlékeznék, s érteném, amit elemez. Végül ezt a zárszót mondta:

– Nem bírom elviselni, hogy az én aspiránsum rosszul bridzseljen. Mostantól kezdve minden csütörtök este meg van híva hozzám, bridzselni. Ez sokba fog önnek kerülni, de megtanulja a játékot.

– Nagyon köszönöm – rebegetem.

– Oké. És most menjünk dolgozni. Az ügyészségen már várnak minket.

Három éven át minden csütörtök este a Kádár-villa vendége voltam, II. Udvarhely u. 8. alatt. Hét órától két asztalnál folyt a játék. Körülöttünk asztalkákon édes és sós teasütemény, kávé, italok, cigaretták. Pontosan fél tízkor vacsora. Mindig ugyanaz: hideg sült hús, majonézes krumplics, vörösbors. Utána tejszínhabbal töltött csokoládés rudak. Azután megint játék éjfélig. Kádár eszményi vendéglátó volt, derűs, kedves, ironikus. Előfordult, hogy zuhogó esőben személyesen szaladt el taxiért a vendégek számára.

Akkor jött a Szöllősi-gyilkosság. Szöllősi György a Széchenyi hegyi erdőben levágta a szeretőjének a fejét. Ebből a borzalomból írta Fejes Endre a Jó estét nyár, jó estét szerelem című darabját. De az egyetemről kirendelt igazságügyi pszichológus szakértő megint én voltam.

Amikor megismertem, Szöllősi Györgyöt első fokon már halálra ítélték. A siralomházban várt a másodfokú tárgyalásra. Az volt a szokás, hogy a nem jogerős halálos ítélet után már ide szállították a delikvenst. A Gyűjtőfogháznak ez a részlege egyszemélyes cellából állt, és a folyosó padlóját puha nemez borította. Nem hallatszottak a lépések. Az ellátás, a cellák berendezése valamivel jobb volt az átlagosnál.

Szellősi alacsony, csenevész fiatalember volt, aki valamilyen furcsa nazális hanghordozással, akadozva beszélt. A testvérsorban ő volt az utolsó, a „maradék”, ahogy kifejezte, szép szál bátyjai mellett. Szakmunkásként dolgozott Pesten, albérletben lakott. Akkoriban az szobabérletet jelentett. A nők nemigen törődtek vele.

Egy hétvégi estén zuhogó esőben jött ki egy moziból, és tanácstalanul ázott a járda szélén, amikor odakanyarodott hozzá egy fekete, DT-s kék rendszámú Mercedes.

– Én már befejeztem mára a melót – mondta a sofőr. – Elviszem haza, ha megfizeti.

Megfizette. Talán kétszáz forintjába került. És összehaverkodott a sofőrrel. Megállapodtak, hogy havonta egyszer, fizetés után a kocsit érte jön, és egész éjjel fuvarozza. Ez elvitte jövedelmének nagyobb részét. Nem bánta, szívesen lekoplalta. Mert ez az éjszaka maga volt a mámor, a gyönyörűség.

Diplomáciai rendszámú autójával és sofőr-

jével kanyarodott a mulatók, előkelő éttermek elé. Mindig tisztelettel fogadták. Asztalára kitették a görög zászlót, mert mindig görög diplomatának adta ki magát. A lassan ismerőssé váló pincéreknek elejtett néhány megjegyzést arról, hogy egyedül él, és nem sokára az ENSZ-hez helyezik át, New Yorkba. Elkezdtek felhajtani neki a nőket. Később pedig a nők egymást. Különös gyűjteménye volt: prostituáltak, tisztviselőnők, fodrászok, orvosnők... szinte a magyar társadalom minden rétege képviseltette magát. Hozzá akartak menni feleségül, hogy elkerüljenek Magyarországról, és a diplomaták ragyogó életét élhessék. A vágy elvette az eszüket, beugrottak ennek a kisstilű szélhámosnak. Szöllősi időnként bejelentette, hogy nagyon elfoglalt, csak ritkán ér rá, sőt, ha váltani akart, akkor küszöbön álló külföldi utazásáról mesélt, ha visszajött, jelentkezik. A siralomházban is ragyogott, ha emlékezett.

– Nekem csak a nálam sokkal magasabb, nagydarab nők tetszettek. Egy mellük is legyen legalább fél kiló. És akkor bementünk. Bámultak minket. Az asztalnál rögtön rendeltem Cinzano olasz italt, azt az italt szerettem. A sofőr kint várt ránk a kocsival. Mindjárt összejöttünk.

S ezután egy hónapig liptói túró, töpörtyű papírból, szalonna, legfeljebb párizsi, kis albérlési szobájában. És várta, amíg újra fizetést kap, és eljön a ragyogás éjszakája.

De egy napon a végzet arra járt, egy Ildikó nevű lány képében. Ildikót elhagyta a vőlegénye, és Amerikában élt. A lány mindenáron utána akart menni, és ehhez használta volna fel ezt a görög diplomata fiút. Ám egy idő után gyanakodni kezdett. Telefonált a görög követségre, ahol nem tudták azonosítani, hogy kit keres. Szöllősi ebből még kivágta magát, mondván, hogy ismeretlen telefonálónak nem szokták a munkatársaikat kiadni. Ildikó egy hét határidőt adott neki, hogy hitelesen igazolja magát, különben feljelenti a rendőrségen.

A határidő még nem telt le, amikor sétálni mentek, és az akkori Vörös Csillag, ma Panoráma szálló teraszán kávéztak. Szöllősi azt javasolta, hogy járjanak egyet az erdőben. Ildikó elindult vele utolsó útjára. Egy tisztásfélén Szöllősi váratlanul a földre rántotta, és borotvával átvágta a torkát, majd lenyiszálta az elvérző lány fejét. Így történt.

Szellősi ezután a Margitszigetre ment. A Nagyszállónál feltűnt, hogy véres a ruhája. Azt állította, hogy megtámadták és összeverték. A halastóban próbálta rendbe tenni magát. Aztán hazaindult. Másnap rendesen dolgozott, harmadnap is. Negyednap egy ipari tanulónak felajánlotta, hogy mutat neki valami nagyon érdekeset, ha munka után vele megy. Már a tetthely közelében jártak, amikor elmondta, hogy egy lefejezett lány holttestét fedezte fel. A fiú elmenekült, és feljelentette a rendőrségen.

Szöllősi semmit sem bánt meg.

– Legyőztem őt! – hajtogatta. – Ő akart legyőzni engem, mégis én győztem.

A tárgyalásáról rajongva beszélt.

– Csak tetszett volna látni! Az a rengeteg rendőr, jogász. Mind énmiattam jött el. Be se férték a terembe. Kint üvöltöttek az emberek. Én ma híres vagyok.

Egy percig sem hitte, hogy valóban ki fogják végezni. Sütkérezett a dicsőségben.

Kádár hivatott.

– Ön szakértett a Szöllősi-ügyben. Jelentésében azt írta, hogy Szöllősi csak korlátozottan beszámítható. Valóban így gondolja?

– Nem, professzor úr. Szöllősi teljesen beszámítható.

– Önnek nem is volt feladata, hogy a beszámíthatóság kérdésében nyilatkozzék. Tudja, hogy ezzel országos híré elmeszakértők véleményét támadta meg? Soha nem fogják önnek megbocsátani. Óriási botrányt idézett elő. Miért?

– Mert a vizsgálat napjai során Szöllősi az ismerősömmé vált. Én nem szeretem, ha az ismerőseim nyakára kötelet kötnek és felhúzzák őket.

– Abolicionista? Ellensége a halálbüntetésnek?

– Igen, professzor úr. Azt hiszem, ölni egyáltalán nem szabad. Az államnak sem. A halálbüntetés csak felszítja az emberek szadizmusát.

– Ezért tette?

– Ezért.

– Rendben van. Meg fogom védeni.

Kádár Miklós volt a legokosabb ember, akitel találkoztam. Emlékszem, az új büntető-törvény vitáján be akarták vezetni, hogy azt, aki fegyveresen közelíti meg a határt, felszólítás nélkül le lehessen lőni. Már éppen lelkesen készültek megszavazni, amikor Kádár csendesen megszólalt.

– Mennyi vadász teteme fogja borítani a határövezetet.

Már a háború előtt híres ügyvéd volt. A világláját úgy szerezte, hogy valamelyik angol céget zsarolók támadták. Bizonyíték nem volt. A cég hozzá fordult, a következő ajánlattal: ha Kádár bebizonyítja a zsarolás tényét, megveszik neki azt a villát, amelyikre rámutat. Kádár újabb tárgyalásokat javasolt az ügyvédi irodában. Akkoriban sem magnó, sem video nem volt. Kiszedetett két sor téglát az iroda falából, a nyílást szekrénnel eltakarta, és mögé ültetett két országházi gyorsíró és két közjegyzőt. Azután nyilván rámutatott a pasaréti villára.

Azt mesélték, hogy élete végén nem mert lefeküdni aludni, hanem egy karosszékből virrasztotta át az éjszakákat, annyira félt a haláltól. Pilinszky őt is kérdezte:

*Saját végeddel kérdelek:
a göggel égő évek,
az olthatatlan büszkeség,
ha végül úgy se véd meg,*

*az egész életünk mit ér?
Szólj, rovarok arája,
ha öröklétre születünk,
mért halunk meg hiába?*

Mátrai László filozófus, az Egyetemi Könyvtár örök igazgatója, az Akadémia II. Filozófiai Osztályának – ahová a pszichológia is tartozott – elnöke. Alacsony, kövér, elhanyagolt külsejű ember. Olyan volt, mint Móra *Kincskereső Kisködmön*ében a Küsmödi bácsi. De ha elkezdett például Bizáncról beszélni! Lán-gok lobogták körül és megszépítették. Egyéb-ként karikatúraszerűen csúnya volt, és szelle-mesen gonosz. Egyszer eladta nekem egyik munkatársnőjét, aki szerelmével és pletykái-val idegesítette, egy villanyírógépért, ami a nővel együtt a mi levéltárunkba került.

Más alkalommal ezekkel a szavakkal nyi-tott be a Pszichológiai Bizottság ülésére:

– Három óra hosszat vizsgáldtunk, amíg megállapítottuk, hogy Magyarországon jelen-leg nincs professzori stallumra érdemes em-ber. Erre kineveztünk kettőt.

Megtörtént, hogy kint rekedtünk a londoni repülőtéren. Hat órán át várakoztunk vala-mi műszaki hiba miatt. A gáláns angolok szá-molatlanul adták nekünk a sörre vagy üdítőre szóló italjegyeket és szendvicsek vásárlására jogosító blokklapokat. Ez a hat óra az akadé-mikus életének legfénylőbb csúcsa lett. Mély foteljében lassan eltűnt a körje halmozódó,

üres sörös dobozokból épült fal mögött. Mi-kor már elég sikernek gondoltam, „*bekopog-tam*” hozzá.

– Mátrai elvtárs, kérdezhetek valamit?

– Tessék.

– Mátrai elvtárs akadémikus, a II. Osztály elnöke, a Nemzetközi Filozófiai Társaság al-elnöke. És mindig megmaradt az Egyetemi Könyvtár igazgatójának. Miért nem akart so-ha katedrát az egyetemen?

– Ez azért van, fiam, mert Magyarorszá-gon egy könyvtár még mindig jobban hason-lít egy igazi könyvtárhoz, mint egy egyetem egy igazi egyetemhez.

Hm.

Egy életen át gyűlölték egymást Fogarasi Bélával, a korszak másik támogatott filozófu-sával. Fogarasi meghalt. Néhány évre rá Mátrai is megkapta a maga infarktuszát. Az Akadémia lépcsőjén esett össze. Nagy fájdal-mai voltak. Mégis kipréselt magából egy mondatot:

– Szegény Béla. Ha ezt megérhette volna...

Mátrai küldött ki engem Indiába, az indiai-magyar kulturális csereegyezmény előkészíté-sének idején. Olyan volt nekem, mint a cso-da. Az Akadémia folyosóján szólított meg.

– Popper, ugye neked filozófiai diplomád is van?

– Van, Mátrai elvtárs.

– Tegyel nekem egy szívességet.

– Parancsoljon.

– Menj ki helyettem Indiába. Intézményeket kell felmérni, melyikkel érdemes kooperációt terveznünk. Öreg vagyok már. Félek a strapától, a betegségektől, az oltásoktól.

Ez volt 1970 októberében. És én januárban először szívtam be India meleg, fűszeres levegőjét, és hallottam meg a varjak szüntelen káromását.

Az ideges tudós embersége

A tudós felhívott telefonon a klinika igazgatói szobájából.

– Péter? Küldök hozzád egy gyereket. Azt hiszem, retardált, de kell, hogy legyen valami érzelmi baja is. Nézd meg alaposan. Most indult el tőlem az anyjával.

– Rendszerben van, professzor úr. Hány éves?

– Hogy hány éves? Hát... Majd megmondja.

– Hogy hívják?

– Várj csak... Talán valami Gabi...

– Fiú?

– Majdnem biztos, hogy fiú. De azért... Mit kérdezel annyit? Mindjárt találkozol vele, majd meglátod.

Ragyogó, diagnosztikailag precíz, s egyben intuitív orvos volt. Néha kicsit kótyagosnak tűnt, de a taoisták elégedettek lettek volna vele.

„Élt egyszer Kínában egy hatalmas mandarin. Az udvarához tartozott egy taoista bölcs is. Egy napon őt hívatta.

– Te tudod, hogy én egész életcmben egy táltos lóra vágytam. Kétezer mérföldnyire innen most ajánlanak egyet eladásra. Olyan drágán, hogy rámenne a fél vagyonom. De én nem bálnám, csak félek, hogy becsapnak. Kérlek, utazz oda és vedd szemügyre, hogy igazi táltos ló-e!

– Uram – mondta a filozófus –, én kilencvenkét éves vagyok. Én már nem bírok kétezer mérföldet utazni. De küldd el az én barátomat, ő még csak hetvenhat éves. Megbízhatasz benne, én kezeskedem érte.

Idő múltával megint hívhatja őt a mandarin.

– Te kit ajánlottál nekem? A te barátod teljesen hülye. Megnézte a lovat, és biztatott, hogy megvehetem. Kifizettem ezt a tengernyi pénzt. És persze faggattam, hogy milyen a ló. Elmondta, hogy egy gyönyörű, hatalmas fehér kanca. S tegnap megérkezett egy kis fekete mén!

– Uram, láthatnám én is a lovat?

– Persze, gyere velem.

Lementek az istállóba. Nézi az öreg a kis fekete mént, és potyogni kezdenek a könnyei.

– Miért sírsz?

– Örömben sírok. Az én barátom nagyon jól öregszik. Már csak a lényegre figyel. Uram, ez táltos ló!”

Gerlóczy Ferenc gyermekorvos, egyetemi tanár, az I. Gyermekklinika igazgatója csak a lényegre figyelt. A lényegtelen részletek szemmel láthatóan nem zavarták. Gyakran

össze is keverte őket. A közvélemény – ami mindig a legrosszabb vélemény a létező vélemények között – persze aszerint reagál, hogy hány éves az illető. Ha valaki harmincnyolc évesen figyelmesen hallgatja egy csecsemő légzését, miközben a fonendoszkópját elfelejti betenni a fülébe, és a nyakában lóg – akkor szórakozott. Hatvan év felett: szenilis.

Ember nem született még a világra, akit a hatalom annyira zavarba hozott volna, mint őt. Odahaza nagystílű úr, remek vendéglátó, káprázatos műveltségével, humorával bármilyen nagy társaságot elszórakoztat. Gyönyörűen játszik Chopint és preklasszikusokat. Úgy tud a nőkre ránézni, hogy megborzonganak. A laboratóriumban az E-vitamin európai hírű tudósa. Ám amikor belép a klinikára, tétova és bizonytalan lesz, nagyon nehezen utasít, még nehezebben szid meg valakit, mert ilyenkor magát érzi megszégyenültnek. Sokszor valóban eltéved a részletek között, percepciós háritási készsége lenyűgöző, amit nem akar, azt nem hall meg. Másnap csodálkozik. Erősen tikkell, szemének ideges rángása kifejező: mit kezdjek ezzel a barommal? Ám az utolsó csepp véréig tanít, magyaráz, igyekszik meggyőzni legkisebb beosztottját is, mielőtt utasítaná.

Egyszer egyik kollégámmal voltunk nála megbeszélésen, aki egy leletet az osztályon felejtett.

– Elnézést, professzor úr, visszaszaladok érte.

– Ne szaladgálj, szólj át a házi vonalon, hogy hozza át egy nővér.

– Mással beszél. Egyszerűbb, ha átmegyek érte.

– Dehogya. Hívd a városin.

– Professzor úr, mindegy, hol hívom, mert nekünk csak egy vonalunk van.

– Már hogy lenne mindegy! Az előbb a házi telefonon hívtad. Ezért mondom, hogy most hívd a városin.

– De akár házi, akár városi, minden ugyanarra a telefonra fut be, mert csak egy vonalunk van.

Gerlóczy döbbenetesen nézett rá. Felállt, és az asztalán lévő két telefonkészüléket messze vitte egymástól.

– Látod – mutatott az egyikre –, ez a házi készülék. Most nézz ide, ez a városi...

– Professzor úr – kezdte újra, némileg zihálva, annak ellenére, hogy már kétszer bele-rúgtam az asztal alatt. – Nekünk csak egy vonalunk van...

– Kérlek – vágott a szavába Gerlóczy –, ne folytasd! Tedd meg a kedvemért, hogy most a városiról hívod. Ezt kérem tőled.

A kolléga dühtől vörösen felvette a városi készülék kagylóját. Az osztályon addigra befejezték a beszélgetést, csengett, felvették.

– Na, látod! – mondta a professzor. – Hát ezt értetted meg ilyen nehezen.

Szájáról szájra jártak orvosi bravúrijai. Valakit keresve egyszer beszélgetett a mütő előtérébe. Éppen bemosakodtak.

– Mit operáltok?

– Bélelzáródást egy csecsemőnél.

– Hol a beteg?

– Már az asztalon van.

Bement a mütőbe. Sokáig tapogatta a csecsemő hasát, azután hátraszólt:

– Székletfogót.

A kezébe adták. Kihúzott a gyerekből egy darab kővé keményedett székletdarabot.

– Nem kell megoperálni.

Alapelve volt, hogy senkinek az utódlásáról nem tárgyalt, aki még a klinikán dolgozott. Ha szóba hozták, idegesen leintette az illetőt.

– Még a munkatársunk!

– De holnap nyugdíjba megy.

– Akkor holnapután beszélünk róla.

Nem volt hajlandó meghallgatni semmilyen rosszindulatú pletykát.

– Kérlek, az ő jelenlétében mondd el. Máris hívatom.

Miután nem szeretett parancsolni, nagyon dühbe kellett jönnie, hogy letoljon valakit, a híresztelésekre nem figyelt, a klinikán gyakran némi összeviesszag uralkodott. A helyzetet alaposan kihasználta a saját zsebre dolgozó. Gerlóczynak némi botrány kellett ahhoz, hogy elhiggye valakinek az inkorrekttségét. Személyes illusztráció volt a koreai mondás-

hoz: „*A szent szemében mindenki szent, a disznó szemében mindenki disznó.*”

Balatonszemesen volt egy házuk. A család, négy gyerek és a feleség, lent nyaralt, ő hétvégeken járt le. Ilyenkor Sári, a felesége igyekezett távol tartani tőle, vagy legalább csillapítani, csöndesíteni a gyerekekhez tartozó megszámlálhatatlan barát, szerelmi partner, odamenekült őrült poéta, kóbor szellemi szegénylegény zsváját, nyüzsgését. Nem mindig sikerült. Egyszer egy hétfői napon ezt mesélte nekem:

– Képzeld, a hétvégét Szemesen töltöttem. Vasárnap délelőtt nagy hőség volt, sehol senki, nyilván lent voltak a víznél. Én a verandán olvastam. Egyszer csak beállít egy fiatalember, nem köszön, de kotorászni kezd a szekrényben, kiszedi az én fürdőnadrágomat, és eltűnik vele. Abban jön vissza. Tesz-vesz, és megkérdi:

– Maga is akar egy kávét? Mert itt kaphat. Vihogtam.

– És a professzor úr?

– Mit tehettem volna? Nagyon rokonszenves fiatalember volt. Megittuk a kávét, aztán megint elszaladt valamerre. Este kiderült, hogy a fiam egyik barátja.

Egyik este felhívott telefonon.

– Moziban voltam. Kérlek, hogy nézd meg te is ezt a filmet.

– Mi történt?

– Ez a film arról szól, hogy egy férfi és egy

nő szerelmesek, de nem akarják egymást semmire sem használni, egyszerűen örülnek, hogy a másik a világon van. Ez a legritkább az emberek között. Nézd meg, kérlek.

Temetésén a pap belezavarodott a beszédébe. Gerlóczy szellemét gyanítottam a dolog mögött. A szent ember arról beszélt, hogy a Jóisten Gerlóczyt leküldte egy nagy zöld rétre, ahol gyerekek játszottak. Ezen a szép zöld réten élt a professzor és vigyázott a gyerekekre, hogy bajuk ne essék, ha mégis megtörtént, meggyógyította őket. Így sétált ezen a szép zöld réten, egész életén át, akkor is, ha jó idő volt, akkor is, ha vihar tépázta a fűvet. De a vihar után megint kisarjadt a réten a fű...

Kardos G. György, az író állt mellettem. A fülembé súgta:

– Ez a seggfej azt hiszi, hogy valami szarvasmarhát temetünk.

Hangosan felröhögtem, miközben a szívem vérzett a professzorért. Sokan odafordultak és rosszallóan néztek rám. Egyedül Gerlóczy nevetett velem.

Kommunista vezérek

1956 tavaszán az egyetem méhkassá változott. Mindenki tudta, hogy valami lesz, de senki sem tudta, hogy mi lesz. Napokig tartó évfolyamgyűlések, politikai viták vonzottak el minket a lányoktól, a bográcstól, a focitól, otthonról. Egy éjszaka egyszerre érkeztünk apámmal a végé elé.

– Anyád üdvözl – mondta álmosan. – Emlékszel még rá?

Emlékezetes maradt számomra egy vita a Fiatal Művészek Klubjában, ahová mint esztétikával foglalkozó negyedéves bepofátlanokdtam. Zokogtak, hogy mennyire tönkretette őket a szocreál, az ideologikusan irányított, átpolitizált művészet. Pillanatnyi hevülésemben és elmezavaromban nekik mentem.

– Barátaim, elment az eszetek? Ahol eddig a művészet virágzott, ott mindig pénzzel és ideológiával irányított művészetről volt szó. Például a pápa hívatta Raffaellót.

– Raffaello úr, itt a fal üressége bántja a szememet. Fessen ide egy szép képet.

– Igenis, szentatyám! – mondta a festő –, és elővette jegyzetfüzetét.

– Máriát fessen a kiseddel. Fölöttük puffók kis angyalok szálljanak. Baloldalt a három király, jobboldalt a pásztorok. A középső pásztor arca az enyém legyen. Nem bánnám, ha valahol alul az ördög is leselkedne.

A művész szorgalmasan jegyzett.

– Ez így mibe kerülne? – érdeklődött a pápa.

– Négy száz arany és a festék.

– Három száz.

– Nem tudom olcsóbban megcsinálni, szentatyám.

– Legyen három százötven.

– A legalázatosabban köszönöm – rebegte Raffaello.

Nem tiltakozott irányítottsága ellen. És festett egy zseniális képet.

A reneszánszban nem festettek kevesebb pietát, mint traktorost a szocializmusban. Nem az ideológiában volt a különbség, hanem az ideológia elfogadottságában.

Mozartnál lehetett pénzért rekviemet rendelni. A halottat nem ismerte, de a halálról tudott valamit. Berlioz naplójában elmeséli, hogyan ölt meg magában egy szimfóniát, hogy pénzt kereshessen. Akkoriban nagy nyomorban élt a család. Egy éjjel felébredt, és hallott egy szimfóniát. Egyidejűleg hallotta az egészet, ami fantasztikus a zeneileg laikus számára. Ám másnap megjelent egy úr, és sok pénzért rendelt egy rekviemet. Azonban

Berlioz fülében a szimfónia szólt. Bealtatta magát Luminállal, a korszak divatos altatójával. Másnap még mindig szólt a szimfónia. Luminál. Harmadnapon már csak zenei töredékeket hallott. A negyedik napon nekikezdhetett a rekviemnek.

Ennek az időszaknak fontos ajándéka volt, hogy kialakult bennem a meggyőződés: van küldött zene és csinált zene. Berlioz szimfóniája küldött zene volt. A rekviem csinált. Vajon ki küldhette a zenét.

Johann Sebastian Bach második felesége írt egy könyvet a férjéről. – Állítólag hamisítvány, de elég jó. – Sokat ír Bach csendes szelidségéről, kivéve, ha a tanítványai hamisan játszottak. Ilyenkor őrzöngeni kezdett és lerugdosta őket az orgona mellől, le a lépcsőkön, az utcára. A kislány-feleség egyszer összeszedte minden bátorságát, és kérdezte „*a hatalmas Bachot*” erről a dührohamról. A válaszból kiderült, hogy Bach ugyan sok mindent gondolt a zenéről, de az eszébe sem jutott, hogy a zenét ő alkotja. A zenét Isten küldte, ő meghallotta és lekottázta. Márpedig aki lustaságból nem veszi a fáradságot, hogy hibátlanul játssza Isten üzenetét a templomban, az istenkáromlást követ el, és megérdemli a rúgásokat a fenekébe.

Visszatérve a jajszavakra az irányítottság miatt, vajon a vádaskodás nem a tehetségtelenek mentsvára-e? Azóta évtizedek teltek el. És a nagy alkotások nem születtek meg.

Persze szívesen agyonütöttek volna, de ez nem számított. A megújulás lendületében ki kell mondani az igazat. Visszatekintve imponáló, hogy akkoriban mennyi társadalmi-politikai hazugság tört szét. És lehangoló, hogy azóta mennyi új keletkezett.

Nekünk, kommunista diákoknak egyre kínosabbá vált a helyzetünk. Egyrészt szembe kellett néznünk a pártunk által elkövetett aljasságokkal és kegyetlenségekkel. Legtöbben vállaltuk ezt a szembenézést – amit különben is a sztálinizmus által végbevitt kisiklásként értékeltünk –, mégis úgy voltunk vele, ahogy egy barátunk megfogalmazta:

– Tudjuk, hogy az anyánk kurva volt, de mégsem szeretjük, ha ezt folyton emlegetik és a szemünkre hányják.

Sztálinnal különösen bajban voltunk. Lenin utóda, a német fasizmus legyőzője, az elmaradott Oroszország nemzetközileg respektált ipari és katonai nagyhatalommá fejlesztője.

Nem vigasztalt minket egyik diáktársunk felszólalása valamelyik gyűlésen.

– Mit sopánkodunk itt napok óta és keresünk a nagyvezér elzúllásának titkát. Jusson eszetekbe Domitianus. A ő uralma alatt ez a mondás járta: „*Bene vivit qui bene latuit.*” Jól élt, aki jól elrejtőzött. Nahát!

Akkoriban élt egy hadvezér, Agricola nevezetű. Ő hódította meg Rómának Britanniát. Bevádolták a császár előtt, koncepciót pert

készítettek elő ellene. Agricola száműzetésbe menekült, ott is halt meg.

Történetesen Agricola apósa volt Tacitusnak, a híres történelemírónak. Domitianus halála után Tacitus kiadott egy Agricola című könyvet apósa rehabilitálása érdekében. Ebben felteszi a kérdést:

– Domitianus császár udvarában éltek tisztességes emberek és gazemberek. Mi volt az oka annak, hogy a császár csak a gazembe-
rekre hallgatott?

S felel önmagnak:

– Ennek az volt az oka, hogy Domitianus császár undorodott a tisztességes emberektől.

Ám egy oknyomozó történész tovább kérdez.

– Miért undorodott Domitianus császár a tisztességes emberektől?

Erre ezt a választ adta:

– Domitianus császár azért undorodott a tisztességes emberektől, mert Domitianus császár utálta az erényt.

Mindeme fejtegetéseit határozott szavakkal zárta le.

– Ez Tacitus elvtárs véleménye Sztálin elvtársról is. Slussz! Gyerünk focizni!

Mindez nem számított. A tanácstalanság mellett az elveszettség, a gazdátlanosság érzése erősödött bennünk. Hierarchikus rendhez, vezetőik útmutatásaihoz voltunk szokva. A párt tehetetlensége különös riadalommal telített minket. Elhatároztuk, hogy egyetemi küldöttséget indítunk Révai Józsefhez.

Miért éppen Révaihoz? Révai volt a kulturális politika vezető alakja. Révai kemény volt és határozott, de nem vett részt soha semmiféle koncepciós perben, ellenfelei közül senkit sem küldött börtönbe. Megjelenésében, stílusában európai volt. És volt a lényében, a mosolyában valami férfiasan megnyerő, sokat ígérő kedvesség. Hírlett, hogy a pártközpont valamennyi nőmunkatársa fülig szerelmes volt belé.

Bejelentkeztünk, futár jött, hogy mikor mehetünk. Mentünk. A titkárnő figyelmeztetett, hogy Révai elvtárs nagyon beteg, legfeljebb húsz percig maradhatunk nála. Bevezetett a szobájába, és néhány perc múlva belépett Révai. Úgy rémlik nekem, mintha bottal járt volna, de ebben egyáltalán nem vagyok biztos. Mosolyogva bemutatkozott, és állva nyújtott kezét, amikor mi hatan bemutatkoztunk neki. Azután leültetett minket, ő maga az íróasztal mögé ült.

– Mi szél hozta magukat ide? Mit óhajtanak tőlem?

– Tanácsot, hogy mit tegyünk ebben a politikai helyzetben.

– Azt gondolják, hogy ma még figyel valaki az én tanácsaimra?

Ezen a mondatán meglepődtünk. Egy kis kínos csend következett.

– Az ifjúság figyel önre, Révai elvtárs. Szeretnénk megérteni a világot, és hogy most mi történik velünk.

Révai sóhajtott, azután nekikezdett, piros töltőtollával játszadozva. Teltek a húszpercek, a félórák, az órák. Lenyűgöző volt, amit művelt. Gyakorlatilag elmondta az európai kulturális és politikai fejlődés áttekintő vázlatát. Ebből vezette le a jelen problémáit. A titkár nő többször benézett, de Révai egy intéssel kiharcolta. Egyrészt büntudatosak voltunk, hogy nem mentünk el idejében, de ez lehetetlen volt. Másrészt meghatódtunk, hogy ennyire komolyan vesz minket, és érdemesnek tartja, hogy ilyen sokáig foglalkozzon velünk. Harmadrészt még soha nem találkoztunk a sokoldalú és mély műveltség ilyen áradásával.

Amikor befejezte, mély csend lett. Nem tudtunk megszólalni. Nyilván el is akart kápráztatni minket. Hát, volt mivel. Végül én szólaltam meg.

– Köszönjük, Révai elvtárs. Ilyen fantasztikus előadást még soha nem hallottunk. Meg vagyok zavarodva. Éppen ezért, kérem, engedjen meg egyetlen kérdést.

– Kérdezzen nyugodtan.

– Egy ilyen káprázatos műveltségű politikus, mint ön, hogyan rendezhette meg a Felelet-vitát?

És akkor egyszerre minden megváltozott. Révai kihúzta magát, tűz lobbant a szemében, a hangja legalább egy oktávval magasabb és élesebb lett.

– Az elvtárs talán vegetáriánus?

Szorongva nemet intettem.

– Szóval húst is eszik. Hát vegyék tudomásul, hogy én sem vagyok egy politikai vegetáriánus. Én a politikában húst is eszem!

Felállt.

– A vizontlátásra.

1972-ben az Akadémia II. osztálya keserves kinnal szült egy kompromisszumot: a különböző klikkek közül egyik sem volt elég ahhoz, hogy a saját emberét nyomja a Magyar Pszichológiai Szemle főszerkesztői karosszékébe, viszont egymás jelöltjeit azért meg tudták buktatni. Én voltam a kompromisszum. Semmilyen falkához nem tartozó, magányos, ártalmatlan kóbor farkas, aki beéri napi konkokkal, csak hogy legyen a bendőjében valami. Más vadászterületén nem vadászik, egyáltalán sehol sem vadászik, mert szakmailag eléggé eklektikus és arctalan. Klinikus is meg kriminálpszichológus is, meg a művészetek éppen annyira érdeklík, mint Buddha. Tévészár, ismeretterjesztő könyvecskék írója, nőcsábász, az olcsó, de mutatós karrier hajszolója, a pártnak is kedves. Ideiglenesen jó lesz, azért van a szerkesztőbizottság, hogy rajta tartsa a szemét. Ez az ideiglenesség tizenyolc évig tartott.

Azonban megválasztásom után volt egy intermezzo. Néhány nap múlva felhívott Mátrai László, a II. osztály elnöke, és telefonon arról tájékoztatott, hogy, a pszichológiai élet

újonnan megválasztott funkcionáriusainak a listáját átböngészve, Aczél engem határozottan kihúzott, és egy, különben rokonszenves kollégám nevét írta be. Sajnálkozását kifejezve, nyomatékosan kért, hogy ne tiltakozzam, fogadjam el a helyzetet.

Kérését teljesíteni nem állt módomban. Egyrészt, ha híre megy a dolognak, mindenki belém akarja majd törölni a cipőjét. Másrészt feldühödtem. Én nem pályáztam semmire, de egy testület megválasztott. Miféle önkényűri viselkedés ez? Aczél Györgyöt személyesen nem ismertem. Így hát írtam neki egy levelet, aminek az volt a lényege, hogy nem reklamálhatok azért, hogy miért nem én vagyok például a kultuszminiszter, de ha kineveztek, majd kirúgnak, akkor megkérdezhetem, hogy miért is. Utána szorongani kezdtem. Mit kötekedek én egy diktatúra kulturális vezérével? Mennyi esélyem van? Felhívtam főnökömet, Gerlóczy professzort. Odavolt, sopánkodott. De hát a kocka el volt vetve.

Futár. Időpont. Vár a pártközpontban. Előző este nyomorult hangulatban voltam. Miféle lavinát zúdítok magamra? S akkor eszembe jutott örök menedékem, Thomas Mann. Valahol azt írja, hogy az ember élete nem annyira individuális, mint gondolja. Egyéni variációban újraéli az emberiség örök mítoszait. Hát akkor ideje megkeresnem az én mostani helyzetemnek mitológiai modell-

jét. Hirtelen megvilágosodtam. „*József beszél a Fáraó előtt.*” Már sejtettem a történet végét is: be fognak aranyozni. Megnyugodtam.

Pontosan ott voltam. Bevezettek hozzá. Bemutakoztam. Magasabbnak képzeltem. Leültetett, ő maga eldől egy fotelben, lábait kinyújtva.

– Hallgatom, Popper elvtárs – mondta meglepően mély hangján.

Megismételtem, amit a levelemben írtam. Ebben a helyzetben nekem magyarázat jár. Hallgatott. Azután kelletlenül kérdezgetni kezdett. Kelletlenül válaszolgattam. De valahogy egyre jobban belemelegedtünk. Kávét, üdítőt hozatott. Főként a pszichológiáról volt szó, azután a munkásmozgalomról a 20. század közepén, végül már a világról, amibe beleszülettünk. Egyre mosolygósabbá vált. Egyszer csak azt mondta:

– Elnézést, Popper elvtárs. Engem a munkatársaim rosszul informáltak önről. Természetesen ön a folyóirat főszerkesztője.

– Köszönöm, Aczél elvtárs. Nem azért jöttem, hogy főszerkesztő legyek. Nekem bőven elég, amit ön mondott. A folyóiratot most már hagyjuk úgy, ahogy van.

Kiabálni kezdett.

– Mit érzékenykedik? Primadonna maga? Tudja, hogy telt el az én életem? A Rákosi azt mondta: nem rossz ez az Aczél. Mindenki előre megsüvegelt a pártközpont folyosóján. Két nap múlva még a tekintetemet is elkerül-

ték. Tudtam, hogy Rákosi valahol azt mondta: Hát... Az Aczél... És hümmögött.

Folytatta.

– Mégis mit gondolt énrólam? Mi a kifogásom ön ellen?

– Talán a pszichoanalízis...

– Ugyan már! Ők legalább szóba állnak a beteggel, és nemcsak tablettát nyomnak a szájába.

– Hát akkor talán Gegesi meg Cseterki miatt.

– Feltételezi rólam, hogy magán rúgom vissza, ami bajom van Cseterkivel?

– Nőügyek?

Erre igazán dühbe jött.

– Franciskánus szerzetesnek néz engem? Tudja, mi a különbség közöttünk? Én egy pesszimista ember vagyok, és nem bízom abban, hogy egy második házasság jobb lenne, mint az első. Hát megmaradok a feleségem mellett. Ön optimista, és reméli, hogy minden új kapcsolata, házassága jobb lesz, mint az előző. Szexuális értelemben visszaél főnöki hatalmával a munkatársnői felett?

– Nem szoktam.

– Hát akkor hagyjon békében. Mi közöm a magánéletéhez?

Másnap délelőtt izgatottan hívatott Gerlóczy professzor. Reggel felhívta Aczél.

– Kérem, az ön egyik munkatársáról rosszindulatú pletykákat terjesztettek, amiben rám is hivatkoztak. Szeretném elkerülni,

hogy ebből bármilyen hátránya származzon. A pletykákból semmi nem igaz, Popper a legteljesebb bizalmamat birtokolja.

A világ legrapszodikusabb lelkét mondhat-ta tulajdonának, és igencsak bizonytalan emberismeretet. Ez öröklött mozgalmi kór volt. A kommunisták sosem értették meg a karakter kategorikus imperativusát, sem azt, hogy egy tehetséget mire érdemes használni. Véleményük valakiről mindig az illető múltjának latolgatásából és viselkedésének, főleg szavainak felszínes mérlegeléséből állt össze. Az elvhűség látszatának mérgezettjei voltak, és ezzel jelentős hátrányba kerültek mindenkivel szemben, aki az érdekek általi motivált-ságra figyelt. Többek között ebből eredt a katolikusokét meghaladó intoleranciájuk, eretnekképző aktivitásuk, a mozgalom kegyetlen, önpusztító leszámolásai a legjobbakkal, kóros érzékenységük és halálos dühük a másik jó kommunistával szemben, aki kicsit másképp gondolkozott.

Különben is furcsán gondolkoztak. Aczél is megjárta az ÁVH kihallgatószo-báit, Rákosi börtönét. Megkínózták, megalázták. És megmaradt kommunistának. Teljesen el tudta választani a sztálinizmust és a kommunizmust.

Persze körülötte is néha meghökkentő hólyagok tenyésztek tanácsadóként, és meggyőzték dermesztő baromságaikról. Ebben talán szerepet játszott az autodidakta örök szorongása a diplomás ökörrrel szemben. Per-

sze Aczél nagyon intelligens volt, és hamar rájött, hogy csőbe húzták. Ilyenkor – ha lehetett – habozás nélkül korrigált, de gyakran ezt csak a párt presztízsenek a rovására lehetett volna megtenni, amit Aczél természetesen mindenképp preferált.

Kapcsolatunk ezért hullámzó volt. Néha kedvelt, néha utált. Ezzel mások is így voltak, akik meggyőződéses, jó kommunistának tartottak, de megzavarta őket érdeklődésem a hit, a vallás, a távol-keleti bölcselet, a keresztény misztika és a zsidó hagyomány iránt. Ha az utálat kerekedett felül bennük, akkor minimálisan extravagáns polgári mutációnak láttak, vagy azon törték a fejüket, hogy szovjet, angol vagy izraeli ügynök vagyok-e.

Aczél gondolkodását nem ilyen blőd sablonok vezették, de tudománypolitikai szempontokból nézeteimet, viselkedésemet sokszor problematikusnak látta. Például nehezen bocsátotta meg, hogy tagja voltam annak a doktori bizottságnak, amelyik egyik fő kedvencének a disszertációját megbuktatta. Nemcsak ő, de közvetlen munkatársai is ebben valami túrhetetlen és pártellenes gengszterizmus megnyilvánulását látták, és miután nem tudhatták, hogy a bizottság tagjai közül ki hány ponttal szavazott, sommásan valamennyien a nép ellenségeivé váltunk, amit egy hozzá közelálló a „*gazemberek!*” szó beüvöltésével fejezett ki. Ez a stílus nem volt szokásos a Magyar Tudományos Akadémián.

De hát az idő múlt. Mikor az első színdarabomat játszották, Aczél eljött a premierre, és Kádárnét is magával hozta. Kádárné pici, de nagyon elszántnak, keménynek tűnő, visszahúzó néni volt, mintha kicsit feszengett volna a számunkra külön berendezett fogadószobában. A szünetben némileg ellenségesen kérdezte:

– Ez, ugye, olyan polgári szerelem-féle? Aczél azonban formában volt. Félrehúzott.
– Na, mit szolt a nő?

Baranya megyei párttitkár korából ismerte a darabot ihlető színésznőt.

Még azt is mondta:

– Ha maga így tud írni, akkor miért pszichológus?

Azután hosszú ideig megint semmi. Közben kétszer sikerült felbosszantanom, valamilyen értekezlet szünetében. Elmeséltem neki, hogy a leányfalui kis vityillónk köré kacsalában forgó paloták épültek. A fűszeresé, a tisztítósé, a butikosé, az autószerelőé. A szomszédból átjött egy kisfiú, játszani a lányunkkal. Körülnézett, azután azt kérdezte tőle:

– Ti ilyen kutyaólbán laktok?

– Tudja – mondtam Aczélnek –, én nem szeretem az arisztokráciát. Magamat tartom arisztokratának, mert én csak a szellem arisztokráciáját ismerem el. De ha már lennie kell fölöttem pénzarisztokratáknak, akkor az Esterházyakat jobban szeretem, mert nekik volt hozzá modoruk és kultúrájuk.

Más alkalommal pedig – már elég közel a rendszerváltáshoz – arról vitatkoztam vele, hogy szerintem az ország egy része pártfegyelemben él, a másik része liberális demokráciában. Ezt a feszültséget nem lehet sokáig elviselni. Baj lesz!

Két lánya volt. A kisebbik, aki a börtön utáni gyerek volt, szeretett volna nálam dolgozni. Nagyon kedveltem, de mégsem vállaltam az Aczél lány ottlétével járó komplikációkat és szakmai kajánkodást. Pedig igazán távol állt tőle minden kádergyerek-attitűd. Még a papa nevét se viselte, hanem az asszonynevét használta.

Amikor Aczél megbukott, és egy rövid időre a Társadalomtudományi Intézet igazgatója lett, majd rövidesen nyugdíjba került, szólta neki.

– Jöhetsz.

És jött. Leköszönésemig nagyszerűen dolgoztunk együtt. Morálisan az egyik legtisztább ember, akit ismerek.

Ő mesélt arról, hogy apja lassan elmagányosodik. Felesége – Csathó Zsuzsa ortopéd professzor – akkor már nem élt. Leginkább az emlékeiért jártak hozzá újságírók, történészek, filozófusok. Meghívtam vacsorára. Eljött. Én főztem, és kőkeményre sikeredett a tandori csirke. A hangulat feszélyezettsége gyorsan oldódott. Gonoszul megkérdeztem:

– Miért csinált akademikust Lukács Juszufból?

Lukács Juszuf a Filozófiai Intézet igazgatója volt, és egyetlen ember, aki a Kútvolgyi kórházban egy orrsövényműtétbe belehalt.

– Mert azt szerettem volna, hogy bukásom után is legyen egyetlen ember, aki visszaköszön nekem. Hát látja...

Ettől kezdve gyakran meghívott. Volt, hogy családi ünnepre is. Igencsak kedélyes összejevetelek voltak, gyerekekkel, unokákkal, némely barátokkal. De kettesben is sokat beszélgettünk. Egyszer elloptam egy ötletét. Oroszszágról volt szó, arról, hogy miért olyan nehéz megérteni az oroszok gondolkodásmódját.

– Tudja, Popper elvtárs, az oroszok egy része földrajzilag Európához tartozott ugyan, de szellemileg soha.

– Miért nem?

– Mert Oroszországban nem volt a szó klasszikus értelmében reneszánsz. A reneszánsz megállt Mátyás király udvaránál. Az ortodox egyháznak nem kellett megküzdenie egy lutheri erejű reformációval. Mindez gyökeresen átformálta Európa gondolkodását, erkölcsét. S legvégül, nem volt pápaság és császárság harca. A cár megmaradt az egyházi világ fejének. Az ő karizmájából sugárzott Leninre is, Sztálinra is.

Írtam erről, és nem említettem meg a nevét. Most is szégyellem.

Egyszer megszólalt nálam a telefon:

– Popper elvtárs, egy érdekes ember van nálam. Ha akar vele találkozni, jöjjön át.

A rendszerváltás évében voltunk. Átmentem. Az érdekes ember Napoletano volt, az Olasz Kommunista Párt főtitkár-helyettese. Nem keltette egy megtört ember benyomását. Nagyokat röhögött.

– Folyton mondtuk nektek, hogy szakadjatok le Moszkváról. Persze a ti földrajzi helyzetekben... Derék, hogy legalább ügyesen elmentetek a szovjet engedékenység legvégső határáig. Ami után már csak a Varsói Szerződés csapatainak bevonulása lett volna hátra, mint a cseheknél. Ez Kádárt dicséri.

– És a mozgalom jövője?

– Húsz-harminc évre elbaszták az oroszok.

– Nem lehetett előre látni?

– Dehogynem. Csak tenni nem lehetett semmit. Nézzétek... amikor a nyugati államokban már jelentősen jobban éltek az emberek, mint a szocializmusban, akkor megint a mozgalom erkölcsi alapja. S ez a folyamat tovább erősödött. Amikor szocialista ország először vert le nemzeti szabadságmozgalmat. Eritreában. Amikor két szocialista ország háborúzott egymással. Kína és Vietnam. Ezek már a sztálinizmus halálharangjának kondulásai voltak.

– És mit hoz a közeljövő?

– Nyugaton most majd szélesebben felszámolnak minden szociális védőhálót, ami sok profitot nyelt el. Újra szétnyílik az olló a nagyon gazdagok és a nagyon nyomorultak között. Ez az ősidők óta örökkön visszatérő

probléma. Sok mindent hozott már létre ez a feszültség. Például többek között a kereszténységet is.

– És?

Nagyot nevetett.

– És egyszer csak valahol, Londonban, Párizsban, Bécsben vagy Bonnban, egy sötét kis szobában megint összeül néhány égőszemű fiatalember, és az egyik írni kezdi: Kísértet járja be az Egyesült Európát... De ezt mi már nem érjük meg.

Könyörögtem Aczélnak, hogy hozzuk le fakszimilében néhány szélső jobboldali politikus neki írt ajánlásait. Azt felelte, hogy ő nem él ilyen eszközökkel. Akkor már nagyon beteg volt, fájdalmak gyötörték.

Végrendeletében megtiltotta, hogy temetésekor szónokoljanak. Azt kérte, valaki olvassa fel Kosztolányi Halotti beszédét. Nem akadt színész, aki vállalkozott volna rá, még a cirógatottak között sem. Aczél sírját egy új politikai félelem fuvallata lengte körül. A verset egyik lánya olvasta fel. Hóvihar zúgott. A sírnál az emberek toporogtak és dideregtek. Hideg volt kívül és belül.

Valaki a régi Olümposzról

Arra a kérdésre, hogy a Sorbonne-on szerzett diplomájával miért él Magyarországon, Mérei Ferenc azt felelte:

– Ha egy nyugati kultúrájú zsidó nem félti a bőrét, akkor nincs számára értékebb hely, mint Magyarország. Ebbe az országba, szünni nem akaróan, háromféle kultúra tör be és keveredik: a nyugati, a keleti és a balkáni.

Franciaországból időben hazatért, hogy orosz földre vihessék munkaszolgálatra. Onnét tért vissza 1945 tavaszán mint a hadra kelt Vörös Hadsereg századosa, a sereg magyar nyelvű lapjának a munkatársaként Illés Béla főszerkesztő mellett. Igazgatója lett a Fővárosi Pedagógiai Intézetnek. A pszichológia és főként a pedológia ellen indított szovjet ideológiai offenzíva hatására kidobták. Később, egy interjúban Szilágyi János megkérdezte, hogy miért fordult szembe a Rákosi-rendszerrel.

– Mert bántottak – felelte vidor őszinteséggel. – Ha nem bántottak volna, nem kerü-

lök szembe velük. Sajnos, későn kaptam az információt a szovjetben végbement ideológiai változásokról. Lekéstem a csatlakozást.

– Hogyan élt a hatalmával, amíg módja volt rá?

– Rosszul. Nagyon rosszul.

Ez a beszélgetés a kegyetlen őszinteség riportja volt. Méreinek már nem volt veszteni-valója.

Amikor nem volt a hatalom kedvence és börtönben sem tartózkodott, legtöbbször akkor is úgy tűnt, hogy „büntiben” van. Ilyenkor az Országos Műszaki Könyvtártól kapott oltalmat, és némi megélhetést. Fordítóként dolgozott.

1956. október végén híre ment, hogy a bölcsészkaron szervezi a Nemzetőrséget. Egy barátommal felkerestük. Lapos, talán kissé sunyi tekintettel mért végig minket.

– Hozzám akkor jöjjetek, fiúk, ha a ti nyakatokban is lóg... egy olyan gitár, ahogy ti mondjátok.

– Mérei elvtárs! Az oroszok Tökölön és Soroksáron vannak!

S szólott a Vörös Hadsereg egykori századosa:

– Elverjük őket, mint a kétfenekű dobot!

Úgy tűnt, hogy extázisában nem teljesen beszámítható.

Azután megint a Műszaki Könyvtár, és 1958-ban tíz év börtön a magyar értelmiség segélykiáltása Európa értelmiségéhez vagy

hasonló című dokumentum külföldre juttatásáért. Több tanítványa vele bukott, például Nemes Lívia, Kántás László is. Négy évet ült nagyszerű emberek, például Göncz Árpád, Litván György társaságában. A szóbeszéd szerint még klubot is alapítottak, oda nem vették be Gönczöt, mert ő nem hedonista alapon ült a sitten.

Kiszabadulása után a szakma többsége elkerülte, mint a pestisest. Első nyilvános szereplésére a Gegesi Kiss Pál igazgatása alatt működő SOTE I. Gyermekklinika Pszichológiai Osztályán került sor, P. Liebermann Lucy híres kudarc-szemináriumán. Ezen a szemináriumon csak elméleti anyagot vagy kudarcba fulladt pszichoterápiát lehetett referálni. Sok külső kolléga is szerepelt ezeken az estéken: Szalay Sándor, Koronkai Bertalan, Pertorini Rezső, Hirsch Margit, Farkasházy Menyhért és még sokan mások. Mérei az agresszióról tartott előadást.

Abban az évben ugyancsak P. Liebermann Lucy módszertani szekciójában mondhatta el Mérei a börtönben önmagán végzett álmokísértetét. Hozzászoktatta magát, hogy egy éjszaka többször felébredjen. Így sok álmodott fülön csípni. Megtanult a sötétben írni. Csak a manifeszt álmotartalmakat elemezte szociometrikus módszer szerint: kivel, hány-szor álmodott. Kezdetben álmainak főszereplői az otthon maradottak voltak: felesége, lányai, szerelmei, barátai, munkatársai. Ám

egy fél év után megritkult előfordulásuk, és helyüket a smasszerek, a zárkatársak, a nevelőtiszt és a börtönorvos foglalták el. Szabadulása után megint kellett néhány hónap, amíg álmainak szereplői újra a civil élet figurái lettek.

A végtelenül ostoba kormányzat csak arra vigyázott, hogy ez az ember, akit Isten már fogamzásakor professzornak és tudósnak teremtett, nehogy a felsőoktatás közelébe kerülhessen. Ezért az Országos Ideg- és Elmegyógyintézet pszichológiai laboratóriumát bízták rá, amit Mérei rövid idő alatt az ország legtekintélyesebb klinikai pszichológiai műhelyévé fejlesztett, klinikai szakpszichológusokat képező, nem hivatalos, posztgraduális egyetemmé. Mérei laborjában, tanfolyamain gyakorlatilag minden diák és fiatal oktató megfordult.

– Tudod – mondta egyszer –, az én pedagógiai tehetségem abban van, hogy a legfajább embert is be tudom valamilyen szakmai tevékenységre programozni.

A nők mind szerelmesek voltak belé. Ezek a szerelmek nem voltak titkosak. A lányok feljártak Méreiékhez, és ha valami kongresszus vagy pszichoterápiás hétvége adódott, mindig a lányával ment közös szobába, aki aztán cserélt a kitüntetett hölgygel. Ama bizonyos őszinteség-interjún mondta Szilágyi Jánosnak.

– Nagyon-nagyon hálás vagyok a felesé-

gemnek, mert gyönyörű házasságtöréseket tett nekem lehetővé, igen kevés büntudattal.

Ugyanekkor Szilágyi megkérdezte tőle:

– Tanár úr! Mindenütt Mérei zsenialitásáról hall az ember. Hol a nagy mű?

– Kedveském, nincsen nagy mű. Nincs is rá szükség. Néhány gondolatom, felismerésem bekerült a nemzetközi pszichológiai élet vérkeringésébe, és ez elég. Nálam másról van szó. Én a pszichológiában tanultam meg a tudománynak és a művészetnek azt az érintkezési pontját, szintetizálási lehetőségét, ami kielégített.

Egyszer a lakásán csodálkozva nézegettem azt a sok száz fényképet, ami dolgozószobájának a falait borította.

– Tudod – mondta –, szeretek emlékezni. Meg aztán... Akit túlél az ember, azt legyőzte. Még ha a saját bátyja is. A fényképek között vannak a győzelmi trófeáim.

Két nagy összeveszésre került sor közöttünk. Az egyik a Zazzo-könyv miatt robbant ki. Magyarországon talán először jelent meg egy kötetnyi Zazzo-tanulmány. Én lektoráltam. A könyvhöz Mérei írt bevezetőt. Lektorai minőségemben kifogásoltam a Mérei-tanulmány egyetlen mondatát. A Gondolat Kiadó zengett Mérei dühös ordításától.

– Te Popper! Te rosszabb vagy, mint egy sztálinista cenzor. Mit képzelsz te magadról? Te az én szövegemet kifogásolod?

– Figyelj ide, Feri. Ne kiabálj velem. Én

ezért a lektorálásért háromezer forintot kapok. Megvagyok nélküle. Visszaadom a megbízásomat. De, tudod, akad Magyarországon pszichológus, aki csak azért rohan taxival a pártközpontba, mert nincs helikoptere, hogy bemószerolhasson:

– Nézzétek, alig jött ki Mérei a sittről, már megint miket ír! – Ez neked se tesz jót meg a pszichológiának sem.

Még dohogott egy sort. Aztán:

– Na, mutasd azt a mondatot!

Az a mondat valahogy így hangzott: „*A kommunista tudós nem annyira műveli a tudományt, mint inkább kritizálja. Ezért szerepe a kasztráléhoz hasonlít.*”

A második összeveszés bonyolultabb volt. Közös barátunk, Gera György író és műfordító valamint felesége, Réti Andrea nagy francia vacsorát rendeztek. Volt csiga – már hetek óta gyűjtötték a közeli erdőkben –, volt békacomb, kagyló, minden, ami szem-szájnak ingere. Gera abban az időben a Le Monde magyarországi tudósítója volt.

Én késve érkeztem. Mérei az egyik pamlagon ült, és szorgalmasan barátkozott egy fekete címkes cseresznyével. Maga mellé parancsolt.

– Popper, ülj csak ide!

Odaültem, és én is cseresznyézni kezdtem, hogy behozzam a lemaradásomat.

– Mondd, Popper, tulajdonképpen ki vagy te? Gyakorló klinikus? Tudós? Literary gentleman? Esszéíró? Ambiciózus kis politikus?

– Mi ezzel a baj? Picassónak is voltak igen eltérő korszakai. Sokféle stílusban festett.

– Igaz. Csakhogy én nem látom benned azt a picassói tehetséget, ami ezt megengedheti magának.

– Hát akkor mondjuk azt, hogy én egy Magyarországra szakadt indiai jogi vagyok. Eltévedt inkarnáció.

– De akkor miért kérsz részt a hatalomból? Azt utálok benned és a Kunban, hogy részt kértek a hatalomból, miközben az elit és finnyás uraságokat játsszátok. Biztos a világot sem akarod megváltani.

– Nem, Feri. Én még magamat sem tudom megváltani.

– Akkor nincs jogod semmiféle hatalomhoz.

– Szóval választanom kell?

– Választanod!

– Te választottál?

– Választottam.

– És hű maradtál a választásodhoz?

Akkor már indulatos lett. Talán mindketten föl is álltunk. A csodálkozó szemű pipik és a Mérei-görlök aggodalmas pofával vettek körül minket.

– Tudd meg, hogy hű maradtam. Amikor ti mind behúztátok a fületeket és a farkokat, én, Mérei Ferenc álltam ki a magyar értelmiség becsületéért.

– Feri, csak nem a peredre gondolsz?

– Arra gondolok és a börtönben töltött évekre.

Eddigre bennem is sok alkohol volt. Aljas-sá váltam.

– Tudod, Feri, te tulajdonképpen nagy há-lával tartozol a bíróságnak. Ha én lettem volna a bíróság elnöke, az első öt percben meg-öltelek volna!

– Mit beszélsz?

– Felolvastam volna: A Népköztársaság Bírósága államellenes tevékenység ügyét tárgyalja. Elsőrendű vádlott X, másodrendű vádlott Y, harmadrendű Z... tizenhetedrendű vádlott Mérei Ferenc, akinek a cselekménye olyan jelentéktelen, hogy a bíróság eltekint ügyének tárgyalásától. És akkor te a szívedhez kapsz, és infarktusban elhalálozol.

Diadalmasan néztem körül a részeket hülye mosolyával. Ám Mérei reagálása kijózanítóan váratlan volt.

– Igazad van. Ezzel az átkozott hiúságommal egy életen át nem tudtam elkészülni.

Megfordult és otthagyt.

Lélekben ott feküdtem leütve és kivégezve.

Kétségbeestem. A sárga földig leittam magam. Halványan arra emlékszem, hogy egy idegen lány előtt térdelek, ölébe hajtom a fejem, és életem kínos titkairól gyónok neki. Máig nem árulták el nekem, hogy ki volt az a lány. Lefektettek aludni. Hajnalban magamhoz tértem. A buli még tartott, de már fáradt volt a hangulat. A leevett asztalhoz tartottam. Egyszer csak mellém lépett Mérei. Két stam-

pedli cseresznyét hozott. Az egyiket a kezembe nyomta.

– Ne bántsuk egymást. A lényeg egy. Mindketten arra tanítjuk a fiatalokat, hogy az embernek joga van az életörömhöz. Proszit.

Ittunk. A látóhatár kitisztult. A kitaruló hajnali ég alatt megvillant valami, talán a halhatatlan olümposzi istenek mosolya.

Élete utolsó éveiben életművéért megkapta a „tudományok doktora” fokozatot, idétlen jóvátételül a múlt bűneinek. Azután jött egy agyvérzés, amiből gigászi akarattal összeszedte magát. Újra megtanult rágni, beszélni tanítványainak, különösen Illyés Sándornak a segítségével. De már csak árnyéka volt egykori önmagának. Akkor egy portréfilmet készítettek róla, törekennyé vált öregemberről, akinek lényén még mindig átfénylettek a szellem generálásának arany csillagai. Jóval a halála után, a Bálint-házban vetítették egyszer ezt a filmet. Mellettem ült Falus Ferenc orvos, nagydarab, nagyon férfias, szép fiú. Mérei tanítványa. Amikor világos lett a teremben, azt mondta:

– Legalább jól kisírtam magam.

A szakmai trónutódlás kérdése sokáig vitatott volt két legismertebb tanítványa között. Én, az outsider úgy véltem, hogy utód nélkül ment el. Méreiről mindig Leonardo da Vinci egyik tanítványának, Cesare da Sestónak a szavai jutottak eszembe.

– Leonardo tanítványai. Mi szegények.

Csirkék sásfészekben. Ő buzgón magyarázza nekünk a repülés szabályait, és mi minden utasítását betartva mozgatjuk a szárnyacskáinkat. Csak éppen felrepülni nem tudunk.

Temetésekor, az óbudai zsidó temetőben, Bagdy Emőke és – ki tudja, miért? – én helyeztük el sírjára a Magyar Pszichológiai Társaság koszorúját. Úgy tudom, Mérei ateista volt. A legtöbb, amit remélhetünk, hogy diszkréten elfordulva mosolygott rajtunk.

Őrző a strázsán

Valamikor a hatvanas években két fiatal férfi ment a Börzsöny erdei útjain Kisínóc felé. Egy szőke, kövér és egy kopasz, szemüveges, ugyancsak hízásnak induló. Tornacipő volt rajtuk és gatyá. Ruhájukat nejlon-szatyorban vitték a hónuk alatt. Hatalmas eső zuhogott. Meztelen felsőtestükön patakokban folyt a víz. Beszélgettek.

– Nem! – mondta a szőke. – Nincsen frigid nő, csak rosszul megbaszott.

A szemüveges megállt. A szőke már jócskán elhagyta, amikor utána kiáltott:

– Pista! Várj meg.

A szőke férfit Keleti Istvánnak hívták. Volt a Szkéné tótumfaktuma, építkezésen melós, munkavezető, a Népművelési Intézet retorikatanára, a Pinceszínház atyja, az Arany János Színház igazgatója. A színházi körökben örök dilettáns, tanítványai életében az elmúlhatatlan, aranyos Pista bácsi, barátai számára a röhögő és röhögtető guru. Egyszóval igazi garabonciás.

Egyszer benéztünk az egyik nagy színház próbájára. Pista felfedezett a színpad egyik sarka fölött egy érdekes ornamentikus valamit.

– Mi az ott? – kérdezte.

A rendező a vállát vonogatta.

– Tudja az ördög. De olyan jól mutat. Nem?

Pista megfordult és kifelé indult. Csak kint morogta:

– Jól mutat. Ez a színház halála!

Tizennyolc évesen elvitték munkaszolgálatra mint római katolikus vallású zsidót. Tabi Lászlóval ellentétben, neki az volt a túlélési alapelve, hogy mindenre jelentkezett. Mindegy volt neki, hogy szakácsot, orvost, földmérnököt vagy lakatost kerestek, mindenre fölnyújtotta a kezét. Haza is úgy jött Ukrajnából, mint Tabi. Neki ugyan nem volt fenék nélküli vödre, de volt egy kérdése:

– Kovács szakaszvezetőnek hozok üzenetet. Hol találom?

Mindig megmutatták neki, hogy merre látták legutóbb. Ezzel a módszerrel ért Kijevből Budapestre. Pechjére át akart menni a Margit hídon.

– Hé, hova megy? – kiáltottak rá.

– Budára.

Nem tudta, hogy fel van robbantva a híd. Elfogták. A nyilasok belőtték a Dunába, pedig erre nem is jelentkezett. Ám zseniális érzéssel, egy töredék másodperccel korábban dőlt a vízbe. Így is érte lövés, de nem halálos. Megmenekült.

Elhatározta, hogy soha többet nem lesz katonára. Farkas Mihály mégis behívóparancsot küldött neki. Nem ment el. Jött még egy. Nem ment el. Jött egy harmadik, azon már piros csík is volt. Nem ment el. Legvégül, hajnalok hajnalán becsöngetett egy rendőr.

– Parancsom van, hogy bekísérjem sorozásra.

– Ilyen korán?

– Nagyon messze van a laktanya. A város másik végén.

– Csak nem gyalog akar menni?

– Hát, ha magának van pénze villamosra, azzal is mehetünk. Engem ingyen visznek.

Így aztán rettenetes korán érték oda. Keletit átvette egy álmos szolgálatvezető őrmester, beírta egy nagy könyvbe, és ráfordult:

– Itt várjon.

Keleti várt vagy másfél óráig. Akkor bejött egy ember.

– Itt lesz a sorozás?

– Valószínűleg – mondta Keleti –, mert engem ide hoztak.

A pasi az órájára nézett.

– Még csak fél nyolc van. Kiugrom egy stampedli kevertre.

Pista elképedt. Ja, innét ki lehet menni? Erre nem gondolt. Azonnal hazament. Soha többé nem jöttek érte. Már átvették.

Az ötvenes években kirúgták a rádiótól. Állítólag azért, mert mint rendező Shakespeare-t főiskolai hallgatókkal játszatta, saját

darabjait meg Kossuth-díjas színészekkel. Vagy másért, ki tudja?

Mindenesetre segédmunkásként ment el valami építkezésre. Birta, nagyon erős volt, valamikor Kelet-Magyarország ifjúsági ökölvívó bajnoka. Ám hamar felismerték, hogy írástudó, bevitték az irodára, és nemsokára munkaügyi osztályvezetőt csináltak belőle.

– Honnét értettel hozzá?

– Sehonnét. De volt ott elég ember, aki értett.

– És te?

– Kiraktam egy csomó Shakespeare-t az asztalomra, és olvastam. Soha senki nem szólt semmit, mert nem stikában olvastam a fiókból, hanem nyíltan és öntudatosan. És az értekezleteken mindig bíraltam, de csak jelentéktelen dolgokat. Például felálltam és tiltakoztam, hogy a büfében nagyon száraz a zsemle. A dolgozók friss zsemlet érdemelnek!

– És?

– És ebből tudták, hogy áll mögöttem valaki. És még inkább békén hagytak.

– Fantasztikus.

– Nem mondom, néha előkerült valami nagyfejű, és megkérdezte:

– Keleti elvtárs! Magát én mindig olvasni látom. Hogy áll a munkájával?

– Elnök úr! Van valami panasz a munkámra?

– Dehogy, Keleti elvtárs. Csak éppen megkérdeztem.

Kompenzációként külön jutalmat kaptam. Ezer ember közül talán egynek van annyi esze, hogy megkérdezi:

– Mondja, van magának itt munkája egyáltalán?

Sok éves szünet után egyszer összefutottunk az utcán.

– Mit csinálsz mostanában?

– A Népművelési Intézetben vagyok. Szakszervezeti vezetőket tanítok retorikára.

– Ezt hogy csinálod?

– Először is tartok nekik egy kétórás előadást.

– Miről?

– Teljesen mindegy. Tudod, az első órában azon töprengenek, hogy miből is élnek emberek. A második órában azon méláznak, hogy persze, egy zsidó.

– És azután?

– Azután kiosztok nekik újsághíreket. Az a feladatuk, hogy formás kis beszédben mondják el a tartalmát. Például odaadom, hogy Darvas József megnyitotta az Írószövetség közgyűlését. Ezt körülbelül így mondja el a hallgatóságnak:

„Kedves elvtársak! Nagy kulturális esemény történt. Megnyílt az Írószövetség közgyűlése. A közgyűlést maga Darvas József elvtárs nyitotta meg.”

Mire én:

„Nézzé, Darvas József az Írószövetség elnöke. Neki hivatalból az a dolga, hogy meg-

nyissa a közgyűléseket. Tehát a maga szó itt nincs a helyén. Különböen is a magyar nyelvben ezt, hogy maga, csak akkor használjuk, ha maga az Atyaúrsten csinál valamit.” Eltelik az idő.

Keleti lénye arra csábít, hogy portréját egy anekdota-halmazat helyettesítse. Pedig, amikor számára jobb idők jöttek, a Pinceszínházban meghökkenően magas színvonalú szellemi munka folyt – jórészt középiskolásokkal. Goethével foglalkoztak, feldolgozták a Faustot, Shakespeare-darabokat, Ibsent olvastak, Kafka novelláit beszéltek meg. A súlyos témákat Pista bácsi humora érdekessé tette, megértették, hogy örök emberi dolgokról van szó, többek között saját magukról, szüleikről, tanáraikról is.

A lényeg mégsem a művelődés volt. Hanem egy egyedülálló sziget, ahol egyrészt a szabad gondolkodás, az önmagával szembeni szellemi igényesség, a humor, másrészt az önmutogató ájtatosság és a szenteskedés tilalma kevert ki egy sajátos zamatú szellemi atmoszférát.

Annai év elteltével meghökkenve tapasztalható, hogy hány neves színésztől, írórtól, filozófusról, rendezőtől derül ki beszélgetés közben, hogy nemcsak Pista bácsi műhelyéből indultak el, hanem az ő nagyköveteiként működnek a világban.

Keleti próbái legtöbbször beszélgetéssel és tanulással kezdődtek. Ám az, hogy egy fél-

órával azelőtt a Mefisztónak nevezett kísértő lényről vagy korunkról mint Michaeli korszakról beszélt, nem zárta ki, hogy a színpadi mozgásokat próbálva fel ne kiáltson: Ne nézz hátra, jön a farkam!

Profánság? Vagy egy fontos és szent ügy tisztán tartása minden álszent, megjátszott, hazug attitűdtől. Vagyis a leborulás Pista bácsis formája.

Leborulás? Volt egy közös barátunk, közvetlenebb és kedvesebb annál, hogy tanítónknak mondjuk, alázatosabb annál, hogy vezetőnk legyen. Amikor haldoklott, egyszer ott ültünk az ágya mellett. Megrendítő, hogy az illem, a jólneveltségi konvenciók milyen mélyen égnék be az emberbe! Talán azért, mert a kora gyermekorból jönnek? Ő szegény, élet és halál mezsgyéjén tántorogva egyre csak azt ismételte:

– Összepszkoltam a szép tiszta ágyneműt. Összepszkoltam a szép tiszta ágyneműt.

Uramisten! Hát ez a kín a trónusod felé vezető úton? Pelenkás gyötrelmek újraéledése jelzi, hogy közel vagyunk már Jézus atyjának házához? A parinirvánába menet a seggtörlés ügyében vívódunk, Gautama Buddha?

Bizony, bizony mondom néktek, egy haldokló elkísérése a végig a legintenzívebb ateista tanfolyam! Aki ilyenkor hatni tud, ő az igazi Mester. Pista elordította magát:

– Anonim bácsi! A szép tiszta ágynemű arra való, hogy összeszarjuk!

– Igen? – kérdezte éledő reménnyel a haldokló. – Hála Istennek!

Így szolgált a kezdet és a vég, a diákok és az elmenők világában ez a zabálás, nőszerető, istenküldött, aki véget nem érő, ádáz küzdelmet vívott a technikai civilizáció embertelen létszemléletével és a testére halmozódó anyaggal, a hússal és zsírral. Őrző volt. Arisztotelész filozófiai iskolájának szellemi szabadságát, egy korai keresztény közösség alázatát és egy pogány életöröm zabolátlanságát őrizte.

Élet és halál? Ő is azt vallotta, hogy „...középen van a homo Dei állapota, a középen kicsapongás és értelem között – ahogyan helyzete is középen van misztikus közösség és szeleverdi individualizmus között...”

Az ember ura az ellentéteknek, az ellentétek csak őáltala vannak, következésképpen az ember előkelőbb náluk. Előkelőbb a halálnál, túlságosan előkelő a halálhoz: ez elméjének szabadsága. Előkelőbb az életnél, túlságosan előkelő az élethez: ez szívének jámborsága.”

Élete utolsó éveiben lett az Arany János Színház igazgatója. Természetesen rettenetesen fűrták, de ő nem várta meg a végeredményt. Egy metróállomáson halt meg, nyilván önmaga számára is váratlanul. Előkelően másfelé figyelve, letakarva feküdt a fal mellett, miközben közönyösen rohant el mellette a forgalom.

Cyrano rövid reinkarnációja

Irodalmi önképzőkör-félét tartottam a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán, ahol 1957-60 között a tanulmányi osztály tisztviselője voltam. Bárczi Gusztáv jóindulata juttatta nekem ezt a búvóhelyet, miután dacosan nem fogadtam el a központi elhelyezésem, és három évre szóló eltiltást kaptam: nem lehetett az országban diplomát igénylő állásom.

Korán sötétedő őszi délután volt. Két diák kísért vissza az irodámba. Az egyik, keskeny, merev hullapofájú, annyira sovány, hogy úgy tűnt, mintha a bőr rászáradt volna az arcára, a másik sötét tónusú, mosolygós, olyan, mint egy spanyol zsidó. Egyszer csak a sovány megkérdezte:

– Tanár úr hülye?

– Igen – feleltem szórakozottan. – Azt hiszem, igen.

A diák megállt.

– Valami nem stimmel. Én ezt eddig negyvenegy embertől kérdeztem meg, és a tanár

úr az egyetlen, aki nem haragudott és igennel felelt.

A mosolygós továbbindult.

– Menjünk. Ma estére elég volt a baromságaidból. Elnézést, tanár úr, és jó éjszakát.

A mosolygós fiút Montágh Imrének hívták. Rövidesen összebarátkoztam az Imre körül összegyűlt diákcsoporttal: Ranschburg Jenő, Varga Zoltán, Juhász Ica, Neményi Mária, Tóth Szilvia, Kolos Tamás és az infantilis felnőttek, rajtam kívül Palotás Gábor, Popovits Tóni. Kanyó elvtárs, a tanulmányi osztály vezetője csendes rosszallással, Gordosné Szabó Anna igazgatóhelyettes cinkos összekacsintással szemlélte rakoncátlan társaságunkat. Körülbelül ennyien voltunk mi, az illegális szexuális Tanszék. Kidolgoztuk a „*forint pozitív női kebel*” próbáját: álljon a nő ötven centiméterre az ablaktól, nyomjunk rá a mellére egy forintost, és hirtelen engedjük el. Csörren az üvegen? Nem kevésbé fontos találmányunk volt az erekcióméter, bádogedény spárgafüllel, amit az illető testrészre lehetett akasztani, és vizet tölteni bele, hány decit tart meg? A kedves az volt, hogy soha, semmilyen találmányunkat nem próbáltuk ki a gyakorlatban. Mindez csak a zabolátlan erotikus fantázia terméke volt. A banda periferiáján, marginális helyzetben lebegett még egy tanár, Bodrogi Pál, alanyi költő és gombfoci-világbajnok. Emlékére álljon itt két hosszabb verse, amelyeket Montágh drámai erővel adott elő:

Az edényes ember balladája

*Merész, bátor ember
Bejárta a tengert,
A múltkor is megvert
Egy edényes embert.*

Avagy:

A csecsemő dala éjjélkor

*Kicsi nekem ez a bölcső,
Kirúgom az oldalátcső.*

Montágh Imre produkciójában ott élt egyik legfontosabb tulajdonsága: az önmagával szembeni ironia. Igazi művész lelke volt, színpadról álmódott, arról, hogy egyszer igazi közönség előtt, igazi színészként, igazi színházban elmondja Cyrano nagymonológiáját. Sokszor hallottuk tőle: „*Mondhatta volna szebben, kis lovag...*” Egészen a befejezésig: „*Mert magamat kigúnyolom, ha kell, de hogy más tegye, azt nem tűröm el!*”

Pályafutása, ami a Színház- és Filmművészeti Főiskola beszédtanárságáig sodorta, ebből a vágyból indult el. Igazi Cyrano volt. Nagy orrú, de igen szép férfi, a nők szorgosan vetették rá magukat. Mindig derűs, mosolygós, lehetőleg elegáns, ami akkor egy szegény diáknak sok nehézségébe került. Hitetlenkedve és mégis csodaváróan reménykedett, amikor Var-

ga levelet írt Eisenhower elnöknek, hogy küldjön nekik használt ruhát. „*Láttam Elnök Úr képét az Ország Világ című folyóiratban, úgy nézem, természetre hasonlóak vagyunk. Önnek nem számít, de nekünk jól jönne.*” A levelet magyarul írta, feltételezve, hogy a Fehér Házban van tolmács és fordító. Válasz nem érkezett, lehet, hogy ez 56 utóhatása volt. Végül is sokáig elmehetett volna a ruhákért Washingtonba.

Imre örökölt egy búbajos kis garzonlakást a nagynénjétől. Ott élt, mint egy hedonista európai úr. Am egyszer, amikor látogatóban voltunk nála, Palotás felfedezett a fürdőszobában még egy fogkefét.

– Mikor kezdhettek cicomázni magunkat a lakodalomra?

– Gábor, ne hülyéskedj! Egy nagymarosi lány a barátnőm, és színház, koncert után sokszor nem megy már haza, hanem itt alszik. Ennyi az egész.

– Édes barátom – így Palotás –, egy ilyen fogkefe olyan, mint az oroszok hídfőállása a Don-kanyarban. Majd jön még egy bugyi, hálóing, papucs...

S jött. És jött Nellike, akit feleségül vett. és a szép spanyol zsidó férfinak és a szőke szépségű Nellikének megszületett a fia, Balázs. Balázs zseninek született. Újabb és újabb legendák keltek szárnyra róla, a büszke szülők ajakáról. Imrét beragyogta a szakmai siker, az ország legnevesebb logopédusa lett, híres tévésztár, könyvei jelentek meg.

Szakmájában egy bűne miatt kétkedve figyelték működését: azt állította, hogy a dadogás gyógyítható. Minden logopédus ezt állítja, már csak a praxis kedvéért is, de nemigen hisz benne. Ebben a kérdésben Montágh nem volt hajlandó összekacsintani senkivel. S miután valóban jó és érdekes ember volt, tanítványai is nagyon szerették. Mindegyiküknek volt róla valami sztorija. Egyikük – Imre halála után – könnyezve mesélte, hogy amikor bejött első órájára, a tanteremben egy háromméteres piros sálat csavart le a nyakáról. Jó sokáig tartott, a hallgatók röhögni kezdtek. Imre csodálkozó arckifejezéssel, egy meglepett gyermek csodálkozó szemeivel nézett fel rájuk.

– Mi az? Nem láttak még sálat?

S ezt a helyzetet úgy tudta formálni, hogy a diákok gurultak a kacagástól. Tényleg jó színész lehetett volna.

Mégis, e nagy tömegsikerrel, boldogsággal egy időben, valahogy elkezdünk távolodni egymástól. Én is akkor kezdtem „befutni”. Ezért nem gondolom, hogy féltékenyek lettünk volna egymásra. De már nem rendeztünk baráti irodalmi esteket, ahol mindenki elmondhatta kedvenc verseit, és megbeszélhettük filozófiai problémáinkat a létről és a szerelemről. Lehet, hogy csak arról volt szó, hogy szorgos igavonókká varázsolt el minket az élet. Már nem értünk rá egymásra, állandó időzavarban élünk, mint egy pancser sakkozó.

A halála előtti tavaszon mindketten György Júlia-émlékplakettet kaptunk. Együtt jöttünk el az ünnepegről. Imre egyszer csak megállt és ezt kérdezte:

– Mi azelőtt jóban voltunk. Mondd, miért nem találkozunk már?

– Erre felelhetek. Tudod, Imre, te ezelőtt húsz évvel elhatároztad, hogy boldog leszel. S azóta nem múlt el az üdvözült mosoly az ajkad körül. A múlt télen az Avar Szállóban pihentem néhány napot. Lementem reggelizni. Ott ültél, még egyedül, nyilvánvalóan vártad a családodat. Hátradóltél, a lábadat keresztbe vetted, pipafüstöt eregettél, és boldogan magad elé mosolyogtál. Ennyi boldogságot én nem tudok elviselni. Még ha valódi, akkor sem.

Imre sokáig hallgatott. Azután így szólt:

– Te hülye, te! Én egy nagyon szomorú ember vagyok. De mi köze ehhez a világnak? Éjjel sírok a párnámba. Van egy kollégám, mindig zsémbes, haragos, keserű. Azzal gyanúsítom, hogy éjjel a párnájába röhög.

Elköszöntünk. Nem találkoztunk soha többé. Nyáron elütötte a saját autója, megindult hátrafelé egy lejtőn, és Imre megpróbálta megállítani. Hosszú kórházi szenvedés után halt meg. Amikor visszagondolt a bal-esetre, azt mondta:

– Mindjárt tudtam, hogy vége az életnek...

Nem tudom, miért, ezt a mondatát viszem magammal mint legfontosabbat. Látom ma-

gam előtt, ahogy a saját kocsija maga alá gyúrja, hanyatt fekszik a mentőautóban, és az elsuhanó fák koronáját bámulja, gégemetszést csinálnak rajta az osztályon, elveszik tőle a beszédet is. Kipislog a lélegeztetőgép mögül egy-egy csinosabb nővérre, miközben tudja, hogy az életének vége van. Ha van lux perpetua, megérdemli, hogy az idők végezetéig luceat ei!

A hajnal küldötte

Tizenegy éves voltam. Megszűntem én lenni, megszűntem Popper Péter lenni, megszűntem zsidó lenni. Ugyanakkor egy kopaszra nyírt hajú, rövidlátóan pislogó erdélyi katolikus kisleány, név szerint Pongrácz Pétert, akinek meghaltak a szülei, egyik nagynénje áthozott Magyarországra. Elhelyezte egy Pest környéki farmon, kertészinak. A kisleány nagyon izgult, amikor a házinéni párizsis vajjas kenyérral kedveskedett neki, beleharapott, és rosszul lett. Pedig jó humora is volt. A tyúkászatban, ahol az ő kötelessége volt összeszedni a tojásokat, megbarátkozott egy fehér tojással, akit Francinak nevezett el. Félt, hogy levágják. Ezért összeszedett három tojást, és bevitte a konyhára. Azt állította, hogy mindhárom most tojta a Franci, az ő szeme láttára. A konyhások nagyot nevettek. Ilyen vicces kisleány volt. Ilyen hülye kisleány volt.

Volt a farmon egy szobaúr is, aki a bombázások elől húzódott Pest környékére. Az ő szobáját a kisleány takarította, pucolta a cipőjét.

A szobaurat Csík Ferencnek hívták. Olajosan barna bőrű, göndör hajú, olasz származású ember volt. Nagy nyilas. Valamilyen hadiüzemben dolgozott, azért nem hívták be katonának. Két imádott macskával élt együtt, Micuval és Macskóval. Külön kolbászagot fizetett be nekik, de folyton gyanakodott, hogy nem kapják meg. A kisfiút bízta meg, hogy figyeljen. Ha kellett, a kisfiú a fejét vakarta, és Csík biztosra ment.

– Nagyságos asszonyom – mondta a házinéninek, ölében a macskával –, a cicák panaszkodnak, hogy nem kaptak kolbászt.

– No, de kérem – kezdte a házinéni, azonban nem folytathatta.

– Kaptatok kolbászt? – kérdezte Csík, és észrevétlenül belefűjt az állat fülébe.

A macska buzgón rázta a fejét.

Reggelenként, amikor Csíket keltette, a kisfiú jól látta Csík fejének két oldalán Micu és Macskó hegyes füleit. Mindhárman be voltak takarva. Enni is így ettek. Csík közepén ült, a cicák jobb és bal oldaláról lefetyeltek a tányérjába.

Csík néha orgiákat rendezett, furcsa kisasszonyokkal. Ilyenkor a kisfiú szolgált fel, majd sokáig leselkedett, hallgatózott a kulcslyuknál. Képezte magát.

Egy hajnalon a kisfiú a kertben gyomlált. Csík lejött a szobájából és nézte. Azután megkérdezte:

– Tudsz sakkozni?

– Nem.

– Hát van-e bélyeggyűjteményed?

– Bélyegmicsodám? – kérdezte az okos kisfiú.

– Gyűjteményed.

– Nincs. Mi Kolozsvárott növényeket és bogarakat gyűjtöttünk természetrajzórára.

– Ne hülyéskedj. Színházban voltál már?

– Voltam.

– Mit láttál?

– Vitéz Lászlót.

– Hol?

– Hát a búcsúban.

– Az nem színház. Te is jól tudod.

Hallgatva álltak egymás mellett. Akkor Csík lehajolt, vállánál fogva maga felé fordította.

– Zsidó vagy?

– Dehogyan – mondta rémülten a kisfiú.

– Te hülye! Én is zsidó vagyok.

A kisfiú a nyakába borult. Erre a közlésre bármelyik cseles nyilasnak a nyakába borult volna. De szerencséje volt. Csík valóban hamis iratokkal bujkáló zsidó volt. Elmondta, hogy nyolc utcával odébb bérel egy pincét, oda jár, mintha hadiüzembe, munkába menne. A pincében egy csomó zsidót rejteget. Bevitte a kisfiút a szobájába, és megmutatta neki a pisztolyát. Méregfiolákat. Rengeteg gyűrűt, spárgára felfűzve. Mert Csík a gazdag zsidókat megkopsztotta. Saját kis kézi nyomdájában hamisított iratokat, titokzatos

közvetítőktől vásárolt élelmiszerjegyeket, úrlapokat állított elő. Radírból – minta után – minden pecsétet el tudott készíteni.

Megkereste a kisfiú szüleit, ingyen ellátta őket hiányzó iratokkal. Főleg az élelmiszerjegy volt a nagy probléma. Megoldotta.

Azután jött egy augusztusi éjszaka. A kisfiú édesdeden aludt, amikor megzörgették a kamrája ablakát. Legnagyobb rémületére egyenruhás rendőr állt odakint.

– Csíket elfogták – suttogta. – A Margit körúton van, és nagyon verik. Nem tudja, meddig bírja tartani a pofáját. Figyelmeztesse a szüleit. Tűnjenek el.

S hogy gyanakodva bámultam rá, odasúgta:

– Kétezer pengő adott. Induljon gyorsan.

A figyelmeztetésre a kisfiú, szüleivel együtt eltűnt. Később a szocdem Braun Soma szemináriumon és a kommunista párt egyik búvóhelyén, a hetedik kerületi Abonyi utcában lapultak meg. És suttogva Csíkről beszélgettek. Ugyanis cikkek jelentek meg róla az újságokban. „*Elfogták Gráf Bélát, a Svájcban, Olaszországban is körözött nemzetközi szélhámost!*” Curriculumja több volt mint érdekes. Kimondhatatlan volt a kisfiú érte érzett lelkesedése és aggodalma.

Hetek múlva Csík rejtélyes módon megtalálta őket. Szökésben volt, rettenetesen összeverve, egész éjjel zihált. A helyet nem találta biztonságosnak, másnap odébbállt.

1945 tavaszán, amikor a kisfiú és családja

szükségalakásban élt az Andrássy út 53. szám alatt, megjelent Csík. Saját autójával jött, egy sötétkék Fiattal, és összeborult ifjú barátjával. Elmondta, hogy most Erneyi Bélának hívják, és a Köztársaság Párt egyik vezetője, sőt mi több, az oroszok és az Ideiglenes Kormány által Budapest élelmiszer-ellátásával megbízott kormánybiztosok egyike. Azon túl szinte naponta együtt voltak a kisfiúval. Elmentek az egykori farmjukra, ahol megtudták, hogy a németek agyonlőtték az éhségükben sokat nyivákoló, elkényeztetett Micut és Macskót. Csík a volánra borulva zokogott. A kisfiú megtudta, hogy az általa bérelt pince is találatot kapott, minden bűntudatja elpusztult.

Rövidesen összeköltözött egy zsidó bútorgyáros tizenhét éves lányával. A kisfiú sokat vacsorázott náluk. Egy vasárnap délelőtt – már 1947-et írtak – Csík felfütyült a kisfiúért, hogy náluk tölthesse az estét. Csík először elvitte őt a Péterffy Sándor utcába, ahol egy sötét lakásban lakott a mamája, Gráf néni. Bemutatta, mint legjobb barátját. Aztán vacsora után komoly megbeszélésre került sor.

– Éjszaka Edittel átlépünk a határon. A gazdasági rendőrség le akar tartóztatni. Elmegyünk. Reggelig még a szüleidnek sem szólhatsz egy szót sem. Addigra mi már biztonságban leszünk. Ne félj, kapcsolatban maradunk. És kérlek, hogy törődj egy kicsit az anyámmal.

S ezzel kiléptek a kisfiú életéből. A kisfiú

szorgalmasan látogatta Gráf nénit, aki sokat sírdogált, hogy mi lett az ő tehetséges, négy nyelvet beszélő fiából. Fél évre rá közlekedési balesetben meghalt. Elütötte egy autó. Egy sötétkék Fiat.

Azután egyszer csak hazavergődött Edit. Leromolva, tébécés fertőzéssel érkezett meg Németország orosz zónájából. Csík elhagyta. Neki egy fillérje sem volt.

Újabb évek, és a legvadabb Rákosi-korszak közepén a már egyetemista kisfiú levelet kapott Amerikából. Nagy riadalom, hiszen az imperialistáktól jött. Nekünk nem élt ott rokonunk. A feladó egy atlantai kórház volt. Az igazgató írta, hogy Gráf Béla gyáros szívrohamban elhunyt. A kisfiút nevezte meg legközelebbi hozzátartozójának.

Hermész kései ivadéka

Magas, szikár, ősz öregember volt. Mindig nagyon elegánsan, sötét öltönyökben járt, szinte papos benyomást keltett. S ennek ellenére, néha egy-egy pillanatra végigömlött rajta – végigsimogatta – valamilyen tűnékeny fény, amelyik nem a mi világunkból származott, de nem is az égiektől. Tiszta fény volt, mégis idegen. Megértettem belőle, hogy milyen rettenetes messzeségben élünk az antik hellén világ ragyogásától. Feltehetően onnét maradt vissza egy sugár, ami meg-megvillant Vészi-Weisz István fején.

A szegedi Csillagbörtönben ismertem meg. Ott töltötte büntetését az öregúr, eredeti szakmája szerint bakteriológus, azonban már hosszú évtizedek óta szélhámós. Akkoriban a Csillagban volt egyedül diétás koszt, s ő cukorbeteg volt, hát ott őrizték. Én meg időnként megjelentem, és személyiségvizsgálatokat végeztem a disszertációmhoz.

Ezt a bakteriológus-múltat nagyon nehezen szedtem ki belőle. Kedvetlenül beszélt a mo-

denai egyetemen töltött évekről. Talán egykori tisztességes polgár létét szégyellte, talán a későbbi szélhámos-karrierjét, vagy börtöntöltelék voltát? Ezen nem tudtam eligazodni. Lehet, hogy az egész sztori Modenástul, bakteriológusostul csak a képzelet világában létezett, egyedül a diabétesz volt valódi. Ámbár...

Ámbár valóban beszélt olaszul. Meg németül. Meg oroszul. Meg lengyelül. S ehhez az „ámbárhoz” tartozik legutolsó lebukásának sztorija is.

Vészi-Weisz úr éppen munka és ötletek nélkül tengett-lengett, mondhatnánk, nívósan csavargott pénzecskéjét költve, amikor a Duna-Tisza közén egy kisvárosi tejüzem mellett sétált el. A végzet vitte oda. Mi állította meg? Ott nemigen számíthatott üzletre. Mégis bement, MÁV-igazolványát felmutatva. Istenem, hogy tudott Vészi-Weisz úr bármit felmutatni! A portás földig görnyedt, és elkallauzolta a vezérigazgatóhoz. Ott már csak bemutatkoznia kellett: az Egészségügyi Minisztériumból érkezett a higiéniai viszonyok ellenőrzésére. Adtak neki egy kis irodát, egy gépírónőt, s mindig rendelkezésére állt a gyár laboratóriumának vezetője.

Vészi-Weisznek ördöge volt! Megengedhetetlen dolgokat fedezett fel. Koszos tartályokat, hanyag sterilizálást, a kiszállított tej megfertőzésének lehetőségét, s egyéb, csak a bakteriológus szemével észrevehető rendellenességeket. Azonnal rendet csinált. Átszer-

vezte, amit át kellett szervezni, fegyelmit adott mindenkinek, aki megérdemelte, az igazgatót és a főkönyvelőt pedig egyszerűen leváltotta. Mindez maximális szakszerűséggel történt, majd emelt fővel távozott. Egy vasat sem keresett közel egyheti munkájával.

A pech az volt, hogy a leváltott vezérigazgató és főkönyvelő felutazott Pestre, és a miniszterhelyettestől kértek kegyelmet. Ám a minisztériumban senki sem tudott semmit a vizsgálatról. Vigasztalták a rimánkódókat, hiszen nem történt semmi. Ekkor a leleplezett két gazember azonnal nagy pofát nyitott, és feljelentést tett a rendőrségen. Személyleírás alapján a rendőrség felismerte a tréfáskedvű öregurat stb., a többit már ismerjük.

Már idáig jutva is sok mindenen elmélázhat az ember. A szocialista üzem állapotán, a szélhámos önmagát szórakoztató kedvén, az alkalmatlan vezetők meghunyászkodásán, majd támadó agresszivitásán, a magas minisztérium idióta reakálásán.

Vészi-Weisz nem bánta meg tejjipari vendéjátékát, mert, mint mondotta, mindennek van határa, a szakszerűtlenségnek is. Pedig akkoriban ő már csak „kis ügyekbe” kezdett, abban a reményben, hogy kis pénz elűzéséért talán csak kevesen tesznek feljelentést. Kezdett elfáradni.

Igen, ez az a faktor, amivel nem igen számolunk, az életbe való belefáradás. Ugyanígy járt egy másik barátom is, Skorpió bácsi, a

neves zsebtolvaj. Ő sem várta öregkorára a Parkinson-kórt. De reszketni kezdett a keze. Na, puff neki! Amikor én megismertem, már a kofáknak segített rakodni a Lehel piacon. Ámde mellesleg fenntartott egy búvóhelyet is, intézetből szökött leánykák számára. Skorpió bácsinál majdnem mindig lehetett alig használt kislányokat kapni egy vagy több éjszakára. A búvóhely egy mély pincében volt. A nyomozók megspórolták a lépcsőmászást, s megelégedtek azzal, hogy razzia-pótlóként lekiabáltak:

– Skorpió bácsi, van csaj?

És Skorpió bácsi mindig becsületesen felelt. Nem akart már több konfliktust a rendőreivel.

Hát valahogy így volt Vészi-Weisz úr is. Pedig hajdanán! A háború utáni zűrzavarban néhány napig miniszterhelyettes is volt. Még hozzá honvédelmi!

Amikor megismerkedtünk, már mögötte voltak a nagy üzletek. Például amikor kifigyelte, hogy aratáskor a téeszek kötelesek a learatott gabonát tűz ellen biztosítani. A hőség... A vigyázatlanság... A kulákok... A nép kenyere... Még én is voltam – akkor gimnazistaként – éjszakai gabonaőrsegen az osztálytársaimmal együtt. Hú, de izgalmas, jó muri volt! S micsoda teher a téesznek: aratásidőben bemenni a városba, és megkötni a biztosítást!

Ám akkor az okos biztosítók bevezettek egy újítást. Az ő tisztviselőjük ment ki a köz-

ségekbe, a termelőségvetkezeti irodákba, és nála lehetett megkötni és kifizetni a biztosítást. Micsoda könnyebbség! És milyen szép szál, idősödő úr volt a biztosítók képviselője! Az új rendszer nagyszerűen működött az első tűzesetig.

Ehhez az egyenes tartású magas úrhoz nagyon hasonlított egy MÁV-ellenőr, aki a zatkoló vonatokat járta egyenruhájában, karszalaggal, és potyautasokra vadászott. A helyszínen megbírságolta őket, meg azokat is, akiknek nem volt idejük jegyet váltani, vagy rossz vonatra szálltak.

Közvetlenül a háború után ugyancsak egy elegáns, csokornyakkendős férfiú volt számos külföldi gyógyszergyár képviselője, aki a nálunk még nem gyártott antibiotikumot importálta Magyarországra. Aranyáron. Csak törve beszélt magyarul, de nagyon imponáló és amelletted kedves személyiség volt. Akkoriban a penicillint csodaszernek tartották, és minden betegségre adták, (esetleg csak *ex juvantibus*, azaz próbaképpen.) A mi házi orvosunk „a Kisgergely” is tőle vásárolta a méregdrága gyógyszert. Szívesen rendelt penicillinkúrákat módosabb betegeinek.

– És megfizették? – kérdezték a szüleim, elképedve a gyógyszer árán.

– Hogyne. Először csak az ár felét mondtam be. S ha láttam, hogy nem ájul el, hozzátettem: *A conto!* A többit majd a kúra után.

Kisgergely tehát nem csak jó orvos, de jó

kereskedő is volt. Akárcsak Vészi-Weisz. Ám egyszer ez a „gonosz” szélhámos, egy tiszaháti faluba vetődve öt napon át adta egy beteg kisgyerekeknek aranyat érő penicillinjét – ingyen!

– Hiszen az a zsellércsalád koldusszegény volt – magyarázta.

Amikor megtudta, hogy pszichológus vagyok, nagy tisztelettel tekintett rám. S mi tagadás, a zsidóságunk is közelebb hozott minket egymáshoz. 1944-ben Vészi-Weisz rádiókból tökéletes pecsétet faragva, keresztleveleket, bejelentőlapokat, *schutz-pass*-nak nevezett követségi menleveleket hamisított, lopott úrlapokon. Ebből is begyűjtött vagy fél kiló aranygyűrűt. Egy razzián igazolatni akarta egy nyilas suhanc:

– Hát benned, papa, véletlenül nincs egy kis zsidóvér?

Akkora pofont kapott, hogy hátrapörgött a feje.

– A nagyapáddal humorizálj, te taknyos!

– Igenis, tisztelettel! – hebegte a kioktatott, és visszasomfordált a társaihoz.

A börtön igazgatósága rendelkezésemre bocsátott egy kies cellát, mindig oda vezettettem neki almát és cigarettát, mert ezekből hiányt szenvedett. És beszélgettünk, vitakoztunk. Akkoriban én még lelkes híve voltam a szocializmus építésének, Vészi-Weisz nem.

– Az új típusú ember! – mondtam én.

– Nem hiszek benne, amíg a régi módon csinálják – mondta ő.

És súgva hozzátette:

– Ezek bűnözők.

– Kik?

– Az első világháború óta bűnözők uralkodnak Magyarországon. Maga nem tudja?

Mi tagadás, nem tudtam. De figyelemmel kísérve a mai politikát, kezdem sejteni, hogy igaza volt.

Egy napon adott egy jó tanácsot.

– Ha egyszer úgy fordulna az élet, hogy az oroszok kelet felé kimennek Magyarországról, maga menjen ki nyugat felé!

– No de miért?

– Akkor majd rájön, hogy az öreg Vészi-Weisz tudta, hogy mit beszél. Csak nehogy elkéssen.

Amikor megtudta, hogy a bűnözés és a bűnözők lélektana érdekel, fellelkesült.

– Higgye el, hogy én mindent tudok erről a témáról. Hadd segítsek magának.

De erre valahogy soha nem került sor. Inkább politikáról és a nőkről beszélgettünk.

– Maguk szocialisták végül mindig veszíteni fognak. Belekapaszkodtak a szociális igazságtalanságokba, mint buldog a rongyszőnyegbe. Kik állnak maguk mögé? A tehetségtelemek, akik produkció nélkül akarnak jól élni, meg a Holdban járó entellektüelek, a maguk zavaros magasröptű eszméivel. Maguknak nincs más választásuk, mint összeszövetkezni

a csőcselékkel, aki mindig hajlandó lincselni egy kis szabadrablás reményében. Az segítette hatalomra magukat, s az is intézi majd el még az írmagjukat is.

– Miért, a fasiszták jobbak?

– Jobbak, Popper úr. Persze nekünk bipsiknek nem. De mégis el kell ismerni, hogy jobban politizálnak. Mert ők összekapcsolták a szociális igazságtalanságok elleni harcot, a militáns nacionalizmussal. Figyeli? Nemzeti Szocialista Párt. Ez verhetetlen erő.

– Mintha mégis...

– Katonailag. De szellemileg nem. A lelkekben ők győztek.

– És maga?

– Uram, én szabad akarok maradni.

– A börtönben?

– Nem rossz hely. Koszt, kvártély, orvosi ellátás – ingyen. Mit fintorog, mint egy igazi nyárspolgár? Az ember szabadságát nem a falak meg a rácsok korlátozzák. Ugyan. Hát nekem például nyugdíjam sincs. Ha egyszer nem tudok dolgozni, éhen döglök. Tudja, mi kötüzi meg az embert? A nők, a lila eszmék, a vallás, meg ha van valami mániája.

– Ezért nincs családja, felesége, gyereke?

– Dehogy. Ezért csináltam a magányomhoz ideológiát.

– Mi volt az igazi baj?

– Elmondjam magának? Közhely. Az anyám nem szeretett. Nagyon vallásos asszony volt, és irtózott a férfiaktól. Minden nap imádko-

zott, hogy lánya szülessen, és úgy érezte, meghallgatja az Ég. De Isten becsapta. *Én* születtem meg. Ezért én sem szeretem magam. Egyáltalán, képtelen vagyok a szeretetre. Érzelmi korcs vagyok. És pechemre, undorodom a hazugságtól.

– És ezért bünteti az embereket? Ezért veri át őket? Maga, aki megveti a hazugságot?

– Na ne már! Amit én csinállok, az játék... Röhejes észverseny. És még keresni is lehet vele.

Legközelebb a szerelemről akartam vele beszélni. A szexről. Nagyon kíváncsi voltam, hogy mit mond. De nem mondott semmit. Akkorra már el is hamvasztották. Ha van Jóisten, biztosan megsimogatta az arcát, és ettől minden bűne lepergett róla. Talán azóta már angyal is lett belőle. Hacsak a pokolba vezető hátsó ajtón vissza nem szökött papájához, Hermészhez – az aranyfényű pogány-ságba.

Túl jön és rosszon

*Én nem beszélek olyasmiről, amiben hiszek.
Én arról beszélek, amit tudok.*

Teller Edétől idéztem. Magyarország so-
káiig nem tudott mit kezdeni idegenbe sza-
kadt világhírű fiával. Igen, ő volt a „hidro-
génbomba atyja”. Ő adta az emberiség ke-
zébe azt a lehetőséget, hogy elpusztíthassa
önmagát és a világot. Kozmikus sátán?
A „békeharc” országának szégyene? Az impe-
rializmus kiszolgálója? Az 1963-ban aláírt
atomcsendegyezmény ellenzője?

Avagy zseniális fizikus – Einstein, Bohr,
Planck, Heisenberg, Fermi egyenrangú tár-
sa? Ötödik tagja annak a magyar és zsidó tu-
dóscsoportnak – Szilárd Leó, Wigner Jenő,
Neumann János és Kármán Tódor – akik ré-
szesei voltak a tudomány klasszikus világké-
pét örökre megrendítő felfedezések és mód-
szerek előmozdításának, elsősorban az elmé-
leti fizika, a matematika területén. Szellemi
sugárzásukban született meg a modern térel-
mélet, a kvantummechanika, a számítógép, a

hidrogénbomba, az atomenergia gyakorlati
hasznosítása, és általában az a technológia,
amely gyökeresen átalakította nemcsak világ-
szemléletünket, hanem mindennapos gya-
korlati életünket is.

*Az ég, vagy a pokol küldöttei? Oláh György
Nobel-díjas kémikus szerint Teller legalább any-
nyival járult hozzá a világbéke megőrzéséhez,
mint a szovjet hidrogénbomba kidolgozásáért
elsődlegesen felelős személy, Andrej Szaharov,
akinek a békéért tett erőfeszítéseit Nobel-díjjal
jutalmazták... A hidrogénbomba inkább volt el-
riasztó, mint tömegpusztító eszköz. Teller Ede
ezáltal jelentős mértékben járult hozzá ahhoz,
hogy a 20. század második felében az emberiség
nem pusztította el önmagát.*

„Ami késik, nem múlik” – mondhatná erre
egy pesszimista társadalomtudós, míg az op-
timista reménykedve tekint a Vízöntő Kor
hajnalán kibontakozó „New Age”-re.” Ki lát
a jövőbe?

1926-ban egy koppenhágai kongresszuson
a világ nagy biológusai kiszámíthatatlannak
vélték az emberiség jövőjét. Álláspontjuk sze-
rint olyasmi történt, amire még soha nem
volt precedens a Földön: egy eredetileg bio-
lógiai lény kiszakadt a természeti világból, és
társadalmivá vált. Az emberről van szó, aki
olyan viselkedésformákat produkál, amilyen-
eket természeti lény soha nem hoz létre.
Hova vezet ez az út? Kollektív öngyilkosság-
ba, vagy üdvözüléshez?

Teller Ede így nyilatkozott a tudós felelősségéről: *Az én dolgom és általában a technikai szakemberek dolga az, hogy létrehozzák, amit létre lehet hozni... A mi feladatunk tehát az, hogy felfedezzük a felfedezhetőt, feltaláljuk a feltalálhatót, és megalkossuk a megalkothatót.*

Ezt követően pedig kötelességünk elmagyarázni az embereknek, hogy mi az, amit létrehoztunk, milyen következményeket von maga után a dolog már pusztán a létezésével is, illetve milyen következményekkel járhat esetleges használata a jövőben. Hogy aztán az általunk tett felfedezést vagy kidolgozott találmányt használja-e a társadalom, és ha igen, akkor mire, az már nem a tudós felelőssége.

Hát kié? Csak nem a politikusoké, az üzletembereké és a katonáké? Vajon számolt-e Teller azzal, hogy a technológia észvesztő fejlődése mellett, az emberi intellektus, moralitás, érzelmi differenciáltság csak sokkal lassabban képes haladni? Vagyis a gyorsuló ütemben előrerohanó technológiához képest – a zsenik kivételével – az átlagember fokozatos relatív elbutulása tapasztalható. Szimbolikus alakja lehetne egy idióta terrorista, válán hordozható rakétával.

Személyes találkozásunkkor engem az lepett meg Tellerben, hogy milyen nagy. Nagydarab ember, hatalmas homlokú, nagy fejjel, óriási doronggal a kezében, amit botnak használt a járás segítésére, amputált lába miatt. 1928-ban, Münchenben villamosbaleset

következtében veszítette el egyik lábát. 1935-ben a német fasizmus elől, egyetlen szerelmével és feleségével, Micivel az USA-ba menekült, s haláláig ott élt és dolgozott.

Politikai szemlélete is ennek megfelelően alakult. Egyszer megpróbáltam megvilágítani neki, hogy mi volt a különbség Kádár János és Ceaușescu uralma között. Leintett:

– Nézd fiam, neked, aki itt éltél, ez nyilván jelentős különbség. De 5000 kilométer távolságból már nem az. Két kommunista diktátor, nem mindegy?

Távolról mindegy, de közletről korántsem. De hát az ember csak arra reagál, ami közletről érinti. Az ég messze van, a telek vagy a beefsteak közel, a guruló forint még közelebb. Mózes láthatatlan távoli Istenének egy kis megkövezés közeli lehetőségével kellett besegíteni.

Teller meglátogatta a Központi Fizikai Kutatóintézetet. A tiszteletére összegyűlt kutatókat kérte: mindenki röviden mondja el, hogy mivel foglalkozik. Óriási lelkesedés hullámzott át a termen. A világhírű tudóst érdeklé az ő munkájuk! Az első neki kezdett. Már három perce is beszélhetett, amikor felharsant Teller éles hangja:

– Köszönöm. Már értem!

A kutató riadtan tekintett körül. Ő láthatóan nem értette a helyzetet. Még csak a bevezetésnél tartott. De így járt a második és a harmadik is. Kávészünetben halkan azt mondtam Tellernek:

– Professzor úr, miért csinálja ezt? Ezek az emberek egész nap a laborjukban dolgoznak, és senki sem érdeklődik irántuk. És most eljött életük nagy pillanata.

– Fiam – felelte –, elmúltam nyolcvanéves. Nekem már nincs időm arra, hogy bő lére eresztett szövegeket hallgassak végig. Ráadásul a szakmámban félszavakból is mindent megértek.

Az ülés vége felé felállt egy fizikus, és azt kérdezte, hogy egy hidrogénbomba esetleges felrobbantása nem indíthat-e el láncreakciót, ami az egész Föld pusztulásához vezet? Teller felkapta a fejét:

Ezen még nem gondolkoztam – mondta meglepődve.

Négy vagy öt hét telt el, Teller régen visszament Amerikába. Egyszer csak felhívott az elszánt kérdező:

– Képzeld, tegnap éjjel fél háromkor megszólalt a telefonom. Itt Teller Ede beszél – hallottam. – *Végig gondoltam. Nincs ilyen veszély!* És letette a kagylót.

Teller szerette a jó sztorikat, az anekdotákat. Egyszer elmesélte, hogy a gimnáziumban latinul olvasták az Odüsszeiát. A tanár elmagyarázta, hogy miután a Küklopsznak csak egy szeme volt, nem volt térlátása, ami érthetővé teszi, miért nem találtak célba a dobásai. Teller közbevetette, hogy Küklopszot épp akkor vakította meg Odüsszeusz.

– No meg ezért is – felelte a tanár.

Ez a történet boldoggá tett. Ugyanis amikor a Bar Ilan egyetemen tanítottam, a hallgatók, mint a papagáj ismételték, amit fizikaórán tanultak, nevezetesen, hogy a térlátáshoz két szem kell.

– Mondjátok, ti még sohasem fűztetek be cérnát varrotűbe? Vagy nem lőttetek célba? Mit csináltatok a finom térlátás érdekében?

– Behunytuk az egyik szemünket – felelték döbbenet.

A pszichológiában kelletlenül fogadott, sőt többek által tagadott a Le Bon-törvény, ami azt mondja ki, hogy egy embercsoport intellektuális teljesítménye mindig a csoport leggyengébb intellektusú tagjához igazodik. Mint ahogy a tájékozódási terepfutásban a versenyző csoport teljesítményét is mindig a leggyengébb futó határozza meg. Vagyis nem igen létezik kollektív bölcsesség, inkább csak kollektív butaság.

Egyszer valaki nagyon megharagudott rám. Dühében lihegve azt fújta felém:

– Te... te olyan ostoba vagy, mint egy bizottság!...

És íme, Teller Ede is így figyelmeztet bennünket:

... az ember által ismert legnagyobb tehetetlenségi nyomatékú anyag az emberi agy. Ennél nagyobb tehetetlenségi nyomatékot csak ott találni, ahol emberi agyak összeadódnak egy nagy szervezetben, amilyen egy hadsereg vagy egy egyetemi fakultás...

Teller Ede egyszer írt egy költeményt: Vers cím nélkül.

*Keresni, várni, semmit sem akarni,
Szeretni, vágyani, egyedül maradni.
Nézni a világot becsukott szemekkel,
Látni azt, amit még nem látott meg ember.
Gyönyörködni titkos, mély harmóniákban,
Emlékezni arra, mit sohasem láttam.
Szeretni, imádni a szent igazságot,
A szelet, a felhőt, a havat, az álmot.
Tenni a helyeset, nem kis örömpénzért,
Nem a túlvilági örök üdvösségért.
Tudni, hogy nincsen cél, tudni, hogy nincs Isten,
Félni, hogy talán még igazság sincsen.
Tudni: az ész rövid, az akarat gyenge,
Hogy rá vagyok bízva a vak véletlenre.
És makacs reménnyel mégis, mégis hinni,
Hogy amit csinálok, az nem lehet semmi.
És örülni tudni a nagy megnyugvásnak
A fájdalomat, örömet gyógyító halálnak.*

Szép buddhista vers, pedig Tellernek nem sok köze volt a keleti filozófiákhoz. Ebben a versben az ő saját, legmélyebben élő Buddha-tudata szólal meg. Hit és hitetlenség dolgában pedig sokat segített neki zsidósága. Köztudott, hogy a zsidó vallás, a Tóra sehol nem mondja ki, hogy hinni kell Istenben. Csak azt követeli, hogy be kell tartani a vallás parancsait. Hogy ez az engedelmesség implicit magában foglalja-e az istenhitet is – arról

lehet vitatkozni. Egyszer a versére bölkve megkérdeztem tőle:

– Professzor úr, honnan lehet tudni, hogy nincsen Isten?

Hosszan nézett rám, mintha szomorúság fénylett volna a szemében. Vagy csak én akartam ezt látni? Aztán csak annyit mondott:

– Azt lehet tudni...

És elfordult. Mással, másról kezdett beszélni.

2004-ben halt meg, kilencvenhat éves korában.

(Az idézetek Vincze Attila Tamás: *Teller Ede* című könyvéből valók. –

Köszönet Makara Györgynek és Zeley Lászlónak, hogy lehetővé tették a Teller Edével való találkozást.)

A magányos filozófus

A filozófia-szakon találkoztam Ladányi Péterrel.

Egyébként azon a helyen sok érdekes figurával lehetett találkozni. Ott volt például a malacpofájú szőke esztéta és filozófiatörténész, aki mindig sziszegve, összeszorított foggal kezdte meg előadásait: „Tisztelt hallgatóim!” – és minden előadása alatt egy kék füzetben hevesen lapozott ide-oda. Egyszer az asztalon felejtette a füzetét. Üres volt.

Ez a „Tisztelt hallgatóim!” nagyon tetszett nekem. Különösen a birtokviszony. „Tisztelt hallgatóság!”-ot sokan mondtak. De Szigeti József megszólításának utolérhetetlenül személyes jellege volt. Elhatároztam, ha egyszer katedrára kerülök, én is így kezdem majd az előadásaimat. Negyven év alatt soha nem jött a számra.

Ott volt Fukász doktor, aki kívülről vizesnyolcas kereskedősegéd benyomását keltette, s amikor jobban megismertük – belülről is annak tűnt. Ott volt Kiss Artúr, akit Lukács

„enciklopédikus tudatlansággal” vádolt. Ez már valami – gondoltuk kajánul. Az élénk szellemű Szecsődy László, mielőtt kiderülhetett volna tehetségének mélysége, repülőszerecsétlenség áldozata lett. Nádor exrabbi évtizedes szünet után elég bátor volt ahhoz, hogy Nietzschéről tartson előadás-sorozatot, zsúfolt teremben. A villámlóan okos, filigrán és fekete Heller Ágiba – aki akkoriban, ha jól emlékszem, az involválódás kérdésével foglalkozott – minden fiú szerelmes volt, de ő a freudizmust boncoló Hermann Istvánnak nyújtotta a kezét. Mészáros István elmerült a szatíra esztétikájában. Almási Miklós már fiatalkorában is megközelíthetetlen volt, elit és arisztokratikus tudós. Túl magabiztos, túl okos, túl művelt, túl szép, és túl diplomatikus volt. Félttem tőle.

Persze látom, hogy emlékeimben ma már összekeverednek az eredeti Lukács-tanszék, és a későbbi Lenin Intézet filozófiai tanszékének munkatársai. Ám maradjon így ezen a papíron is, mint ahogy a fejemben is így maradt meg. Nem tudománytörténetet írok, hanem nagyon is szubjektív emlékezést.

Egy napon új tanár lépett be a tanterembe. Addig még soha nem láttuk, nem is láthatuk, mert ő magányos farkasa volt a honi bölcséletnek. Magas, sovány, nagyon sápadt fiatalember. Fehér arcborén, a kiborotválás minden erőfeszítése ellenére, sötétlett a fekete szakáll mezeje. Nem köszönt, nem mutat-

kozott be. Megállt a padokkal szemben, és egy ideig hallgatott. Azután megszólalt:

– A Yin és a Yang.

Szünetet tartott.

– Az aktív, a férfi, a nemző princípium. A passzív, a női, a befogadó princípium.

Újabb szünet.

Mi, fiúk egy kicsit feszengtünk. A lányok elgondolkozva rajta felejtették a szemüket. 1954 (vagy 55?) tavaszán így kezdett minket távol-keleti bölcseletre tanítani Ladányi Péter, Szalai Sándor akadémikus adjunktusa. A kínai filozófia tanítása esetlegesség volt a számára. Filozófiatörténeti, esztétikai, szociológiai műveltsége lenyűgöző volt, de ha nem provokálták, alig-alig villant elő valami is belőle. Nagyon szeretett hallgatni.

Jellemében is filozófus volt. Valamiféle fanyar humorral szemlélte a világot és benne önmagát. A felháborodáson mosolygott, komikusnak találta.

– Hiszen jehuk vagyunk – jegyezte meg egyszer. Swift nagyon közel állt hozzá.

Tehetsége volt ahhoz, hogy egy problémát sztorival vagy anekdotával világítson meg. Egyszer a tragikomikum lényegéről nyúztam, mert már szétrobbant a fejem, annyi hülyeséget összeolvastam. Megadóan válaszolt.

– Egy falábú embert elüt a vonat. Felkel, és tovább sétál.

Csak ennyit mondott. De én tudtam, amit tudni szerettem volna.

Ezzel a csendes, kagylószerűen zárt emberrel furcsa körülmények között mégis kialakult valami barátságféle közöttünk. Ebbe a barátságba némileg belezavart életem egyik legsötétebb foltjának lelepleződése. Persze, hogy nő-ügy. Egy kifejezetten zsidó társaságban megismerkedett egy Heine-Medines béna lánnyal, aki fém lábszár-merevítőkkal élt. A lány elzokogta neki, hogy belém szerelmes, le is feküdtünk, de én elhagytam. Péter kérdően nézett rám:

– Miért kezdte ki vele?

– Tudod akkor már három éve szűzen élek. Egy leszbikus lánnyal voltam együtt, aki azt remélte, hogy velem talán ki tud kászálódni ebből, s normalizálódik a szexe. Hiú ábrándnak bizonyult.

– Te ilyen baráti szívességeket teszel?

– Mindegy. Szóval szétmentünk. Én meg szorongani kezdtem, hogy ez a három év nem tett-e impotenssé...

– Értem. És ezt a béna lányt áldoztad fel próbababának. Nem félsz, hogy megöli magát?

Bűntudatosan hallgattam. Ladányi pedig szinte irigykedve mondta:

– Én boldog lennék, ha engem ennyire szeretne valaki.

– Mit tegyek?

– Nem hagyhatod el addig, amíg nincs biztos orgazmusa.

Elgondolkozott, és hirtelen hozzátette:

– A legjobb az lenne, ha teherbe ejtenéd. Akkor, ha el is veszít téged, marad valakije – tőled. Akkor már nem lesz öngyilkos.

Viszolyogtam. Olyan volt, mintha az én nemi szervemet kérte volna kölcsön, hogy segítsen a lányon. Lehet, hogy működött benne valami tudattalan homoerotikus érintettség mélyvonulata, s ez megijesztett engem. Egy időre visszahúzódtam tőle. Ezzel együtt életem legaljasabb férfitörténetét mondtam most el.

Rövidesen átrohant rajtunk 1956 októberére. 1957 tavaszán Ladányit kirúgták az egyetemről. Ellenem is fegyelmi indult. Az volt a vád, hogy részt vettem az ellenforradalom ideológiai előkészítésében, azáltal, hogy reakciós vicceket terjesztettem, évfolyamgyűlésen ismertettem az egyetemi küldöttség Révai Józseffel folytatott beszélgetését, valamint olyan kompromittált egyénnel barátkoztam, mint Eörsi István és Ladányi Péter. Én azonban sem ellenforradalmár, sem forradalmár nem voltam, ámbár az egyetemi vádakodással egyidejűleg kitüntettek a Haza Szolgálatáért Érdemérem arany fokozatával. Ezt az V. kerületi párház állítólagos védelméért kaptam. A párházat azonban senki sem támadta meg.

Ilyen viszontagságok után jött el az államvizsgák ideje 1957 őszén. Nekem akkor már munkavállalási engedélyem volt az egyetemről, órákra nem igen jártam be. Ez pedig a

matematikai logika tárgyból szükséges lett volna, mert nem volt jegyzetünk, sem tankönyvünk. Ám magamban elrendeztem, hogy ha az államvizsgán formális logikából kapok egy ötöst, matematikai logikából egyest, ez összevonva éppen hat, kettővel osztva: hármas, közepes. Megnyugodtam. Mégis, az államvizsga előtti napon felmentem Ladányi Péterhez. Már régen nem láttuk egymást, zavaros híreket hallottam házasságáról, apaságáról... De ez akkor nem érdekelt.

– Péter, mondd el nekem, mi az a matematikai logika?

Ladányi neki kezdett. Másfél órán keresztül hallgattam, aztán elfáradtam.

– Kösz. Nem tudok tovább figyelni.

Másnap azután kihúztam tételként azt, amiről Péter magyarázott. Nagyot alakítottam. Viszont belezavarodtam egy formális logikai levezetésbe. Balázs tanár úr meg is rótt érte:

– Szép, hogy ennyit foglalkozott a matematikai logikával. De azért a formális logikát sem szabadna elhanyagolnia. Így csak közepest kaphat.

Ahogy eredetileg is elhatároztam. Pedig már kiállították számomra a kitüntetéses vörös diplomát. Most újra ki kellett fizetnem vagy negyven forintot a kékért.

Útjaink eléggé szétváltak. Én Kiscséripusztán az állami gazdaságban lehordó mun-

kásként (tróger) tevékenykedtem egy darabig, ő a rabbik könyvtárának a mélyén húzódott meg.

Azután arról hallottam, hogy Ladányi Péter öngyilkos lett. A Kozma utcai temetőben fekszik a teste. Soha nem mentem ki a sírjához. Azóta nagyon sok idő telt el, s csak most emlékeztem meg róla először tisztességesen... Róla? Az olvasó már nyilván rájött, hogy Ladányi Péter csak ürügy. Végre valahára arra a béna lányra akartam emlékezni. Mit mondhatok? „Őrizd Uram a lélek útjait!”

Rekviem egy gyilkosért

Azt is írhatnám: In memoriam Valaki, akinek a neve maradjon ismeretlen.

Valahol a Tiszántúlon nyílt rá a szeme a magas égre. Néha mosolygó kéknek látta, néha haragos szürkének. Istenfélő emberek lányaként nőtt fel. Csinoska volt, kerülgették a fiúk, az egyikkel össze is szerelmesedett – mindhalálig. Ám a halál hamar érkezett vőlegényéhez, a Don-kanyarban. Amikor megkapta a hírt, leborult a templomban Krisztus oltára előtt, és megfogadta, hogy soha férfire rá nem veti a szemét, életét az egyháznak szenteli.

A háború után Budapestre utazott. Apáca akart lenni. De a kedvesnővérek lebeszélték szándékáról. Mondták: itt vannak az oroszok, nem lehet tudni, mi lesz a vallásos keresztény emberek, az egyházak sorsa. Élhet ő apácaként akkor is, ha nem lép be a rendbe.

Így hát szakmát tanult, öntvényekhez készített alkatrészt. S ott éledgelt voluntőr apácaként a rend perifériáján.

Egy napon magához hívta a gyóntatója. Rábízott egy lelket.

Egy lezüllesztésben lévő, iszákos medikus lelket. Ez a lélekmentés lett a missziója. S ahogy az lenni szokott, a nagy misszió és a felelősség szenvedéllyé növekedett. Aki valakiért teljesen felelős, az birtokolni is teljesen akarja. Másfél év múltán megszületett a kislányuk.

Csak hogy a lélekmentés nem sikerült. A fiún egyre inkább elhatalmasodott az alkohol utáni vágy, az egyetemről kizárták, munkát sem igen vállalt. A felesége tartotta el az egész családot. Miért nem hagyta ott?

Az igaz ember belehalhat a küldetésébe. De nem futamodhat meg előle. S ha megbízatása az Úrtól származik, akkor különösen nem!

Ismerik a drámai életet egy alkoholista mellett?

Első felvonás. A részeg férj hazajön. Kis híján legyilkolja a családot. Néha a szomszédba kell menekülni előle. Az asszony áldozata egy határt nem ismerő kegyetlen agresszióknak, védője a sikoltozó gyereknek; a férj őrvongó hadiisten, aki nem ismer kegyelmet, ő élők és holtak világának hatalmas ura.

Második felvonás. Hajnali ébredés. A tegnapi hőst lesújtották az istenek. Gyűrösten, zaklatottan, hideg verejtékben fetreng a matracán. A feje majd szétpattan, a szeme szúr, a füle zúg; ha megpróbál felülni, forog vele a világ. S akkor... Akkor eljön a nő pilla-

nata. Kalkuttai Szent Teréz gyengédségével hajol a fetrengőhöz. Verejtékes homlokát víz kendővel hűsíti. Erős kávé főz, kortyonként megitatja az éppen pusztulni készülővel. Hol van már az éjszakai izzó kis veréb?

Harmadik felvonás. A testi kínok lassan csillapulnak. A férfit földig görnyeszti a bűntudat. A nő most már földöntúli ragyogásban fürdik.

– Meg tudsz-e nekem bocsátani? – zihálja a bűnös.

– Ó, te... te tékozló kisfiam...

– Most történt utoljára... Soha többé...

– Esküszöl?

– Esküszöm...

– Most utoljára. Megbocsátok...

Negyedik felvonás. Forró csókban forrnak össze. A vágy fellobban. A nő most már nem szent, hanem csábító hetéra, a férfi lovag, a test meggyötörtsége, ványadtsága mit sem számít. Elborult fejjel lesznek egymáséi. Ezzel végződik a dráma.

Másnap – vagy csak napok múltán –, a férfi megint részegen tántorog haza... S kezdődik minden előlről.

Mármost ki tud ilyen nagy, szélsőséges szerepek vonzásának ellenállni, amelyeket az alkoholistaival való élet egymás után felkínál? Nem ez az oka annak, hogy sokan, amikor évek huzakodása után nagy nehezen megszabadultak „szervenélybeteg” párjuktól, újra összekötik az életüket egy alkoholistaival?

Ők együtt maradtak. S a nyomorúságuk egyre mélyült. Különösen a szex vált pokolivá. Az apácalelkű feleség különös perverziókra kényszerítettetett. Ezt idővel elutasította. Örjögés. Jelenetek. Testi brutalitás. S egy napon minden felrobbant. A férfi bejelentette, hogy szeretője van, aki már megszülte gyermeküket. És most örökre elmegy.

Így lett mindennek vége. A nagy küldetésnek, a házasságnak, a családnak... Minden hit és bizakodás, minden önfeláldozás, minden tűrés, minden erőszaktevés békére és nyugalomra vágyó lelkének – hiábavalónak bizonyult.

Az új életet természetesen hétfőn kell elkezdeni. A férfi már összecsomagolt, akkor megy el. A nő kérlelte: még töltsék együtt a hétvégét. Örökölték egy kis víkendházat. Oda mentek ki a kislányukkal.

A kislány átment játszani a szomszéd gyerekekhez. Vagy talán az anyja küldte? A szülők magukra maradtak. Ezek voltak együttlétük utolsó órái. Mi minden cikázik keresztül a kétségbeesett nő agyában? Talán még minden megmenthető... Talán ő a hibás... mert nem volt elég jó az ágyban... Talán ez még jóvátehető...

Csábítani kezdte a férjét. Az vonakodott. A nő hisztériás lett és erőszakos. Az ágyhoz vonszolta a férjét. De semmi sem sikerült. A férfi vágytalan volt ebben a helyzetben. Egy

darabig kínlódtak. Aztán a nő feladta. A férfi elaludt. A nőn hatalmas nyugtalanság lett úrrá. Most már visszavonhatatlanul eljött a vég. Fel-alá járkált a szobában. Átkutatta a férje zakóját. Egy fényképet talált: a férje a szeretőjével egymást átölelve és a kis csecsemő. Eszelős indulat kerítette hatalmába. Felkapta a sarokban heverő kisbaltát, és az alvó férfit agyonverte. Az álmában halt meg.

Dermedt mozdulatlanságban múltak az órák. Esteledett. Bezárta a kis házat. Elment a kislányáért a szomszédba. Elvitte egy barát-nőjéhez, kérte, vigye le vidékre a nagymamához, neki sürgősen kórházba kell mennie. Egyedül maradt.

Egész éjszaka kóborolt. Hajnalban bement egy plébániára, felkeltette a döbrent papot. Meggyónt. Feloldozást kért, de nem kapott. A pap elmondta, hogy bűnére csak a püspök adhat feloldozást. Ő vitatkozott, hogy erre már nincs ideje. Fel kell jelentenie magát a rendőrségen. Mert ha ők fedezik fel a gyilkosságot, az neki évekbe kerül. Mit tegyen? A pap azt tanácsolta, hogy ha kiszabadul, forduljon a püspökhöz. Addig pedig minden nap imádkozzon a férje üdvösségéért. Ennyit tehet érte, s ezt meg is kell tennie.

A kalocsai női börtönben ismertem meg őt is meg a történetét. Nagyon rossz testi-lelki állapotban volt. Akkor már hetek óta alig aludt valamit.

– Miért? Mi van magával?

– Nézze, én minden nap imádkozom a férjemért. És minden nap álmodom róla. Egy magas parton állok. Alattam tó, vagy valami medenceféle. A vize teljesen átlátszó. A víz alatt lebeg a férjem, és hívó mozdulatokat tesz. Leugrom hozzá. Magához ölel, és többé nem enged el. Fuldoklom, vergődök. Még jobban magához szorít. És ott fulladok meg a karjai között. Nem merek elaludni. Néha már nappal is látom. Be fogok csavarodni. Mit tegyek?

Hosszú csend után azt mondtam:

– Talán egy időre abba kellene hagynia az imádkozást.

– Ilyet ne tanácsoljon! – mondta vadul, majdnem kiáltva. – Én öltem meg, miattam halt meg a szentségek felvétele nélkül, én tartom távol a sátántól és a kárhozattól.

– Attól félek, hogy maga közben tönkremegy. És a gyerekének még szüksége van magára.

– Szegénykém. Velem kell vezekelnie... Az én végzetem az övé is.

Másnap újra beszélgettünk.

– De hát... Voltaképpen miért felelős? Szerintem azért, mert nem vette észre, amikor átlépte a tűrőképességének a határát. Azután már mindenkit sodornak az események.

– Jól tud vigasztalni. De ez nem segít rajtam.

Lassan föladtam.

– Tényleg nem tudok segíteni magán.

– Ezt én régen tudom. Menthetetlen vagyok. De ezért jól esett magával beszélgetni. Fönn a cellában is arról beszélgettünk, hogy még egyikünk sem találkozott pszichológussal. Meg hogy ez milyen furcsa foglalkozás. Félig orvos, félig pap...

Ezzel váltunk el. De este a szállodában leestem a húsz fillér. Nem utaztam el. Másnap megint hívtam.

– Maga valami nagyon furcsát mondott tegnap. Pap vagyok én a maga számára?

Hosszú hallgatás után, bátortalanul:

– Igen.

– Elfogadja tőlem a feloldozást?

– Elfogadom.

Letérdelt, és én feloldoztam őt gyilkosság bűne alól, az Atyának, a Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében.

– Abba hagyja-e most már az imádkozást?

– Abbahagyom.

Még néhány napig Kalocsán maradtam. Nem akartam vele találkozni, de naponta érdeklődtem utána. A lelkiállapota nagyon gyorsan rendeződött. Tudott aludni, egyszerűen mosolyogni is látták.

Sok-sok év elmúltával egyszer ügyeletes voltam a klinikán, amikor váratlanul megjelent. Jól nézett ki, szinte elegáns volt.

– Doktor úr, nehezen kutattam fel magát. Én már hónapokkal ezelőtt szabadultam. De találkoznom kellett magával. Mert én nem

kértem püspöki feloldozást. Ugye, amit magától kaptam Kalocsán, az érvényes?

– Természetesen. Érvényes...

Mi Atyánk ki vagy a mennyekben... Semá Jiszroél Ádonáj Elohénu... Örökkévaló, aki a szívekbe látsz! Uram, Jézus Krisztus! Ugye megbocsátod keresztleletlen zsidó fiadnak, hogy avatatlan papodként feloldozott egy gyilkost, akinek a bűne most már talán oldva lesz a mennyekben is?

Nagy csend keletkezett körülöttem és bennem. És a belső csendemben távolról hallani véltem egy vidám, férfias hangot: Ámen.

A pártharcos

Jó írni róla, mert annyira biztos vagyok abban, hogy Hikádé Aladár neve már senkinek se mond semmit. Mintha én teremteném újra az elmúlt idők ködéből, amely már magába zárta. Tulajdonképpen csak két tényt érdemes megemlíteni róla: Hikádé Aladár 1919-ben a Forradalmi Törvényszék elnöke volt, majd tizenhét esztendőig gyűrt le az egyik kelet-szibériai Gulág-táborban.

Zömök, vastag derekú, kopasz öregúr volt, amikor megismertem. A Húvösvölgyben lakott, egy államosított villa kétszobás lakásában. Először a Magyar Dolgozók Pártja egyik körzeti szervezete (a Harangvirág utcából) küldött el hozzá tagsági bélyegekkel. Én sorban estem át az ifjú forradalmárok minden betegségén. Akkoriban – tizenhat éves gimnazistaként – éppen szüzességi fogadalmat tettem, hogy teljes életemet a mozgalomnak szentelhessem. Hozzá tartozik a képhez egy kitérő: e fogadalmammal csúfosan megbuktam, ahogy most következik.

Üzenet jött a központból, hogy másnapra fiatalokból álló hangulatbrigáddal tüntetni kell a Pasaréten a csuhások ellen. Késő este jött a „parancsolat”, már csak én tartózkodtam a helységben és Ilona, a házmester 19 éves, fekete, démoni lánya. Hát együtt indulunk el, hogy „kiértésítsük a tagokat”. Gyönyörű májusi este volt, a fák természetesen virágoztak. Ilona egyre lassabban lépegetett, és meg-megállt megbámulni egy-egy fehérbe borult cseresznyefát. Ám én csak türelmetlenül toporogtam mellette. Látva a helyzetet, ez a nagylány egyszer csak magához ölelt, és szájon csókolt. Zihálva kiteptem magam a karjaiból, és mint az őrült, hazarohantam. Levetettem magam a díványomra, és könnyesen zokogtam. Elárultam a proletárforradalmat!

Ebben az elrongyolt lelkiállapotomban kerestem fel Hikádé bácsit. Mogorván fogadott, valószínűleg nem szeretett tagdíjat fizetni. De azután megenyhült:

– A Popper elvtárs fia vagy?

Tagadhatatlanul az voltam. Hikádé pedig mesélni kezdett a Tanácsköztársaságról.

– Akkor, fiam, másféle időket éltünk. Emlékszem, egyszer behoztak elém tizenhét papot, összeesküvéssel vádolva. A vád bizonyított volt, simán elítélhettem volna őket. De én megláttam a nagy lehetőséget, ami többet használhatott a forradalomnak, mint a fellógatásuk. Nyilvános tárgyalást rendeltem el,

sok kíváncsiskodó tódult oda. Ez kellett nekem! Felálltam, és azt mondtam: – Önök a mennyország csodálatosságát hirdetik a népnek. Nekem most módom van rövid úton oda juttatni önöket. Kérem, válasszanak: ha még egy ideig a Földön akarnak maradni, elrendelem a szabadon bocsátásukat. Ha a mennyországba kíváncsiak, ám ezt a kérésüket is teljesíthetem.

– És mit gondolsz? Persze, hogy mind élni akart. Szartak a mennyországra. Ez volt az igazi ateista propaganda!

Roszkedvű lettem ettől a történettől. Mint egykoron egy mélyen vallásos család sarja, még mindig rosszul türtem, ha az Isten dolgain gúnyolódott valaki. Holott Jézussal én is mondhattam volna: én Istenem, én Istenem miért hagytál el minket? De az Isten, akit én büntetésül megtagadtam, ott fénylett a gyerekkorban, ha tehát racionálisan nem is létezett, de érzelmileg mégis szentség volt a számomra.

Sokszor eltöprengtem: ha én papként állok a forradalmi törvényszék előtt, volna-e bátorságom a mártíriumot választani? Már csak azért is, hogy tönkretegyem Hikádé nagyjeletét.

A szovjet emigrációban Hikádé a Kominternhez került. Azt mesélte, hogy szobája négyajtónyira volt Sztálinétól, akinek ott is volt irodája. Ám néhány év múlva egy este felhívta Dimitrovot.

– Mondd, mi történik itt? Egy csomó arc hiányzik közülünk. Hova lettek?

Hajnalban érte jöttek.

A lágerről nem akarózott mesélnie. Annyit mondott, hogy írt levelet Sztálinnak. Talán valami félreértés juttatta őt és számos elvtársát ide? Kérte közbelépését. A levelet elküldhette. És Sztálin válaszolt. Miszerint semmit sem tehet az érdekükben.

Mindenesetre tizenhét év után, 1954-ben kiszabadult. Visszaszámoltam: 1936–37 körül foghatták le. Egy darabig Moszkvában időzött, és részt vett a magyar politikusok elleni koncepciós perek anyagának feldolgozásában. Aztán haza kéredzkedett. Nála láttam először televíziót. Moszkvából hozta.

Elképesztők voltak ezek a régi bolsevikok. Saját vezéreik ártatlanul megkínóztatták, bebörtönözték őket, sokat kivégeztek közülük, de egy pillanatra sem rendült meg a hitük a mozgalomban. Ez nem a birka ostobasága volt. És több volt, mint fanatizmus. Valami gyermeki hűség áradt belőlük, azé a gyermeké, aki sokat szenved gonosz, brutális apja mellett, de hát akkor is ő az imádott apa. Apai ajándékként fogadták a jóvátételül kapott lakást, bútorokat, háztartási gépeket. No lám, végül mégis csak szívére ölelte őket a Párt.

Zűrzaros kamasz fejemben akkor derengett fel sajátos értelme József Attila sorainak:

*Minden halál és semmi gyász.
Akire csak a Párt vigyáz,
Prapamm, paramm, papamm
Akire csak a Párt vigyáz.*

Röstellem, de ebben valami vallásos szentséget éreztem, a végső alázat biblikus hangulatát.

1956-ban, Hikádé kopott bundájában felűnt a Széna téren. A forradalmárokat gyerekeknek szólította és magyarázta nekik, hogy igazuk van, a sztálinizmustól meg kell szabadulni, de túllőttek célon, hiszen nem akarhatják a szocializmus bukását.

Egy géppisztoly tusával oldalba taszajtották:

– Na, jól van papa. Hideg van már így es-tefelé. Menjen szépen haza teázni.

Hikádé lassan hazaindult. Vissza- visszanezett a vigyorgó gyerekekre. Azok nem tudták, hogy a furcsa öregember most maradt végleg egyedül a világban.

A muzsikuskok zárt kozmosza

Muzsikuskokról írok némi félelemmel. Azt hiszem ugyanis, hogy minden művésznél, papnál, ezoterikusnál, szentnél, csodarabbinnál, tibeti rinpocsénál és hindu maharisinél a muzsikusk közelebb él a teremtés műhelyéhez, ha úgy tetszik, Istenhez.

Vonnegut, a világhírű német író mondja, hogy csak azért tartja lehetségesnek, hogy mégis létezik Isten, mert van zene a világon. A legősibb zene talán a kosszarvból készített sófár hangja, az ősi zsidó szertartásrendből. Annak a kosznak az emlékére készítették, amelynek vérét az Úr elfogadta Izsáké helyett.

Nagy ünnepeken fújják meg, három hangon. TKIÁ -egyenletes fújás, amikor táborot vertek, vagy bontottak, s az ünnep kezdetét és végét jelenti. SVARIM 3 elcsukló hang, gyász a halottakért. TRIÁ 7 szaggatott hang veszély esetén, azt jelenti, hogy Isten mellettünk áll.

De az égi zeneüzenet a modern időkben

sem hallgat el. Már Madách tragédiájában szól a szférák zenéje, néha halkabban, néha hangosabban.

Johann Sebastian Bachról, pedig a következő történet maradt fenn.

Bach, amikor másodszor megnősült, életkorához képest ugyancsak fiatal gyereklányt vett feleségül. Ez a lány szinte vallásos áhítattal tekintett hatalmas férjére. Egyszer mégis összeszedte a bátorságát, és megkérdezte tőle:

– Johann Sebastian, te olyan szelíd, csendes, jóságos ember vagy, Hogyan lehetséges, hogy némely tanítványodat mégis, csúnya szavak kíséretében, a szó szoros értelmében lerugdald az orgona mellől a lépcsőn, ki a templomból, le az utca porába?

Bach válaszából kiderül, hogy soha nem jutott eszébe, hogy ő zeneszerző lenne, vagyis, hogy ő alkotná a zenét. A zenét Isten küldi, s neki csak szíve és füle van ahhoz, hogy meghallja, lekottázza. Márpedig az a tanítvány, aki Isten zenéjét lustaságból, figyelmetlenségből hamisan játssza, az istenkáromlást követ el, méghozzá a templomban. S az ilyen embert ő, éktelen haragra gerjedve, bizony lerugdossa az orgona mellől.

Ma Bach valószínűleg olyan antennának nevezné magát, amelyik képes „fogni” Isten üzenetét. De hát élni és enni kell. Számomra viszont világossá tette ez a történet, hogy mi a különbség a *küldött* és a *csinált* zene között. A látomásos és a kitalált festmény között, az

inspirált és a fárasztó agymunkával kicsiholt gondolat között stb.

Kósa Györgyről az a hír járta, hogy a Zeneakadémián – Bartók tanítványai között – egyedül neki volt jelese zongorából. Vékony, törekeny ember volt. A zene – amit más muzikusoknál, lírai költőknél is észrevettem – valamilyen leheletfinom varázssal vonta be az arcát, utolérhetetlenül nemessé formálta a vonásait. Volt benne valami enyhe nőiesség is, egy icipici interszex-jelleg. Holott Kósa férfiassága döntő faktor volt sorsának alakulásában. Igen zárt léleknek tűnt, aminek intimitásaiba csak nők, s talán fiai hatolhattak be. Első feleségét élete végéig siratta, halála alapvetően rendítette meg. Számos kerülő utat bejárt – még a spiritizmusét is –, amíg lelki egyensúlya visszaállt.

Egyetemista koromban – mint szüleim barátja – megengedte, hogy jelen lehessenek, amikor gyakorol, és készül a koncertjeire. Néma kisegérként ültem egy sarokban, zajt ütni, megszólalni halálos bűn volt. Ám egyszer mégis bűnbe estem. Bachot játszott, s rajtam átfutott, hogy milyen komisz, sok-sok tragikummal átszótt élete volt ennek a muzikusnak. És kiszakadt belőlem:

– Gyuri bácsi, kurva dolog ez a zene! Cafatokra tépte az életedet.

Nem hagyta abba a játékot, csak a válla fölött vetette oda:

– Erre való az életem! Nem?

Uramisten! Ki szólt belőle hozzám? Mert hirtelen megéreztem, hogy mi az odatartozás az emberen túlihoz, mi a felbonthatatlan szövetség az ember és a művészete, az eszme között, s hogy ehhez képest mennyire lényegtelen minden más epizódja az életnek. Rájöttem, hogy legjobban arra kell vigyázni, hogy ki ne száradjon az ember szíve. Mert egyre inkább a kiszáradt szívűek kultúrájában élünk. Kultúrájában?

Megértettem azt, amit Paulo Coelho úgy fogalmaz, hogy: *az élet azt akarja, hogy az ember élje végig Személyes Történetét. Fiatalkorában mindenki tudja, mi a Személyes Története. Akkor minden világos és lehetséges, s az emberek nem félnek attól, hogy álmodjanak, és akarják mindazt, amit az életben szívesen csinálnának. Ahogy azonban telik az idő, valamiféle titokzatos erő igyekszik bebizonyítani, hogy a Személyes Történetet megvalósítani nem lehet.* Világossá vált, hogy ezek a művészek, akikről írok, nem hallgattak senkire, ők mindig pontosan tudták, hogyan kell élnie a másik embernek, és makacsul végigélték Személyes Történetüket.

Én nem tudok zenéről írni, Kósa György muzikájáról sem. Nincsenek hozzá meg a szavaim. De életem végéig viszem magammal az anyám által havonta rendezett házi koncertek emlékét, ahol Kósa György zongorázott, Molnár Ági hegedült, férje, Kemény

Endre mélyhegedűn, lányuk, Krisztina pedig csellón játszott. És lehetett zenét rendelni náluk a következő házi koncertre. Kósától és Molnár Ágitól hallottam életem leggyönyörűbb Kreutzer szonátáját. Olyan szép volt, hogy fájt.

Kósa megzenésítette Babits Laodameiáját, azt a tragédiát, amikor a szerelem győz a halál felett, és három órára visszahívja az életbe csatában elesett férjét.

*Lányok, halhatatlan a valódi vágy!
Apró hadam, a kéjek és percek hada,
Kis talpaik alá szegik a vén időt.*

A *Laodameia* utolsó sora így szól:

*Ő megharcolta a harcot
S elhullt a végzet alatt.*

Kósa György azonban észrevette, hogy a tragédia előbb ér véget. Az ifjak kórusánál, akik elsiratják a szerelem halottját:

*Vérszínű virággal borítsuk be őt,
És tavaszi ággal, mely éjszaka nőtt.
Leljen szerelemtől a léthei réti sötétben
Örök pihenőt.*

Kósa Györgyről gondolkodván Rácz Aladár emléke dereng fel bennem. És mellette Yvonne nénié, a feleségéé, aki egy régi nemes

svájci család – már a nagypapa is kanton főnök volt – leszármazottjaként lett nagy családi háborúságok után felesége az akkor még ismeretlen cigány cimbalmosnak. A banda Svájcban játszott. Senki sem sejtette, hogy a cimbalmosból világhírű muzsikus és zeneszerző, Sztravinszkij barátja lesz, akit Yvonne néni igaz szívvel szolgált egy életen át.

Ali bácsi is törekeny alkat volt. De amikor mesélt, varázslóvá szépült. Káprázatosan művelt volt, kitűnően beszélt franciául, de magyar nyelven nem tudta elhagyni cigányos kiejtését. Például a „z” hang helyett mindig „zs”-t ejtett. Zsizseg – mondta, a zizeg helyett – és zsebra, Zsamárdi, vagy nagy zsajt hallott. És ez valami utolérhetetlen kedves bájt adott mindig lényegre törő mondanivalójának.

Ő is zárkózott ember volt. Talán egyszer hallottam vele egy hosszabb rádióinterjút. De szűk baráti körben szívesen mesélt az életéről, Párizsról, a barátairól, a zenéről, és arról, hogyan kell igazán jó cimbalmot készíteni. Ám egyszer belebotlottam egy családi „tragédiába”.

Látogatóba érkeztem hozzájuk, és feltűnt Yvonne rosszkedve.

– Yvonne néni, mi baj van?

– Jaj, Péterke, nagy bajban vagyok. Ali már egy hete nem beszél velem.

– Az istenért, mi történt?

– A konyhában tettem-vettem, amikor Ali

kiszólt a szobájából: Szívem, befejeztem az új szonátámat, eljátszom neked. – Máris megyek Alikám, csak elzárom a gázt a tej alatt.

– És?

– És Ali azóta nem szól hozzám. És tudja Péterke, én rájöttem, hogy igaza van. Ha egy világhírű művész, Rácz Aladár el akarja nekem játszani az új művét, fusson ki az a rohadt tej! Micsoda buta liba vagyok...

Okuljatok mindannyian e példán! – mondanám a kreatív emberekre, tudósokra, művészekre vadászó leányoknak. Az alkotó mindent alá rendel a műnek, titeket is. Beéritek a maradékokkal?

De hát mindez csak a felszín. A muzsikus Isten-közeli világába soha nem sikerült bepilantanom. Megesett, hogy megkönnyeztem Kleiber, Richter, Horovitz, Jehudi Menuhin és mások valamilyen megrendítő produkcióját, egy Beethoven-szimfónia tételét, egy Chopin-etűdöt, vagy Satie zongoradarabjait. De hát ez nem nyitotta ki előttem a zene világának zárt kapuját, csak anekdoták maradtak meg bennem. Az, hogy Satie koncert előtt mindig előhúzott egy rúd szalámit, és felajánlotta a közönségnek:

– Együk ezt meg közösen, vagy játsszak?

Hogy Szvjatoszlav Richter zongoráján figyelemztető cédula volt:

Naponta kétszer alaposan fogat mosni, és mindennap olvasni egy kis Proustot vagy Thomas Mannt.

Ennyi intimitás legyen elég nekem. S talán én is írhatnék egy cédulát magamnak:

Mindennap hallgatni néhány percig Vivaldit, Bachot, Beethovent, Mozartot vagy Chopint, netán Jan Garbareket, vagy Ravi Shankart – és akkor nem kell aggódnod a lelkedért.

Szubjektív vallomás Árvai Joliról

Szívderítően pajkos szeme volt. És gyönyörű lába. Ez tűnt fel nekem először, amikor a televízióban megismerkedtünk. A Fiala Művészek Stúdiójának, később a Független Művészek Stúdiójának volt a vezetője. A magyar tévében először forgattak 10 órás műsort Izraelről, *Kapcsoljuk Jeruzsálemet* címmel. Én akkoriban Izraelben éltem. Megkértek, hogy Héder Barna társaságában – aki majd Magyarországról érkezik –, én legyek az adás egyik házigazdája.

Már az első találkozásunk után csak éppen egy macskafarknyi távolság választott el attól, hogy mélyen és igazán beleszeressek. Ám a sors odafordította a kormányt, hogy haláláig jó barátok lettünk.

Érdekes emberek nyüzsögtek körülötte, szinte lubickoltak Joli légkörében. Közöttük feltűnt egy testes fiatalember, elsöprően ironikus humorral, akinek szemmel láthatóan az volt a foglalkozása a televízióban, hogy mindenütt ott van, de semmit sem csinál. Úgy

tűnt, hogy ezt a mesterséget jól megfizetik. A kicsit nazálishan beszélő ifjút Láng Tamásnak hívták. Akkoriban jelent meg – Joli bábáskodása mellett – egy kis könyve *Ahogy itt lehet* címmel. Tehetséges könyv volt, tulajdonképpen Tamás egy elabortált szerelméről szólt, de erről alig esett szó benne, leginkább a Wesselényi utca, a zsidó fiúárvaház és a kóser fasírt voltak a regény főszereplői. Igazán nagy kár, hogy Joli halálával együtt meghalt Tamás írói kedve is.

Egyszer megígérte, hogy ír (nekem? rólam?) egy regényt: *Ahogy Isten akarja* címmel. Nem írta meg. Ma már soha semmit nem ír meg, felváltva röhög és depressziós, néha összetöri a kocsiját, de leginkább telefonon keresztül érintkezik a világgal. Szexuális életét is telefonon át bonyolítja, mindig ragyogó nőekkel, akiket – anyukája bánatára – fényes éttermekben vacsoráztat. Elfelejtettem említeni, most már ötvenéves, de a mamájával lakik közös háztartásban – most és mindörökké. Tamás zseniális parazita, mindenkit meg tud vágni egy kis pénzzel, és kitűnő társadalomfilozófus. Időnként muszáj vele beszélgetni, és aztán gyorsan elfelejteni mindent, amit mondott.

És hogy mostanig Tamásról elmélkedtem, az is Árvai Joli miatt van, aki odaátról biztat, hogy az ő portréjában – jóvátételül – írjak Tamásról is, akit életében annyira szeretett, korholt, dédelgetett. Ám végül csalódott benne,

mert a nyavalyás hű maradt önmagához, és semmiképpen nem akart sem Joli, sem az én szorgosan alkotó kreatúrám lenni.

Árvai Jolival az volt az egyik baj, hogy túlságosan tökéletesre sikeredett. Okos, jó humorú, szellemes, zseniális felvillanásokkal; erősen erotikus sugárzású kislányos manóféle. Én olyan melegséget éreztem áradni belőle, hogy a társaságában azonnal én is lubickoló hangulatba kerültem, mint annak idején a hengeres víztartályos fürdőkádban elnyújtózó gyerekként. Férfiúi vonzerőmből semmi sem maradt, talán kicsit meghülyülve, lelkileg az ölébe hajtottam a fejem, nyöszörögtem, és vártam, hogy kisimogassa belőlem felnőttésem balgaságait.

Árvai Joli esztétikát végzett a bölcsészakaron. A tévéhez szeretett volna kerülni. Mesélte, hogy amikor jelentkezett, az elnök nem lelkesedett ezért az ötletéért, mondván: „Már van elég fiatal kurva a televíziónál”. Hallgattam Jolit, és azt gondoltam: elég öregnek kell lenni ahhoz, hogy valaki minden csinos fiatal nőben kurvát lásson. Akkoriban lázadoztam az öregek rémuralma ellen. Ma már a fiatalok rémuralmától iszonyodom!

Mindegy. Joli végül is bekerült a tévéhez, ahol Vitray tanítványa lett. És azt hiszem jó tanítványa volt. Erről győzött meg Török Sándor íróval készített interjúfilmje. Ebből az a döbbenetes felismerés bontakozott ki, hogy Török úgy érzi, világi sikerei messze nagyob-

bak, mint lelki fejlődése, és spirituális szempontból el van maradva materiális önmagától. Török Sándor, anyiuunk tanítója és lelki vezetője vallja ezt Árvai Jolinak! Tényleg úgy érezte, hogy a siker nagy hullámai egy kicsi Török Sándort ringatnak? Az a Török Sándor, aki *Kököszi és Bobojsza* című manós könyvét „nagyon kicsi gyerekeknek és nagyon nagy felnőtteknek” ajánlotta. S akinél nagyobb felnőttel nem találkoztam.

Eltöprengetem. Mi lehet ebben az Árvai Joliban, hogy ilyesmit hív elő valóban apostoli lelkekből? Akkor úgy gondoltam, hogy bizonyosan titka van. Azt is elhatároztam, hogy nem fogom kutatni, hátha egyszer magától feltáruul előttem. Akkor még nem tudtam, hogy a megérzett, de rejtve maradt titok az egyik legerősebb kötelék két ember között.

Lement a *Kapcsoljuk Jeruzsálemet*, több közös munkánk nem volt, magunkra maradtunk sokszor ijesztő, sokszor multságos, de soha nem unalmas hétköznapjainkkal.

Akkoriban ismertem meg Joli férjét, Palit. Építészvállalkozó volt, a realitások embere, jó humorral és valami kedves jóindulattal, ami miatt a szívünkbe zártuk. Nagyon gazdagok voltak, csodálatos ízléssel berendezett házuk volt Pasaréten és Tahitótfaluban. Nagyszerű kocsik, jacht, kertészkedés, istálló (egyelőre lovak nélkül), megbízható személyzet, befedhető medence, szauna, szolárium, szabadtéri grillkonyha. Ha úgy akarják, szinte a társa-

dalmon kívüli élet lehetősége is megnyílt volna előttük. De nem akarták. Joli nyakig bent evickélt a televízió hol mocsaras, hol tiszta kék vizében. Pali itthon és Németországban nagy üzletekből fakasztotta a pénzt, és elnézően vette tudomásul a kalandra, szerelemre, egy nem mindennapi nőre éhes férfiak tülekedését Joli körül.

És akkor megérkezett valaki... Akinek a nevét nem szívesen mondtuk ki. Talán bíborpalástban jött Keletről... Talán szakadt koldusgúnyában Nyugatról... A Rák. Nemesi névén: Carcinoma... A Halál.

Én nem tudtam, hogy ez a Hatalom akkor szólította meg Jolit, amikor mi megismerkedtünk. Sokáig semmit sem vettem észre. De egyszer egy társaságban valaki elsírta magát Joli miatt. Egy újságíró barátnőjével szinte egy időben született meg a mindkettőjük számára szívszorító diagnózis. Megdöbbenő, hogy mennyire másképpen reagáltak rá. A barátnő az elillanó élet felé fordult, Joli Isten felé. Valamiféle szelíd protestáns aszkézisbe kezdett. Ezt alig lehetett észrevenni. Sokat dolgozott, társasági életet élt, igen gondosan vezette a háztartását, de nem flörtölt senkivel sem, és nagyon vigyázott arra, hogy szavaival, magatartásával soha ne sértse meg az erkölcsi törvényt. Palival néha elutaztak néhány napra. Mesélte, hogy Németországban kezelik, de nemigen hitt az eredményben. Megpróbálkozott természetgyó-

gyászokkal. Azt a feladatot kapta, hogy idézze fel a betegség belső (imaginatív) képét. Először valami gonosz kis rágcsáló állatnak képzelte el. Így nem kelt életre. De egyszer elengedett minden erőlködést, „nem szólt bele”, hagyta, hogy a kép spontán kifermálódjon benne, s íme, egy furcsa ágas-bogas növényt látott. Apró kénsárga virágai voltak, bokorszerű, szövevényes összevisszaságban, és az ágak mintha állandóan reszkettek volna. A orvosa azt tanácsolta, hogy próbálja meg lelki erővel elhervasztani. Egy darabig ez sikerült talán.

Ekkor hagyta abba a rendkívül durva hatásokkal és kínokkal járó biokémiai kezelést. És nagyon sokáig jól is érezte magát. Csak barátnője halála rendítette meg, hiszen ő még lehetségesnek érezte a gyógyulást.

Különböző filmeket szponzorált a Független Művészek Stúdiójában, néha engem is bevont a munkájába, őszintén szólva nem sok sikerrel. Egyszer valamelyik filmhéten mégis egyszerre kerültünk színpadra. Őt egy filmért tüntették ki, én pedig akkor kaptam meg a Színház- és Filmművészeti Egyetem dísznyakkendőjét, a hallgatók szavazatai alapján.

Egy vasárnap Pali meg Joli váratlanul megjelentek nálunk, és a következő ajándékokat hozták: egy ellipszis alakú fonott kosarat, egy beleillő plédet, egy nagy zacskó száraz kutya-kaját, egy porázt, két edényt evéshez-iváshoz

– és egy kis feketés-barnás kutyát, akit Gyulának hívtak.

Tudták, évek óta vágyódom arra, hogy megint legyen kutyám, de a családom tiltakozott. Városi lakásban, egész nap nem vagyunk otthon stb. Azt is tudták, hogy már kutyapszichológusnál is jártam, aki így nyilatkozott:

– A te karakterrel csak kétfajta kutyád lehet. Ha egy áhítatos tisztelőt akarsz, aki téged istennek tart, és minden szavad parancs neki, akkor berni pásztorkutyád legyen. De ha egy nálad erősebb jellemű kutyát szeretnél, akkor szerezz egy szálkásszőrű tacsit. Ő majd átalakítja az életedet a saját ízlése szerint, és ez neked jó lesz.

Ez a nálam erősebb jellem volt az akkor még csak két és fél hónapos Gyula. A család döbbenten szemlélte az izgága jövevényt, aki igen hamar feldúlta a konyhát. Pali hahotázott, Joli nyugtatgatta, akit kellett, én boldog voltam. De Gyula néven nem maradhatott nálunk. Lányom, meglátva őt, összecsapta a kezét:

– De hiszen ez egy kis lurkó.

Tetszik érteni? Így érkezett meg hozzám Lurkó kutya, máig is a legjobb barátom, akivel együtt öregszünk. Ennek már kilenc éve...

Mi mindig együtt alszunk, és néha úgy érzem, hogy egyszer-egyszer Joli is odaül néhány percre az ágyunk szélére.

Joli állapota ingadozott. Akkor már nyíltan

beszéltünk a betegségről, az orvosok pesszimizmusáról, Isten kifürkészhetetlen szándékairól. Ám egyszer elmeséltem neki, hogy amikor Izraelben éltem, részt vettem egy vacsorán, amin Simon Peresz is ott volt. Beszélgetés közben Peresz azt mondta:

– Lássuk be, hogy a huszadik században egy értelmiségi zsidó férfinek csak három útja volt. Vagy cionista lett, vagy kommunista – vagy misztikus.

Joli meghökkent.

– Péter, hiszen te mindhárom utat végigjártad!

És tényleg. Voltam kommunista diákvezető, később propagandista, sőt egy ideig alap szervei párttitkár is. Hosszabb időt töltöttem Indiában, jóga ashramokban és a bangalorei buddhista kolostorban. S bár nem voltam cionista, három és fél évig tanítottam Izraelben, mint meghívott professzor. (Ők nem használták a professzor szót azon a vallásos egyetemen, ahol dolgoztam, hanem helyette ezt mondták: *more morénú*, vagyis a tanítók tanítója. Szép, nem?) Akkoriban a valláspszichológia már elvonzott a klinikumtól.

Joli határozott:

– Csinálok egy filmet az életemről! Mutasuk meg mindhárom arcodat. Ez a film lett: *A kő, a víz és a kutya*. Joli azt mondta, hogy rajtam és Lurkó kutyán kívül ne legyen több szereplője. Úristen, meghal a néző az unalomtól. Joli nevetett.

– Ne izgulj! Bíz rád a dolgot. Tudod, azt szeretném, hogy az egész film arról szóljon, hogy te az angyaloddal beszélgetsz. Magadról, a zsidóságodról, a balodaliságodról, Indiáról, Istenről, az életről, a halálról, a félelmeidről, a reményeidről és a vereségeidről... Legyen ez afféle számadás a talentumról... Hiszel benne?

Hittem benne, de féltem tőle. Ám a film elkészült. Árvai Joli és Székely Orsolya elmélyült munkája érződik rajta. 58 perces számvetés. S azt hiszem, töretlenül őszinte vagyok benne, sőt kissé már szemérmetlenül exhibitionista. De akik megnézték, azoknak általában tetszett, elgondolkoztak rajta.

Már nincs sok hátra. Joli fokozatosan egyre inkább kihátrált az életből. Még rész vett egy vagy két filmhéten, díjat is nyert a filmjeivel, de ő maga lassan áttetszővé, majd láthatatlanná vált. Úgy látszik, nagyon messzire elment Földközelből, nem lehet elérni, csak néha nevet vissza ránk. Ilyenkor érezzük úgy, Lurkó kutya meg én, hogy egy pillanatra leült mellénk.

Nem búcsúztunk el egymástól. Jó, hogy a világon volt, jó hogy találkoztunk.

Jó lenne tudni, hogy lesz-e folytatás?

Ödön bácsi

Ne tessék mosolyogni! A legtöbb ember, ha az Ödön bácsi kifejezést hallja, mosolyogni kezd. Egy buta kabaré tréfa miatt, aminek visszatérő poénje volt:

– *Anyu, fogjál nekem békát!*

– *Majd fog az Ödön bácsi!*

Ám az enyém az egy másik Ödön bácsi. Eredetileg nőgyógyász, de még abból az időből, amikor az orvos elsősorban orvos volt, és csak másodsorban szakorvos. Ödön bácsi volt a mi házi orvosunk, az egész nagyfamíliáé. Ő kezelte a rabbi nagypapát, ha légcsőhurut veszélyeztette az ünnepi prédikációt, a nagymamát, ha valamiért megsértődött, vagy a lépe gyötörte; nála született minden új jövevény – többek között én is –, ami nagy szerencse volt anyámra nézve, mert amikor – engem meglátva – sírva fakadt, Ödön bácsi azonnal megvigasztalta:

– Ne sírjon, Mancika! A plasztikai sebészeti mai állása mellett ez a kisfiú szép csecsemőnek számít.

A két elálló fülem csücskét mindenesetre azonnal a koponyámhoz ragasztották leukoplasttal, s egy évig így viseltem a füleimet. És tényleg: szép kisfiú lett belőlem.

A nők szerettek Ödön bácsinál szülni, mert ő, amikor az első fájások jelentkeztek azonnal bement a kórházba, leült melljük, és velük maradt, amíg a baba megszületett. Amikor nagynéném az unokahúgomat szülte, szelíden biztatta:

– Zsizsikém, segítsen egy kicsit maga is!

– Segítsek? – nyögte Zsizsike –, hát ki szül itt, Ödön bácsi, vagy én?

A vajúdo nők melletti kitartása pontosan tükrözte orvosi attitűdjét. Soha nem az utolsó pillanatban rohant be a szülőszobára, mert meggyőződése szerint a szülész jelenléte mindvégig fontos lelki támaszt nyújtott. Soha nem vállalt abortuszt, csak ha az orvosilag indokolt volt. Így hát szegény ember maradt. S amikor nyáron jött velünk a Palatinus strandra, gondosan pakolta orvosi táskáját.

– Miért cipeled?

– Nézd, ebben mindig van morfin, steralgin, inzulin, meg még ami kell, vérnyomásmérő, fecskendő, egyebek. Soha nem lehet tudni, mikor lesz rosszul valaki. Borzasztó, ha nem tudok segíteni!

Sok-sok évvel később – huszonkilenc évig dolgoztam klinikán – el-elnéztem a nagy magán praxisú kollégákat, ahogy nejlonszatyrokba tömködik a műszereiket, gyógyszereiket.

– Miért nincs egy szép orvosi táskád?

– Nézd, nem kell mindenkinek látnia, hogy orvos vagyok. Valaki rosszul lesz az utcán, jobb, ha a mentőket hívják ki.

Hogy is mondja a szép latin mondás? *Tempora mutantur, et nos mutamur in illis.*

Miután sorra megkaptam minden gyerekbetegséget, Ödön bácsinak velem is sok dolga akadt. Vagyis általános körzeti orvosként működött, holott ifjúkorában a nagynevű nőgyógyász, Scipiades professzor tanársegéde volt a klinikán. Híres volt biztosan működő realitásérzékéről. Egyszer egy műtétnél asszisztált, amikor a professzor kezében váratlanul megállt a szike:

– Ki kell menni! – suttopta.

Ödön bácsi azonnal megoldotta a helyzetet:

– Professzor úr, nyugodtan eressze a nadrágjába!

És így lőn. Mert a beteg érdeke mindennek felett.

Ámde akkoriban a tanársegédség nem jelentett fizetett állást. Ödön bácsinak el kellett tartania a szüleit és a húgát. Elhagyta hát a klinikát, és Matyi kutyájával, a simaszőrű foxival, elszegődött Rózsaszentmártonba bányorvosnak. Az 1930-as években megjelent egy nagy érdeklődést kiváltó könyv a bányászok életéről: *Fogolytábor békében*. Félig regény, félig szociográfia. Az egyik főszereplője Ödön bácsi, a bányorvos. Ott aztán mindent kellett csinálnia.

Egyik híres esemény, amikor lakáson levezetett egy szülést. Látszólag minden rendben volt, a bába már elment, az ifjú apa is elment egyet inni a barátaival, egyedül Ödön bácsi maradt még ott a boldog anyával. A holmiját csomagolta, amikor feltűnt neki a nagy csend. Az ágyra nézett: halottfehéren feküdt a nő, hatalmas vértócsában. Atoniás vérzés! Azonnal kellett cselekedni, mert ebben el lehet vérezni. Ödön bácsi belenyomta két öklét a nőbe, és elszorította a vérző eret. És így maradtak. Nem volt kizárható, hogy örökre, ugyanis valahányszor valaki elment az ablak előtt, Ödön bácsi ordított neki, de nem sok eredménnyel. Végül valaki meghallotta, elrohant a bábáért, és a többi már nem érdekes.

A sors végül kórházi főorvost faragott Ödön bácsiból, aki a háború után a Visegrádi utcai SZTK rendelőintézet igazgatója lett és maradt nyolcvan éves koráig. Akkor ment nyugdíjba. Róla mindig eszembe jutott egykori főnököm, Pető András megállapítása:

– Költőnek, papnak és főorvosnak születni kell. Annak senkit sem lehet kinevezni, mert fejen szarják.

Ödön bácsi kitartott mellettünk jóban, rosszban. Konok materialista volt, és egyszer megkérdezte a rabbi nagypapát:

– Főtisztelendő úr, mi értelme van a 20. században annak, hogy szombaton nem fog pénzt, nem ül járműre, nem gyújt rá?

– Tisztelt főorvos úr – így a nagypapa –,

ezeknek ma már semmi értelme sincs. Csak tetszik tudni, az ortodoxia egy épület. Itt kihúzó egy téglát, ott kihúzó egy téglát, végül összedől az egész!

Istenem, ha ezt Mihail Gorbacsov tudta volna!

Ám Ödön bácsi legnagyobb szerelme mégis a színház volt. Lehetett főorvos, igazgató, bármi, mindig volt egy-két színház, aminek ő volt az orvosa – kezdetben a Royal Orfeum, a Teréz körüti Színpad, aztán a Pódium Kabaré, majd a József Attila Színház. Őszintén szerette a színházat, de a színésznőket is. Látványos nagy szerelmei, botrányos viszonyai voltak híres színésznőkkel, mert túl sokat „vizitált mezítláb”, ahogy nálunk, a családban mondták.

Nagy boldogságára a Színházi Élet egyszer egy színes interjút közölt csodálatos Matyi kutyájáról, aki mindenféle mutatványt tudott. Matyi a díványa mellett aludt egy kis matracon. Volt, hogy éjszaka fölkel, és nem tudott visszabújni a takarója alá. Halkan nyüszített. Ilyenkor a jó gazda lenyúlt, felemelte Matyi paplanját, Matyi alá surrant, és Ödön bácsi félálomban ráejtette.

Nem nősült meg, mert édesanyjának megesküdött, hogy addig nem vesz magának feleséget, amíg a húgát férjhez nem adta. Ám ez a törekvése nem sikerült, pedig ezernyi módon próbálkozott, újságban is meghirdette a testvérét, hozományt is ígért, mindhiába.

1944-ben, Szálasi hatalomátvétele után ő mentette meg az egész családot. Volt egy házmesterné betege, akinek a férje illegális kommunista volt. Fenntartott egy búvóhelyet, egy Abonyi utcai garzonlakás formájában, ahová lassanként több mint húsz zsidót, kommunistát, szocdemet gyűjtött be. Január végéig kellett ott lapulni halálos csendben. Ám a házmesterné szerelmes volt Ödön bácsiba, a férj katona volt, és a főorvos úr a házmesterlakásban bújt meg, mint a szerelmi beteljesülés ígérete és reménysége. De – ki tudja miért, talán a gyenge táplálkozás, vagy a szorongás következtében – ez a szerelmi reménység nem tudott *valósággá* válni. A szerelmes házmesterné kezdte elveszíteni a türelmét. Akkoriból maradt egy karikatúra a bujkálókról, az egyik orvos rajzolta, ott Ödön bácsi is látható, letolt gatyával, amint három luftballon emeli fel azt... Nagyon féltünk, hogy Ödön bácsi kudarca miatt valamenynyünket kidobnak.

Ödön bácsi apám legjobb barátja volt. Apám halála után néhány hétre magamhoz vettem anyámat, de végül is haza kellett mennie, mert jó kapcsolatunkat felfalta volna az együttlakás. Anyám kétségbeesve ment haza. És íme, a dolog mégis jóra fordult. Néhány év múlva, amikor meglátogattam egy délután, teáztunk, sütit ettünk. Egyszer csak így szólt:

– Apropó, férjhez mentem.

Mindig ugrattuk egymást.

– No és hol a férjed?

– A másik szobában.

Benyitottam. Ott izgult Ödön bácsi. Anyám akkor hetven éves volt, Ödön bácsi nyolcvan. Még tíz évig éltek együtt, nagyon harmonikusan. Ödön bácsinál tisztességebb emberrel nem találkoztam. A rokokóban volt divat ünnepélyesen kitüntetést adni „az év legjobb cselekedetéért”. Ha valaki felnevelte ellenségének elárvult gyereket, vagy saját szegénysége ellenére támogatott egy nála is nyomorultabbat, ezért „polgári koronát” illesztettek a fejére. Az ilyen hősiesség, becsületesség nem is érdemel egyebet egy csillogó polgári koronánál, lehetőleg ezüstpapírból. Ödön bácsi semmi ilyesmit nem tett. Csak végigélt egy háborúkkal, népirtásokkal, diktatúrákkal, árulásokkal, pénzhabzsoló álbaráttal teli életet – mint becsületes ember, tapintatos orvos, szerény vezető.

Egyetemistaként egyszer egy lánnyal belopóztam a lakásukba, tudva, hogy anyám is, ő is a munkahelyükön vannak. Ámde Ödön bácsi váratlanul hazaérkezett, és ránk nyitott. Azonnal visszahúzódott, de akkor is... a világ legkínosabb helyzete. Felöltöztünk, és én kióvakodtam a konyhába. Ott ült Ödön bácsi, és újságot olvasott. Csak ennyit mondott, szinte mellékesen:

– Nem láttam semmit...

Persze mindketten tudtuk, hogy mit látott,

de mégis, sziklák estek le a mellemről, hogy erről nem kell beszélni, tagadni, elnézést kérni.

Kilencvenéves korában Ödön bácsi hasnyálmirigyrákban megbetegedett. Amikor már a végső leromlás időszaka következett el, elhívatta az SZTK-ból egyik volt beosztottját.

– Fájdalmaim vannak. Adjál egy jó adag morfint.

Megkapta.

– Nem múlik el. Adjál még egy adagot.

– Sok lesz, Ödön bácsi.

És akkor Ödön bácsi megint igazgatóvá vált.

– Add be, ha elrendelem! Én vagyok a főorvos!

Igazat mondott. Ő volt a főorvos. Megkapta, amit kért, mindketten tudták, miről van szó. Aztán kényelmesen elhelyezkedett a díványán. Egy óra múlva halott volt.

Néha meglátogatom a sírját.

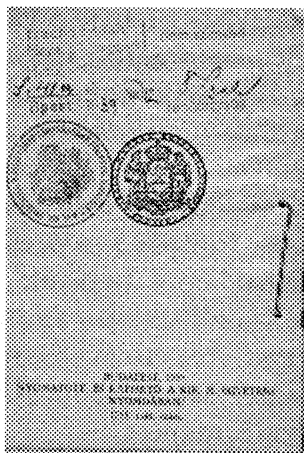
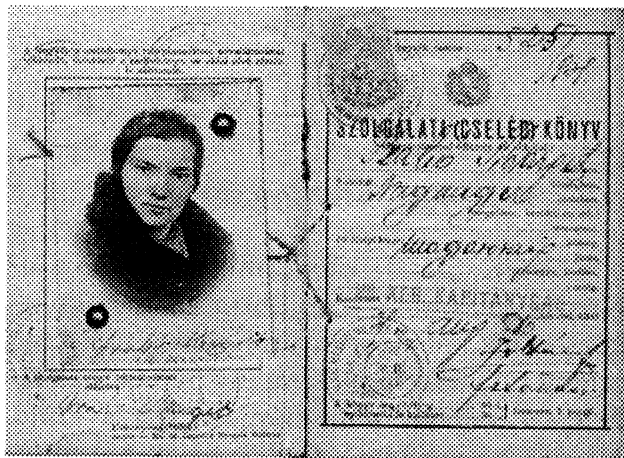
Egyszerű keretben ennyi áll: dr. Sonkoly Ödön, főorvos.

A cseléd

Tetszett már (még) látni cselédkönyvet? Nagyon hasonlít a szocialista állam munkakönyvéhez, mégsem olyan. Olyanabb. Elmesélem, hogy milyen. Kemény papundekli fedele és hátlapja van. Sárgásbarna a színe. A kemény fedél belső részén nagy, 6 x 9 cm-es nagyságú fekete-fehér fénykép van, szemből. A fénykép felett nyomtatott felirat: *A fénykép a cselédkönyv tulajdonosának névaláírásával ellátandó, ezenkívül a cselédkönyv az oldal alsó részén is aláírandó.*

Így is van. A fénykép alsó részén aláírás: SZABÓ MARGIT. Elmosódott pecsétek felül és alul. A lap alján, apró betűvel: A szolgálati könyv birtokosának aláírása SZABÓ MARGIT. Utána még apróbb betűvel: Utánnymás tilos. És a legapróbbal: 30. 360. Kir. M. Egyetemi Nyomda, Budapest.

Az első puha lapon 50 filléres zöld okmánybélyeg. Valamilyen (takarva) jegyzék száma: kézzel, fekete tintával írt nagy számok: 525/931. A koronás magyar címer, ba-

bérlevéllel körülvéve. Középen igen nagy betűkkel:

SZOLGÁLATI (CSELED) KÖNYV
(Folyószámmal ellátott 48 oldallal)

Szabó Margit számára

Született *Nagymegyér* községben, járásban, megyében, kerületben stb.

Illetőségi helye *Magyarország* község, járás, vármegye, kerület, ország

Kiadatott a VII. KER. KAPITÁNYSÁG hivatal által

1931. év AUG. hó 10.

Aláírás

rang

PECSÉT

A könyv ára: bélyeg-----50 f.

Összesen 1 pengő

Nyomtatás és kiállítás: 50 f.....50. f.

.....

Személyleírás

Születési év: 1906

Vallás: r.k.

Anyanyelv: magyar

Családi állapot: haj.

Anyja neve: Zsigmondi

Anyja (leánykori) neve: Juhász Teréz

Termet: közép

Arc alakja és annak különösebb ismertetőjelei: kerek

Haj színe és esetleges kopaszság megjelölése: s. barna

Bajusz alakja és színe. – Szakáll alakja és színe: – Szemek színe, alakja és esetleges hibája: barna

Orr alakja és esetleges ismertetőjelei: r. Száj alakja: r. A testen látható, esetleg a beszéden és hangon észlelhető különös ismertetőjelek, vagy szokások –

Be van-e oltva?

Ez a cselédkönyv a következő okmányok alapján állíttatott ki: Nagymegyeri szül. biz. 84/931

KIVONAT

A cseléd és a gazda közötti viszonyt szabályozó 1876: XIII. törvénycikkelyből.

(A bírságok összegét módosította az 1928. évi X. t. c.)

I. FEJEZET

A cselédekre vonatkozó általános intézkedések.

(Ez a rész 1–10 §-ból áll. Következik: A szolgálati szerződésről szóló rész 11–25 §. A gazda kötelességeiről 26–34 §. A cseléd kötelességeiről 35–47 §. A szerződés megszűnéséről 48–52 §. A szerződés megszűnté utáni teendőkről 53–58 §.

II. FEJEZET

Különleges intézkedések

Külső cselédek 59 – 63 §. Házi vagy belső cselédek 64 – 68 §.

III. FEJEZET

A szolgálati cselédkönyvekről

69 – 78 §.

Az elbocsátási bizonyítványokról

79 – 81 §.

IV. FEJEZET

A jelent törvény áthágásának büntetéséről

107 – 108 §.

VII. FEJEZET

Az illetékes hatóságokról

115 – 116 §.

.....
Ezután következnek a gazda bejegyzései. Az alábbi rovatok állnak rendelkezésére.

Évi vagy havi kikötött bér és egyéb ígéreték

Szolgálati bizonyítványa

hűségéről   ügyességéről   szorgalmáról
erkölcsiségéről

Anyám írásával: Popper Viktor (Szt. István krt. 21.) 1933. I. 7. – 1936, XII. 20.

Kiemelem páratlan hűségét. Abszolút megbízható, igen becsületes családtagnak tartottuk. Testvére betegsége miatt haza kell mennie. Sajnáljuk távozását.

Popper Viktorné
1936. XII. 20.

A következő oldalon (újabb alkalmazás) a következő rovatok szerepelnek.

A gazda neve és polgári állása: *Popper Viktor, V. Szent István krt. 21. I. em.*

A szolgálatba lépés napja: 1937. VIII. 1.

A szolgálat minősége: *mindenes*

A szolgálatbóli kilépés napja: 1944. IV. 15.

Évi vagy havi kikötött bér és egyéb ígéretek: 50 p.

Hűségéről: *Rendkívüli hűséges*

Ügyességéről: *Ügyes, szorgalmas*

Szorgalmáról: *Megbízható családtag*

Erkölciségéről: *Felelősséggel ajánlom.*

Popper Viktorné
1944, IV. 15-én.

Ezek után a könyv végig üres. Az utolsó oldalon bepecsételve:

Trachomában, heveny külegben nem szenved. Bpest. 1939. VIII. 12. S.419 sz.

(Vajon mi lehet az a küleg?)

Két pecsét: A M. Kir. Rendőrség B.Pesti Főkapitányságnak Főorvosi Hivatala
Magyar Királyi Egyetemi Nyomda
Budapest, 1939. Nyomatott és kapható a Kir. M. Egyetemi Nyomdában. 1755. Rakt. Szám.

.....

Íme, Szabó Margit, a nálunk dolgozó és lakozó mindenes cselédnő, azaz háztartási alkalmazott cselédkönyve. Most itt hever az íróasztalomon, gazdája már régen a sír mélyén, ahogy apám, anyám és Ukrajna aknamezőin 22 éves korában megölt testvérem, Popper Iván munkaszolgálatos közhallgató is. Fiatalon hálnak meg, akiket az istenek szeretnek. Hát én mit gondoljak magamról, miközben hetvenkét éves, kissé dagadt ujjaimmal lapozom ezt a néma cselédkönyvet? Egy ócskaságokkal teli fiók mélyén lapult mostanáig. Senki sem őrizte, senki nem is tudott róla. Ő őrizte meg saját magát. Vajon ki üzent vele, mit, és miért éppen most?

Az arcát nézegetem, és már nem ismerem meg őt. Pedig a szüleim ábrázata után egykor a legfontosabb arc volt a számomra. A hangját is kimosta belőlem az idő. Ízlelem a nevet: Margit... Anyámat is Margitnak hívták. Elemiben volt egy tanítónőm, ő is Margit néni volt, és szikár alakja, kissé rikácsoló hangja megmaradt bennem. Félttem tőle.

Amikor beteg voltam, és nem mentem iskolába, délelőtt Margit sütötte nekem a finom a borjúmirigyét (a brízt), hogy hamar meggyógyuljak. A bríz egyike volt családunk babonáinak. S a többi? Naponta ötféle színt kell enni.

– Péterkém, ma mit ettél?

– Fehéret (vajás kenyér), barnát (kakaó), sárgát (tojás), zöldet (spenót).

– És kéket?

– Jaj! Azt nem.

– Gyorsan egyél egy kis szilvát.

Margit megértően mosolygott anyám buzgólkodásán, és megbízhatóan hozta össze a színeket táplálásomhoz. Mennyire meglepődtem egy fél évszázad múlva, amikor a sok ezer éves indiai ájurvédikus irodalomban az ételek színének jelentőségéről olvastam. Vajon anyám ezt melyik életéből hozta magával?

Azután itt voltak a színes sütik és édességek. Azokban ételfesték volt, tehát a tiltott ételek közé tartoztak. Tilos volt a színes fagyalt, a savanyúcukor, a csavaros árpacukor és főképpen a rózsaszín vattacukor. Kizárólag csokis, diós, mákos, citromos, és mogyorós finomságokkal tömhettem magam. A vaníliás is a tiltott ételek közé tartozott, a szalmonellás fertőzés lehetősége miatt. S íme, a sors csapdát készített a számomra. Hatéves születésnapomra ópapától egy egészen hatalmas, rózsaszín tortát kaptam, még hozzá jó helyről,

a Hauertől. Anyám azonnal odaajándékozta a házmester fiának. Némán nyeltem befelé a könnyeimet. Margit a pártomra állt, és titokban egy málnacukrot dugott a számba.

Eltelt két évtized. Huszonhat éves lettem, pszichoanalízisbe jártam. Az analitikusomnak folyton azt zokogtam, hogy anyám uralkodói természete mennyire megnyomorított engem. Egyszer aztán elunta:

– Tudja Péter, kit nyomorítanak meg a szülei? Aki olyan vacak, hogy hagyja magát.

Most már soha nem fogja megtudni, hogy abban a pillanatban milyen közel állt a halálhoz. Az analitikus óra után elszárguldottam anyámhoz. Becsöngettem, ajtót nyitott. Akkoriban már túl volt a nyolcvanon. Nem köszöntem, hanem azonnal nekitámadtam:

– Elajándékoztad az én gyönyörű, rózsaszín tortámat!

Legnagyobb megdöbbenésemre egy szót sem szólt. Azonnal tudta, hogy miről van szó. Jéghideg hangon csak ennyit mondott:

– Ha olyan fontos volt neked, miért nem balhéztál érte?

Döbbsenten és görnyedten vánszorogtam haza. Ez volt aztán a tanítás! Hát ki harcoljon értem, ha nem én?

De a Halhatatlan Istenek megismételték a leckét. Társaságban azt meséltem egy csodaszép lánynak, hogy egyetemista koromban mennyire szerelmes voltam belé, de hát...

Közbevágtott:

– Lefeküdtél a küszöbömre, egy késsel a kezeden? Nem? Akkor most ne reklamálj!

Anyám hangját hallottam a messzeségből, és Margit arca is felvillant, ahogy mosolyogva bólintott.

Csütörtökönként – amikor szüleim vendégséget rendeztek – Margit vacsoráztatott a gyerekszobában. Általában tejbegrízt kaptam. Óvatosan, körbe-körbe ettem le róla a kakaós szórást, és Margit végtelen türelemmel újra meg újra megszórta, amíg el nem fogyott az egész.

Margit szerette a barátaimat, Blau Nyuszt, Gyepes Misit és húgát, Gyepes Jutkát, a kis vadóc fekete lányt. Gyakran kísérte haza őket, vagy értem jött, ha náluk volt zsúr. De azt nem árulta el nekem, hiába nyúztam, hogy mit jelent, amit az ötéves Gyepes Jutka mondott nekem, a felvilágosulatlan úri fiúnak:

– Büdös szar vagy!

Margit nem tiltakozott, csak nagy életismerettel ennyit mondott

– Ráér még megtudni, Péterke.

Valóban ráértem megtudni, valamikor 1944-ben, amikor nem élt már velünk.

Nagy ünnepekkor szívesen ment át a nagypapáékhoz segíteni, hogy estére minden rendben legyen, mire a család visszaérkezik a templomból – vacsorára.

S a férfiak? Ez nagy titok maradt. Nézegettem a fényképét, férfiszemmel sem rossz. De

soha nem jöttek érte férfiak. Senki sem látogatta meg soha. Szabad idejében, csütörtök délután, mindig otthon szöszmötölt, még egy moziba sem ment el, vasárnap pedig hazalátogatott Felsőgallára.

A többi családtagjainknál dolgozó cselédek többsége bakázott – ahogy mondták – a procc zsidók göggyével. De Margitban volt valami arisztokratikus távolságtartás. És furcsamód, volt valami meleg érzelmi köze ahhoz, hogy mi zsidók voltunk. Ma már képzeletemben kiszínezem, hogy talán egy zsidó férfi törvénytelen gyereke volt. Készül bennem a regénye, amit soha nem fogok megírni, de mostanában esténként néha játszom a gondolattal.

És Margitnak köszönhattük az életünket is. Amikor zsidó házba kellett költöznünk, anyám rábízta minden ékszerünket. Margit elvitte magával Felsőgallára. S ha pénz kellett, anyám írt neki. Valahol a városban találkoztak – a sárgacsillagos nő és a magányos parasztlány –, és egy ideig megint volt miből élnünk. Aztán jött a bujkálás hamis iratokkal a deportálás elől, az ostrom, a felszabadulás – vagy az orosz megszállás, ahogy tetszik –, s Margit már csak néha tűnt fel. Szorongva tudakolta, hogy kik jöttek vissza a táborokból és a hadifogságból, s állítólag mindig megkérdezte: hogy van a Péterke?

De a Péterke nem figyelt rá. Péterke nem akart emlékezni a kilövésre, belövésre, az

éhezés gyomorgörcseire, a géppisztolyokra a Duna-parton, a gatyás emberek hátának szegezve, sem a Sztálin-gyertyák halálos hideg fényére, amint ott lebegtek a sötétbe borult város felett.

Péterke később sem figyelt rá. Péterke az indiai jógamesterre, Selva Raja Jesudianra figyelt, az újratesztelésén és Gautama királyfi tanításán töprengett.

Péterke soha többé nem figyelt Margitra, mert éppen szabadságharcát vívta a szülei ellen, kommunista diákvezér lett, a lányok mellét és fenekét bámulta...

Margit pedig lassan eltűnt az életünkből. Néha beszéltek róla, hogy meg kellene látogatni Felsőgallán, ami akkor már Tatabánya egyik kerülete volt, de valahogy soha nem került rá sor. Senki sem szereti nyomorúságának szemtanúit, s elfordítja a fejét, ha egykori megváltója arrafelé biciklizik, vagy leroskad a keresztje alatt, netán kövéren és pirosan tyúkokat, libákat tenyészt, termelőszövetkezetben zárszámadáskor elnököl, vagy az aszszonyok kórusában énekel – jaj, ez a legrosszabb... A vezérigazgatóknak, a minisztériumi főosztályvezetőknek, no meg az egyetemi tanároknak különben is annyi dolguk van, később meg a szívrohamaikkal meg a prosztatájukkal vannak elfoglalva.

S azután – sok-sok év gurul az ember háta mögé –, egyszer csak, amikor már Péterke is

beletörődött, hogy a „menetszázadba” került, s bármikor indulóra hívhatja a trombita... amikor a cseléd szó már csak szociológiai problémát jelent a számára, a takarítónő pedig diagnózist... egyszer csak felbukkan egy cselédkönyv...

Margit már biztosan eltávozott a Földről.

Most lenne 99 éves. De ez csak emlék, a tudat emlékezik, nem a szív. Ilyen rideggé tettek az évek? Margit, a mi cselédünk... Aki az életét is kockáztatta értünk. Aki magának semmit sem követelt, csak éppen hozzánk akart tartozni. Ezt is szétszedte a rohadt háború. Margit pedig alázatosan eltűnt a történelemben. S jó lett volna tőle megtanulni ezt az elfogadó, de ha kell, hősies alázatot.

Margit...

Nem tudok vele mit kezdeni.

A Napidő felé: egy félős kisfiú

A fiú 1933-ban született. Így hát volt még hat éve a háborúig, sőt tulajdonképpen nyolc, amíg hazája is bele nem sodródott a világtörténelembe, és már tízéves is elmúlt, amikor rájött, hogy őt meg akarják ölni.

Szerencséje volt hát, hogy életét még a békebeli békében kezdhette élni. Máskülönből ráfogtak volna, hogy félelmeit a háború és a holokauszt rémségei okozzák. De ennek a kisfiúnak a félelmei ősből mélységekből – vagy magasságokból – törtek elő: talán előző életeiből eredtek, netán a zsidóság kollektív történelmi tapasztalataiból, vagy a csillagok sugárzása küldte őket.

Félelmei közül először a körömvágás és a hajvágás borzalmait kellett elviselnie. A hajvágás volt az elviselhetőbb, néma pánik rázta csendesen, amíg a fodrász ollója a füle körül csattogott. De a körömvágás már halk nyuszítást csalt elő belőle, gondosan szorgoskodó mamája nagy bosszúságára.

– Hát nem bízol bennem, hogy nem vágok bele az ujjadba?

Ennyire azért nem bízott meg benne.

Ám a félelmek okai rejtve maradtak. A család a zsidó hagyományok szerint rendezetten, jólétben és hangsúlyozott szeretetben élt. A fiú egyetlen gyerek volt. Minden péntek este ők és az anya négy testvérének a családja összegyűlt a nagypapáéknál gyertyafényre, áldásra és ünnepi vacsorára. Pedagógiaileg is felvilágosultak voltak, anyja és több nagybácsija pszichoanalízisbe járt, senkit sem ijesztgettek, nem voltak komor büntetések, tiltások sem. Közkézen forgott Hermann Alice: Emberré nevelés című könyve. Amikor a kisfiú ötéves korában valamiért megharagudott a szüleire, bejelentette, hogy a nagymamához költözik, ahol különben is mindig volt félretéve számára májzsír vagy pecsenyezsír. Hogy ne üres kézzel érkezzen, a tanácstalan szülők segítségével néhány konzervet egy táskába pakolt, és az említett könyvet is magával vitte.

– Ezt neked hoztam, hogy tudd, hogyan kell engem nevelni!

A nagymama felsóhajtott:

– Én tudom, kisunokám. Bár az anyád is tudná!

A félelmek komor csapatában előkelő helyet foglalt el a szálfakivétel, valamint az injekció. A kisfiú nemegyszer már pizsamában megjelent az ajtóban, és az elcsöndesülő

társasággal mit sem törődve, bejelentette mamájának:

– Bal kéz, középső ujj!

Mármint, hogy amíg ő alszik, onnan vegye ki a szálkát.

Ám ezek az álombeli akciók végül is kudarcba fulladtak. Egy lágyszívű orvos nagybácsi hajlandónak mutatkozott a kisfiúnak ál-mában injekciót adni. Ám a gyerek álnokul csak tettette az alvást, s amikor a tűt bele-szúrták, üvöltve felugrott. A tű belegörbült a fenekébe.

Az iszonyatos, elviselhetetlen félelem csúcspontja azonban a fogorvos tevékenysége volt. Pedig a dolog tulajdonképpen jól kezdődött. Az aranyos Bányai doktor bácsi megmutatta neki a műszereit, a gépeit, megsimogatta, és beleültette a fogorvosi székbe:

– Nyisd ki a szád, csak megkocogtatom a fogaidat.

És így is történt. Akkor az asszisztensnő egy kis lavórban vizet hozott be, és abban egy fehér celluloid kacsza úszott.

A kisfiú elragadtatottan játszott vele.

– Na ülj vissza, megint megkocogtatom a fogadat...

És hirtelen ki akarta húzni!

Ennek a váratlan traumának a következményeit már Bauer doktor bácsinak kellett viselnie, elegáns Mussolini-téri (ma Oktagon) rendelőjében. A kisfiú beleharapott a kezébe, leverte a földre a műszertálcát, teljes

erejéből belerúgott a röntgenkészülékbe, ami be is horpadt. Anyjába kapaszkodva menekült az ajtó felé. A mama gyönyörű, vadonatúj lila angóra pulóvere a fogorvosi széktől az ajtóig nyúlt. A doktor is őrjöngeni kezdett:

– Asszonyom, a nevelés nem az én dolgom!

– Hívjuk ide a papáját – ajánlotta a mama –, órá hallgat...

Telefon haza a papának. A cseléd vette fel.

– Az úr azt üzeni, hogy éppen fürdik.

– Szóval, ő a kádban üldögél, amíg én kínlódom a gyerekével! Kérem, nekem tizenket-tőkor egy temetésre kell mennem.

– Fizetem a taxiját a zsebpénzemből! – bögte a gyerek.

– Micsoda? Te kis pimasz! Hívják fel a házmestert!

A házmester feljött. Erős ember volt, a mamával és az asszisztensnővel együtt végre lefoglta a kisfiút. Kihúzták a fogát. Tejfogról volt szó.

– Gratulálok! Ön a legnagyobb fogorvos a világon! – üvöltötte a gyerek.

– Füttyülök a dicséretedre, te szemtelen! És horribilis összeget kért.

A kék-zöld foltokkal borított kisfiú akkor már békésen ballagott a lifegő pulóverű mama oldalán. Amikor kiléptek az utcára, a gyerek azt mondta:

– Nézd anyám, milyen gyönyörűen virágoznak a fák!

Akkor kapta az első pofont az életében.

Tudós pszichoanalitikusok nyilván a kaszt-rációs komplexust emlegetnék, hiszen mindig a testi integritás fenyegető megsértésére robban ki a gyerek pánikja. Így is lehet magyarázni. A fogorvos úgy magyarázta az esetet bridzselés közben, hogy egy bolond kisgyerek szétverte a rendelőjét. Egyik partnere erre szelíden megjegyezte:

– Ismerem a sztorit. Az unokaöcsémről van szó. Nem bolond, csak nem szereti, ha húzák a fogát.

Visszatérő álma volt, hogy hazaérkezik, már nyílik az előszoba ajtaja, barátságos fény hull ki a sötét lépcsőházba. Ekkor megragadják, és elhurcolják. Kíáltana, de nem jön ki hang a torkán. Az előszoba ajtajának biztató fénycsíkja egyre távolodik.

Elemista korában – a Hollán utcai zsidó elemibe járt – egyszer otthon felejtette a sapkáját. Minden veszélytudat és szülői tiltás ellenére, irtózatos pánikjában hazarohant érte, át a forgalmas körúton. Szakadt róla a víz, és remegett. Apja megsajnálta, és aznap nem ment iskolába.

Mi mindennek kellett vele történnie ahhoz, hogy ez a mindig fenyegető pánik növekvő önbizalomnak adja át a helyét? A lélek paradox és kiismerhetetlen törvényei szerint csupa félelmet keltő iszonyúságnak.

Megélte Isten hűtlenségét a népe iránt. Megértette, hogy apja hazudott, amikor visz-

szatérően mondogatta: „Ne félj, amíg engem látsz.” De a sárga csillagot viselő, hatalmas termetű papáját a szeme láttára megpofozták géppisztolyos nyilas suhancok, és ő nem ütött vissza. Kihallgatta szülei beszélgetését, akik deportálás esetére maguknak is, és neki is tartalékolnak egy-egy halálos adag morfint. Láta, hogy a Margit-hídról a gatyára vezetett embereket belövik a Dunába. Idegenbe került, hamis névvel és iratokkal, mert az erkölcsi törvény megsemmisült, és csak az élhetett, aki hazudott. Egy hegyoldalról nézte az elsötétített Budapestet, a Duna csíkját, hallotta a támadó repülőök zúgását, és látta az ejtőernyővel aláereszkedő Sztálin-gyertyák fehér fényébe dermedt várost. Aztán fellobogtak a lebombázott olajfinomítók vörös tüzei. Ördögi szépségű látvány volt. Egy negyedik emeleti lakásban, egy búvóhelyen élte végig Budapest ostromát. Láta, amint egy légiakna hatására szétnyílt a ház fala, és szilánkok vágódtak az apja hátába. Amikor kis időre elhallgattak az ágyúk, hason csúszva havat gyűjtött egy vödörbe, mert az éhezéskor sokkal rosszabb volt a szomjazás. Egy vödör hó csészényi vízzé olvadt. Örült a lovak vicsorgó hullájának, mert néha húst lehetett szerezni belőlük. S meteorológiai jóslatot adott egy magasba nyúló, halálba dermedt kéz, ami körül egyre lejjebb ereszkedett a hó. Először csak csuklógig, aztán már könyéig kilátszott – így jelezte közeledtét az áhított tavasz.

Mindebből tanulni lehetett. Azt például, hogy az ember minden súlyos helyzetében egyedül van. Meg lehetett tanulni, hogy nincs külső menedék, védelem, segítség. Hogy a szeretet, a család, a barátság, az emberi kapcsolatok semmit sem érnek, hamis illúziókat keltenek. Csak szerencse van, vagy véletlen, vagy sors. S ennek a tudásnak a fényében nevetségessé vált minden félelem és pánik. Illetve: minden élet- és halálfélelem, egzisztenciális, politikai aggodalom, bűntudat és lelkiismereti vívódás.

Egy nem: a félelem a nőktől.

A nőktől minden normális férfi fél, aki rezonál a nőkre. Csak az igazi bükkfagatás bunkó nem! A matriarchátus bukása óta – ami történelemfogytáig szóló tanulságokat hozott – minden férfitársadalom igyekezett ketrecbe zárni a nőket. Persze nem véletlen, hogy az állatkertben is a páva sétál szabadon, a nagy macskák meg rács mögött tengődnek. Mert tőlük félnek.

Egy dühös férfi is félelmetes lehet. Olyan, mint a tigris: nekimegy, és széttépi ellenségét. De egy igazi nő dühe csöndes, mint egy hús-evő növényé. Akire rácsukódik, azt csendben megemészti. Jaj az ilyen megemészített férfinek! Három-négy év alatt már nem éri el egy fogyatékos gyerek önkiszolgálásának színvonalát. Éhen hal a frizsider mellett: mi van enni? Már felöltözni sem tud egyedül: mit vegyek fel? Nem készítetted ki az ingemet.

A fiú azt olvasta, hogy az eleusziszi matriarchátusban egy állandó királynő uralkodott, de minden évben új király lett a férje. Még hozzá abból a férfiből, aki a megszentelt napon elsőként lépett át Eleuszisz kapuján. Kézitusában meg kellett ölnie az egy éve uralkodó királyt. Azután egyszer nyilvánosan szeretkeznie kellett a királynővel. S ezután egy évig tökéletesen szabad volt, azt csinált, amit akart.

S ha az előző király erősebb volt? Akkor is meg kellett halnia. A királynő és udvarhölgyei körülülték a küzdőteret. S ha látták, hogy baj van, kezükben halkán peregni kezdtek a dobok. Valami furcsa dallamot zümmögtek hozzá, s a régi király ereje lankadni kezdett. A dobok egyre hangosabban szóltak, egyre hangosabb lett az ének is. S egy idő után a király tehetetlenül hanyatlott a földre. Akkor a jövevény megölte.

A fiú leengedte kezéből a könyvet. A hideg futott végig a hátán. Még nem ismert nőt, de most kezdte érteni a családját. S azt is megértette, hogy belőle soha nem lesz hódító férfi, hanem midig az agresszív nő fogja magával ragadni.

Ez vigasztalás volt számára abban a nyomorúságában, hogy még nem volt nemileg felvilágosítva. Rajta semmi sem múlhatott, majd a nők mindent elintéznek – gondolta. Az óvodában hallotta azt a kifejezést, hogy „B...d meg!” Egész nap ezt ordította, amíg apja meg nem kérte rá, hogy ezt ne tegye.

– Miért?

– Mert ez valami csúnyát jelent.

– Mit?

A becsületes papa zavarba jött.

– Hát... Azt a viselkedést, amiből a gyerek származik.

Ezt mondta.

Később, az elemi iskolában egyik osztálytársa felajánlotta: elmondja neki, hogy születik a gyerek. Nagy izgalommal várta a beavatást. Szünetben odajött hozzá a mindentudó és a fülébe súgta:

– Gezi!

És elment.

Tizenhat éves korában aztán pórul járt. Egy huszonegy éves lánynak udvarolt. Mindketten levetköztek. A lány az ágyra feküdt. A fiú pedig sündörögve körüljárta, mint a macska, de hiába vizsgálódott, semmi behatolási lehetőséget nem látott rajta. Ennyire félreértette volna az olvasmányait? A lánynak is feltűnt habozása, és nagyon kedvesen azt kérdezte:

– Mondja Péterke, maga volt már nővel?

Istenem, ha egészséges lelke lett volna, bevallja a szüzességét, és minden megoldódik. De a neurózisa felelt belőle:

– Hogyne! Már kétszer is...

Így hát rajta maradt az átok.

S mikor egy évre rá egy másik lány beavatta a titokba, ő – mint ártatlanságában elvárásolt rabbiunoka – még akkor sem tudta, ho-

gyan kell folytatni a szeretkezést. Végül a lány megunt a mozdulatlan helyzetet:

– Te, ez nem cukrászda! Ide nem lehet beülni!

Istenem, milyen kegyetlenek a nők. És mégis, ők jelentették a megváltást.

A kisfiú fölemelte a fejét. A félelmetes évek sötéttségén valami derengés tört át. Hajnalodott. A Holdidő véget ért. Elkezdődött a Napidő

Utószó

„Mélységes mély a múltnak kútja”, de nem csak a történelemé, az emberiségé, hanem a tiszavirág életű egyéné is. Ez igazi csoda! Élünk hetven-nyolcvan „kurta földi évet”, s visszatekintve döbbenetes mennyiségű, évszázadokra való emlék kígyózik mögöttünk. Olyan ez, mint az álom. Alváskor néhány perc alatt napokat és hónapokat, sőt éveket élhetünk át. Úgy látszik kétféle idő él az emberben: a földi életé és az örökkévalóságé.

Ez a könyv, kalandozás az én nemzedékem múltjában, a békebeli béke, a háború, a diktatúrák és a csalóka szabadság éveiben, amelyeket ma sommásan egyszerűsítve „átkos múltnak” hazudnak. Persze bőven volt részünk embertelenségben, kegyetlenségben, a butaság pöffeszkedésében, akárcsak ma. Mégis sokszor áttört rajta a szellemi fény: az alkotás lehetősége, a szerelem, a jókedv, az önmagunkra ismerés, és az abszurd világ szívből eredő kinevetése.

Portrékat írok őseimről, és egykori „nagyemberekről”, sőt ebben a *10 arcképpel bővített új kiadásban* egészen kicsi emberekről is, de csak olyanokról, akiket személyesen ismertem és nagy hatással voltak rám. Művészek, tudósok, papok, filozófusok, politikusok, szélhámosok, háztartási rabszolgák arcéle villan fel. Ma már mind halottak. Életben lévő rokonaik, barátaik bocsánatát kérem.

2005 nyarán

A szerző

TARTALOM

Az állatkertben megszületik a lelkem	7
A Mandelek	11
A Popperek	23
A kémények szaladni kezdenek (Mandel Sándor és Popper Alajos)	30
Ballada Hermann tanár úrról (Hermann Imre)	40
Buddha Budapesten (Pető András)	51
A hideg és a forró szellem (Lukács György és Füst Milán)	70
A Luxor (Írók, költők, filozófusok bandája)	84
Az impulzusok erdejében (Török Sándor)	91
Boszorkányok (György Júlia és P. Liebermann Lucy)	102
Professzorok (Gegesi Kiss Pál, Kádár Miklós és Mátrai László)	117
Az ideges tudós embersége (Gerlóczy Ferenc)	143
Kommunista vezérek (Révai József és Aczél György)	150
Valaki a régi Olümposzról (Mérei Ferenc)	168
Őrző a strázsán (Keleti István)	178
Cyrano rövid reinkarnációja (Montágh Imre).....	186
A hajnal küldötte (Gráf Béla)	193
Hermész kései ivadéka (Vészi-Weisz István).....	199

Túl jön és rosszon (Teller Ede)	208
A magányos filozófus (Ladányi Péter)	216
Rekviem egy gyilkosért	223
A pártharcos (Hikádé Aladár)	231
A muzsikások zárt kozmosza (Kósa György, Rácz Aladár)	236
Szubjektív vallomás Árvai Joliról	244
Ödön bácsi	253
A cseléd	261
A Napidő felé: egy félős kisfiú	274
Utószó	285